

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA HISTORIJU

Slavni i velmožni gospodin knez Pavle Radinović

Završni magistarski rad

Kandidat: Amer Maslo, BA

Mentor: Doc. dr. Emir O. Filipović

Sarajevo, 2018. godine

Sadržaj

Uvod	3
1. Rod, status i postojbina kneza Pavla Radinovića	7
2. Djelatnost kneza Pavla do 1398. godine	14
Položaj kneza Pavla u ekspanzionističkoj politici kralja Tvrtka (1377-1391)	14
Konavosko klupko	17
Period Dabišine vladavine (1391-1395): „кнезь Павалъ Радиновићъ зъ братиомъ“	21
Jačanje pozicije u vremenu Jelenine „vladavine“ (1395-1398).....	25
3. Kneževo mjesto u različitim politikama.....	34
Povratak u okrilje napuljskog dvora	34
Pavle Radinović u bosansko-dubrovačkom ratu	37
Demonstracija moći	41
„ГЛАВНОМЪ И ВЕЛМОЖНОМЪ ГДНЪ КНЕЗЪ ПАВАЪ“	44
Vrijeme velikog ugarskog pritiska na Bosnu (1405-1408)	46
Između Dobora i Budima: U iščekivanju pravog trenutka	52
4. Strah od Turaka: Posljednje godine kneževog života	60
Zaključak	70
Skraćenice	72
Izvori	73
Literatura (korištena i spominjana)	75

Uvod

Vrijeme trajanja Bosanskog kraljevstva, između ostalih dešavanja obilježila je i djelatnost moćnih vlastelina. Vojvode i kneževi borili su se za što veći utjecaj u državi, a politička kretanja su diktirala smjer djelovanja bosanske vlastele. Posebno mjesto u historiji Bosanskog kraljevstva zauzima događaj iz avgusta 1415. godine na Parenoj Poljani u blizini Sutjeske. Stalna laviranja rusaške gospode između Osmanskog carstva i Ugarskog kraljevstva te unutrašnje borbe u Bosni koštale su tada života istaknutog bosanskog plemića, kneza Pavla Radinovića. U vješto isplaniranoj zavjeri od strane bosanskog kralja Ostoje i vojvode Sandalja Hranića iz političkog života srednjovjekovne Bosne uklonjen je knez Pavle, koji je tokom više od tri decenije političkog djelovanja predstavljao jedan od stubova Bosanskog kraljevstva. Može se konstatirati da je riječ o ličnosti koja je odigrala iznimno važnu ulogu na prostoru Bosne u kasnom srednjem vijeku. Upravo se politička djelatnost kneza Pavla Radinovića, od samih početaka pa sve do 1415. godine, nalazi u fokusu istraživanja ovog rada.

Poznavanje historije odnosa među bosanskom vlastelom u okvirima historiografije već je odavno prepoznato kao važan segment u sagledavanju političkih i društvenih procesa koji su se odvijali u srednjovjekovnoj Bosni krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Riječ je o periodu uzdizanja rusaške gospode kojim se otvara nova stranica bosanske historije. Tada bosanska vlastela ekonomski i politički jača do te mjere da su postali iznimno važna karika u vođenju unutrašnje i vanjske politike. Neizostavan dio mozaika u tim događanjima bio je knez Pavle Radinović. Interes za ličnost kneza Pavla pokazao je još 1902. godine Jovan Radonić koji je u radu posvećenom ovom vlastelinu rasvijetlio brojne detalje vezane za knežev život, otvorio nova pitanja, ali ograničenost izvora koje je koristio ostavilo je prostor za nova istraživanja i revidiranje stavova koje je predstavio u studiji o knezu Pavlu.¹

Ovaj magistarski rad se oslanja prvenstveno na izvornu građu i relevantna postignuća historiografske produkcije vezana uz ovu i srodne teme. Diplomatička građa nije obimna, a sačuvana je uglavnom u onoj mjeri koliko je bila vezana za Dubrovnik. Treba spomenuti da prilikom pisanja rada nije konsultirana neobjavljena arhivska građa Državnog arhiva u Dubrovniku što isti trenutno ograničava na objavljene zbirke arhivske građe i ispise uvrštene u historiografsku literaturu, a od posebnog značaja prilikom pisanja su bile zbirke koje su

¹ Јован Радонић, „О кнезу Павлу Раденовићу“, Књига 211, ЛМС, Нови Сад, 1902, 39-62.

priredili Miklošić, Thalloczy i Gelcich, Jorga, Stojanović i Dinić.² Prilikom korištenja ispisa treba imati na umu da je riječ o izvorima dubrovačke provenijencije, tako da su dešavanja o kojima obavještava sagledavana isključivo iz perspektive koja je odgovarala vladajućim strukturama grada pod Srđem. Kada je riječ o bosanskim vladarskim i vlasteoskim poveljama i pismima u kojima je Pavle Radinović zasvjedočen kao svjedok, sudionik ili izdavač, također su korištene ranije spomenute zbirke ili radovi objavljeni u specijaliziranim časopisima za izučavanje srednjovjekovne diplomatske građe, poput časopisa *Стару српски архив* i *Грађа о прошлости Босне*. Radi se o izuzetno vrijednim dokumentima u kojima se, doduše fragmentarno, saznaju određene informacije iz perspektive Bosanaca. Kada je riječ o pisarskoj kancelariji Pavlovića ona je postojala još za života kneza Pavla Radinovića, ali očuvanost dokumenata nastalih u kancelariji roda Pavlovića je ograničena na dokumente koji su bili upućeni Dubrovčanima. Arhivi ovog roda se gubi svaki trag još od 1463. godine i osmanskog osvajanja Bosne, iako postoje određene informacije da se istom koristio sultan Mehmed II. Osim spomenute dubrovačke arhivske građe i povelja bosanskih vladara i vlastele, u ovom radu korištene su zbirke objavljenih izvora iz venecijanskih i mađarskih arhiva, a posebno izdvajamo zbirke koje su priredili Ljubić, Fejer i Malyusz.³ Podaci korišteni iz spomenutih zbirki izvora su uglavnom bili od pomoći prilikom sagledavanja veoma živih diplomatskih odnosa bosanskih kraljeva i vlastele sa Ugarskim kraljevstvom i Mletačkom republikom. Također, prilikom potvrđivanja određenih stavova koji su predstavljeni u radu korišteni su objavljeni i prevedeni osmanski defteri, i to: popis Isa - bega Isakovića iz 1455. godine, popis sandžaka Bosna iz 1468/1469. godine, te popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine.⁴ Osvrt na grb i pečat kneza Pavla i njegovog roda, te natpisi na stećcima su također doprinijeli

² Franz Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viennae, 1858; Jozsef Gelcich / Lajos Thallóczy, *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regni Hungariae*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887; Nicola Jorga, *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVIe siècle*, Volume II, Ernest Leroux, Paris, 1899; Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, Књ. 1, Дубровник и суседи његови, I-II, СКА, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, књ. XIX, Београд – Сремски Карловци, 1929-1934; Михаило Ј. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике*, Књига 1, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Књ. XV, САНУ, Београд, 1951; Михаило Ј. Динић, *Из дубровачког архива*, Књига III, САНУ, Београд, 1967.

³ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knjiga IV, V, VI, VII, JAZU, Zagreb, 1874-1882; Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Tomi X, Vol. 2,4,5, Budae, 1834-1842; Elemér Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II-1/2 – III, Budapest, 1956-1993.

⁴ Hazim Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića – zbirni katastarski popis*, OIS, Sarajevo, 1964; Adem Handžić, *Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2000; Ahmed Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/1469. godine*, Islamski kulturni centar Mostar, Mostar, 2008;

donošenju i interpretiranju određenih informacija o ovom bosanskom plemiću i vremenu u kojem je živio.⁵

Iako je prošlo 116 godina od objavljivanja pionirske studije o knezu Pavlu autora Jovana Radonića, još uvijek je riječ o tekstu koji predstavlja jedinu cjelovitu studiju koja se bavi životom i ulogom kneza Pavla u Bosanskom kraljevstvu. Međutim, prilikom analiziranja Radonićevog teksta stiže se utisak da je rad ovog znamenitog historičara o knezu Pavlu Radinoviću nastao na osnovu informacija prikupljenih i korištenih prilikom istraživanja i pisanja rada o vojvodi Sandalju Hraniću koji je objavljen pet godina prije, a ne na osnovu sistematskog istraživanja arhivske građe vezane za djelovanje kneza Pavla. Zbog toga su Radoniću najvjerojatnije promakli određeni detalji, koji su, istina, uglavnom upotpunjeni brojnim radovima nastalim, najviše u vremenu socijalističke Jugoslavije i nakon njenog raspada. Treba imati na umu da je tu riječ o brojnim parcijalnim priložima koji su život kneza Pavla promatrali kroz određene epizode njegovog političkog djelovanja, ili kroz prizmu djelatnosti drugih bosanskih velmoža gdje nije stavljan fokus na ličnost kneza Pavla. Većina takvih tekstova sagledana je i analizirana prilikom izrade ovog rada. Na mjestima na kojima je praćen širi kontekst prilika u Bosanskom kraljevstvu, kako bi u nedostatku izvora na što bolji način sagledala uloga kneza Pavla Radinovića i donijeli ispravni zaključci, od posebne važnosti su bili opširni sintetski prikazi i radovi Sime Ćirkovića, Dubravka Lovrenovića i Esada Kurtovića.⁶ Treba spomenuti da politička djelatnost bosanskih velikaša i njihove biografije nisu bile predmet većih istraživanja u historiografijama na stranim jezicima (van južnoslavenskih prostora), pa u skladu s time takva djela su uglavnom korištena prilikom potrebe da se podvuče određena paralela u djelovanju evropske sa onovremenom bosanskom vlastelom.

Glavni cilj ovoga rada je da se kritičkim osvrtom na postojeću literaturu i objavljene izvore napravi prvi korak ka nastajanju teksta koji će donijeti potpuniji uvid u djelatnost jednog od najznačajnijih bosanskih velikaša u srednjem vijeku. Nastojao sam da ponudim rješenje za brojne nejasnoće koje su nastale prilikom objavljivanja različitih historiografskih interpretacija, vezanih za djelovanje kako kneza Pavla Radinovića tako i njegovih savremenika. Na nekim mjestima ostajao sam na razini pretpostavke i tu je obično ostavljano

⁵ Pavao Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, ANU BiH, Sarajevo, 1970; Šefik Bešliagić, *Stećci, kataloško – topografski pregled*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1971; Срђан Рудић, *Властела илирског зрбовника*, ИИБ, Београд, 2006.

⁶ Сима Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, СКА, Београд, 1964; Dubravko Lovrenović, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387 - 1663*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2006; Esad Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, IIS, Sarajevo, 2009.

otvoreno pitanje uz eventualno ponuđeno rješenje. Razlog tome je činjenica da u ovoj fazi istraživačkog postupka, ali i općenito zbog ranije spomenute izvorne praznine, na pojedinim mjestima je nemoguće donositi konačne zaključke.

1. Rod, status i postojbina kneza Pavla Radinovića

Čest pojam u historiografskoj literaturi „velmože rusaga bosanskog“ služi za označavanje najjačih bosanskih velikaša, koji se nalaze na vrhu društvene hijerarhije u Bosanskom kraljevstvu.⁷ Pored činjenice da su koncem četrnaestog stoljeća postajali sve snažniji oni su i dalje bili odani ideji o rusagu bosanskom, kao o matici oko koje se okupljaju. Domaća historiografija, posebno ona starija, sklona je izjednačavanju jačine bosanskog kralja i velmoža, ali pri tome treba imati na umu da su predstavnici rusaške gospode bili svjesni ugleda, ekonomske moći i kontinuiteta kojeg su uživali Kotromanići tako da su nastojali da očuvaju Kraljevstvo, čijim su se dijelom osjećali i iz čijeg su okrilja crpili svoju snagu.⁸ Bosanska kruna je bila jača od ličnosti koja obnaša funkciju kralja, a i od velmoža. Odanost se dugovala kruni, a kruna je bila vlasnik gradova, posjeda i dohodaka.⁹ Cilj velmoža bio je uspon na hijerarhijskoj ljestvici srednjovjekovne bosanske države. Razlog tome je bila želja za jačanjem pozicija u državnom aparatu, izjednačavanjem moći velmoža sa onom koju je posjedovao kralj i mogućnost višeg stepena samostalnosti na onim teritorijama koje su bile pod kontrolom velmoža. To je bio dugotrajan proces koji je obilježila borba za „vjernu službu“ manje vlastele,¹⁰ oslobađanje od apsolutne kraljeve vlasti, a kada je došlo do kreiranja njihovih teritorija onda i među sobom.¹¹ U bosanskoj zbilji tog vremena, među rusaškom gospodom, značajnu ulogu je odigralo nekoliko generacija vlasteoske porodice Jablanić/Radinović/Pavlović, čiji je najznačajniji predstavnik bio knez Pavle Radinović.

U vremenu teritorijalne ekspanzije srednjovjekovne bosanske države za vladavine Stjepana Kotromanića i Tvrtka Kotromanića o Pavlovim precima ne postoji nijedan pouzdan trag u izvornim vrelima koji bi rasvijetlio stepen njihovog učešća u političkom životu Bosne prije pojave Pavla Radinovića. Upravo knez Pavle otkriva ime svoga oca u povelji Dubrovčanima od 25. marta 1397. godine kada kaže da je **синь свето почившаго господина и родителя ми,**

⁷ Riječ rusag (orszag) je preuzeta iz mađarskoga jezika radi označavanja države. Ime koje se često upotrebljavalo za bosanski srednjovjekovni sabor bilo je „*Sav rusag bosanski*“ ili „*sva Bosna*“. Михаило Ј. Динић, *Државни сабор средњевијековне Босне*, Научна књига, Београд, 1955, 4-5; Сима Ћирковић, „Русашка господа“, *ИЧ XXI*, Београд, 1974, 7.

⁸ Ćirković poredi vlast bosanskih velmoža sa kraljevskom vlašću, ali je mišljenja da rusaška gospoda nije pretendirala na kraljevsku krunu te je na sebe gledala kao konstitutivni dio bosanske države. Ћирковић, „Русашка господа“, 8.

⁹ Сима Ћирковић, „Сугуби венац (Прилог историји Краљевства у Босни)“, *ЗФФ*, VII, Београд, 1964, 367-368; Dubravko Lovrenović, „Bosanski rusag i „Sveta kruna bosanska“: (utjecaj Ugarske na razvoj političkih institucija srednjovjekovne Bosne)“, *Bosna Franciscana*, br. 19, Sarajevo, 2003, 79-106.

¹⁰ Ante Babić, „O odnosima vazaliteta u srednjovjekovnoj Bosni“, *GDI BiH*, VI, Sarajevo, 1954, 43. Сима Ћирковић, „Верна служба и вјера господска“, *ЗФФ*, VI-2, Београд, 1962, 97.

¹¹ Ћирковић, *Русашка господа*, 13-14.

господина кнеза Радина Ђабланића.¹² Iz ove povelje primjetno je da njegov otac Radin Jablanić tada nije među živima, te da je nosio kneževsku titulu. U historiografskoj literaturi često nailazimo na pogrešnu interpretaciju kneževog prezimena, pa se on nerijetko, posebice u srpskoj historiografiji javlja kao Pavle Radenović. Knez je uz ime imao patronimik, a kako se njegov otac zvao Radin, a ne Raden, ispravna interpretacija tog patronimika bila bi Radinović, a ne Radenović.¹³ Ovu tvrdnju potvrđuju mnogobrojni očuvani dokumenti iz vremena djelovanja kneza Pavla u kojima je on najčešće zabilježen kao Radinović, a od naročitog značaja u potvrđivanju ovakve tvrdnje jeste povelja kneza Pavla iz 1397. godine u kojoj je spomenuo oca pod imenom Radin.¹⁴

Ukoliko dalje istražujemo povijest ove porodice onda bi se mogli poslužiti ustaljenim srednjovjekovnim obrascem, kako je to obično rađeno u dosadašnjim osvrtima na ovu porodicu, i pretpostaviti da je otac kneza Radina Jablanića bio izvjesni Jablan. Jablanić i Radinović bi mogli predstavljati patronime, koji su korišteni u svega jednoj generaciji i za razliku od Pavlović nisu preneseni na naredne generacije.¹⁵ Međutim, ovdje je potrebno ukazati da Jablanić nije nužno moralo predstavljati patronim te da je ustvari moglo bilo riječ o rodovskom prezimenu koje su Radin Jablanić i njegovi srodnici koristili duži period. Da li je korijen tog rodovskog prezimena bilo ime rodonačelnika Jablana, njegov nadimak ili je usko povezano stablom drveta istog naziva teško je odgonetnuti. Ono što otežava rješavanje ovog problema jeste izvorna praznina, pa pripadnike ovog roda prije kneza Radina i Pavla trenutno nije moguće identificirati. Ipak, treba navesti još jedan slučaj koji ide u prilog prezentiranoj tvrdnji da Jablanić ne predstavlja patronimik korišten u jednoj generaciji, nego da je riječ o rodovskom prezimenu. Na povelji od 2. decembra 1382. godine kojom kralj Tvrtko prihvata zahtjeve Dubrovčana i zvanično ukida trg soli Sv. Stefan u župi Dračevici, kao ručnik zabilježen je knez Pavle Jablanić.¹⁶ Ova povelja je interesantna i zbog činjenice da je jedan

¹² Стојановић, *Старе српске повеље и писма (I)*, 245.

¹³ Vidjeti: Радонић, „О кнезу“, 39-62; Ђирковић, *Историја*, 214; Срђан Рудић, „Властела Павловића на повељама босанских краљева“, *ИЧ*, Књ. LXIV, Београд, 2015, 223-236;

¹⁴ Vidjeti: Miklosich, *Monumenta serbica*, 224-225, 245; Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 418-426, 490-495; Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Volumen XVII, JAZU, Zagreb, 1981, 308.

¹⁵ Рудић, *Властела*, 148-149; Мирослав Нишкановић, „Јабланић – Раденовић – Павловић, порекло, значење и распрострањеност“, *Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 567 – 570; Сима Ђирковић, „Павловића земља (Contrata dei Paulovich), *Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 37-38.

¹⁶ Стојановић, *Старе српске повеље и писма (I)*, 83-85; О karakteristikama ove povelje vidjeti kod Gregor Čremošnik, „Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka“, *GZM*, Nova serija, sv. V-VI, Sarajevo, 1949-1950, 127-131.

njen detalj u literaturi različito interpretiran, pa se izdvojila manja skupina istraživača koja smatra da Pavle Jablanić ručnik sa ove povelje nije Pavle Radinović, odnosno predstavili su ga kao strica kneza Pavla, a brata kneza Radina Jablanića.¹⁷ Prilog ovakvoj tvrdnji bilo bi pojavljivanje vlastele pod rodovskim imenom Jablanić u ilirskim grbovnicima, što ukazuje na značaj ovog rodovskog prezimena.¹⁸ Kako se knez Pavle počinje javljati kao predstavnik porodice već od 1380. godine na kraljevim poveljama, što znači dvije godine prije izdavanja povelje o ukidanju trga soli u Sv. Stefanu, a sa druge strane ličnost Pavla Jablanića nije zasvjedočena niti u poveljama, niti u drugim sačuvanim dokumentima što nije karakteristično za ručnike kraljevih povelja i predstavnike istaknutih rodova u srednjovjekovnoj Bosni, izvjesno je da se ustvari na povelji iz decembra 1382. godine nalazi knez Pavle Radinović. Razlika u odnosu na ostala njegova pojavljivanja jeste u činjenici da ga dijak bosanskog kralja nije zabilježio pod njegovim patronimom, nego pod porodičnim prezimenom njegovog roda koje je glasilo Jablanić. Knez Pavle i njegov otac Radin su mogli biti pripadnici roda Jablanića, unutar kojeg je uslijed snažne političke afirmacije kneza Pavla formirana zasebna grana čiji je eponim upravo bio ovaj znameniti bosanski velikaš. Nasljednici kneza Pavla nazivali, po knezu Pavlu Radinoviću, Pavlovićima.

Ono što sigurno je da su Pavlovi prethodnici postavili kvalitetne temelje i počeli se ekonomski uzdizati još u vremenu banovanja Stjepana II Kotromanića i njegovog nećaka Tvrtka. Iako prema dostupnim poveljama nisu našli mjesto među svjedocima ove dvojice bosanskih vladara, prema jednom dokumentu iz 1405. godine Dubrovčani ih prepoznaju kao staru gospodu bosansku.¹⁹ Na nezanemarljivu ulogu ove porodice u jakoj Tvrtkovoju državi ukazuje i činjenica da je Pavle Radinović kao dijete boravio na kraljevom dvoru,²⁰ a Dubrovčani za kneza kažu i da je bio Tvrtkov učenik.²¹ Kralj Tvrtko je uvidio perspektivu ove porodice, te je želio mladog nasljednika Radina Jablanića odgojiti kao vjernog feudalca, koji je u narednim decenijama trebao biti jedan od ključnih stubova Kraljevine. Drugim informacijama iz djetinjstva Pavla Radinovića ne raspolažemo, pa čak ni o podacima kada je

¹⁷ Vidjeti: Đoko Mazalić, „Kraći članci i rasprave“, *GZM*, Nova serija, br. 4-5, Sarajevo, 1949-1950, 220-221; Fekeža, „Jezgra nahije (župe) Tilave“, 496; Amer Sulejmanagić, „Grb Pavlovića“, *Bosna Franciscana*, 36, Sarajevo, 2012, 177.

¹⁸ Рудић, *Властела*, 148-149.

¹⁹ Prilikom zahvaljivanja knezu Pavlu na pomoći kod kralja i hercega Hrvoja u martu 1405. godine Dubrovčani između ostalog napominju: „крь сте ви вдь старѣхъ господь босанскѣхъ“. Стојановић, *Старе српске повеље и писма (I)*, 248.

²⁰ U pismu koje Dubrovčani 1400. godine šalju knezu Pavlu između ostaloga piše: „крь си живѣлъ вдь мала дѣтете њ дворѣ светопочившаго господина краля тврѣтка и внь те имаше и дрѣжаше колико своѣ дѣте“, Стојановић, *Старе српске повеље и писма (I)*, 246-247.

²¹ „а њченикъ добри славнога споментиа господина краля тврѣтка“, Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 248.

knez rođen. S obzirom da je dubrovački senat u drugoj polovini septembra 1378. godine jednoglasnom odlukom odobrio izvoz četiri tovara soli koji su zatražili vojvoda Vlatko i Pavle Radinović,²² dolazi se do zaključka da je Pavle Radinović već tada stasao u osobu koja je mogla obavljati ekonomske poslove za svoju porodicu. Posmatrajući jednu docniju povelju vojvode Ivaniša Pavlovića, unuka kneza Pavla Radinovića, on se zaklinje u svoje i u ime braće Petra i Nikole, koji još nemaju 14 godina.²³ Na osnovu ove povelje može se odrediti granica punoljetstva u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, što znači da bi minimalna dob za učešće u pravnim poslovima bila 14 godina, ali u praksi se to dešavalo kasnije. Na osnovu ovih informacija moguće je uzeti prvu polovinu 1360-tih godina kao *terminus ante quem* kada se govori o vremenu rođenja Pavla Radinovića.

Pitanje titulacije Pavla Radinovića otvorilo je mnogo polemika, naročito nakon što su Nikola Jorga, Aleksa Ivić i Đuro Tošić poistovjetili vojvodu Petra Pavlovića koji se spominje 1403. godine sa sinom kneza Pavla Radinovića, Petrom Pavlovićem.²⁴ Činjenicu da se Petar Pavlović nakon 1403. godine javlja kao knez Tošić je objasnio mogućnošću da je njegova vojvodska titula stečena, a kneževska naslijeđena.²⁵ Ovu kontroverzu je riješio Esad Kurtović koji je opravdano dekonstruirao identifikaciju Petra Pavlovića iz 1403. godine sa sinom kneza Pavla Radinovića.²⁶ Prisustvo dvojice ili više vojvoda na jednome području nisu bili karakteristična pojava u vremenu uzdizanja bosanske vlastele kojoj je svjedočio knez Pavle Radinović koji zbog prisustva vojvode Sandalja na istome prostoru doživotno ostaje knez,²⁷ ali kako stvari stoje to nije bila fiksna postavka i u skladu s time devijacije su bile moguće, prvo u Humu na primjeru Milatovića i Radivojevića, a kasnije i među svjedocima od Bosne na primjeru Pavlovića.²⁸ Nakon što je knez Pavle ubijen, njegovim nasljednicima je takva titula bila od izuzetnog značaja, jer u sjeni mnogo uglednijeg oca koji više nije bio među živima, Petar Pavlović je posegnuo za humskim receptom u težnji da izjednači svoju titulu sa

²² „Prima pars est de dando in credencia Vlatcho vojvode et Pavel Radinovich de sale usque ad salmas quatuor equorum recipiendo pignus ab illis“ DAD, Reformationes, vol.24, fol. 8, 17.IX.1378 prema: Dubravko Lovrenović, *Bosanska kvadratura kruga*, Synopsis, Sarajevo – Zagreb, 2012, 46.

²³ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(II)*, 100-104.

²⁴ Nicola Jorga u zbirci izvora koje je priredio za štampu navodi dokument od 26.01.1403. godine u kojem se spominje vojvoda Petar Pavlović i za istoga u napomeni navodi da je sin kneza Pavla. Ovom tvrdnjom Jorga je na pogrešan trag odveo druge istraživače. Jorga, *Notes et extraits (II)*, 88; Алекса Ивић, „Радослав Павловић, велики војвода босански“, *ЛМС*, Књига 246, Нови Сад, 1907, 10; Ђуро Тошић, „Вojвода Petar Pavlović. Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka“, *JIC*, XXXIV/1-2, Beograd, 2001, 35-46.

²⁵ Тошић, „Вojвода Petar“, 35.

²⁶ Esad Kurtović, „Dileme oko titule vojvode u srednjovjekovnoj Bosni“, *Godišnjak CBI*, knj. 34, Sarajevo, 2007, 248-249; Невен Исаиловић, „Прилог о деловању кнеза и војводе Петра Павловића у босанско-угарско-турским сукобима почетком XV века“, *ИЧ*, бр. LXVI, Београд, 2017, 175.

²⁷ Vojvodska titula Sandalja Hranića je bila naslijeđena od njegovog strica Vlatka Vukovića, koji je u vremenu vladavine Tvrtka I bio najmoćniji bosanski velikaš.

²⁸ Kurtović, „Dileme oko titule vojvode“, 253.

onom koju je nosio njegov žestoki protivnik Sandalj Hranić želeći što značajnije istaknuti svoj legitimitet na srednjovjekovnoj bosanskoj pozornici. Treba istaknuti da u vremenu kada je Petar Pavlović promoviran u rang vojvode u Bosni su bili prisutni snažni unutarnji nemiri, tako da su detalji mogli biti predstavljani kao nešto što je od krucijalne važnosti.

Hronični problem istraživača srednjeg vijeka koji se ogleda u nedostatku pouzdanih izvora primjetan je i prilikom izučavanja pitanja plemenite baštine, odnosno mjesta porijekla kneževog roda. U studiji o knezu Pavlu Radinoviću Jovan Radonić u kratkim crtama prenosi da se plemenitom zemljom Pavlovića treba smatrati zemlja između rijeka Bosne i Drine, koja se prostire i u Boračku župu.²⁹ Autoritet Jovana Radonića u historijskoj nauci ovih prostora imao je odraza i na naredne generacije istraživača srednjovjekovne bosanske historije pa se dugo vremena niko nije hvatao u koštac sa ovom temom sve do trenutka kada je Đoko Mazalić, ranije pristalica Radonićevog mišljenja,³⁰ na osnovu Gazi-Husrev begove vakufname iz 1531. godine u kojoj se spominje selo Jablanovo, ovaj rod počeo vezati uz Vrhbosnu, odnosno uz Lukavicu pored Sarajeva.³¹ Mazalić je iznio tvrdnju da bi upravo selo Jablanovo moglo biti plemenita baština Jablana, za kojeg on drži da je Pavlov djed, i donosi sljedeći scenarij: u Jablanovu se nastavila razvijati jedna grana ove porodice, dok je druga predvođena Radinom Jablanićem svoj razvoj nastavila u Borču.³² Đoko Mazalić je bio na dobrome tragu, s tim što prelaz sa posjeda iz Vrhbosne do Borča, uzimajući u obzir činjenicu da je riječ o znatnoj površini i da izvori o tome „šute“, ne bi trebali isključivo vezati samo za ličnost Radina Jablanića. Prije da se radilo o dugotrajnijem i složenijem procesu, koji je započeo generacijama prije Radina Jablanića, a u potpunosti je dovršen u vrijeme njegova i djelovanja njegovog sina.

Tragom Mazalićevih istraživanja, odgovor smo pokušali pronaći u osmanskim defterima, pa je Jablanovo moguće pratiti mnogo ranije nego što je to uspio Đoko Mazalić. U zbirnom katastarskom popisu krajišta Isa – bega Ishakovića iz 1455. godine u vilajetu Hodidjed, kao timar Nasuha hizmećara Isa-begova, spominje se sa jednom kućom selo Jablanović kojeg drži Hamza Serezlija.³³ Hazim Šabanović za ovo selo Jablanović pretpostavlja da je bilo smješteno

²⁹ Радонић, „О кнезу“, 43-44.

³⁰ Đoko Mazalić, „Borač – bosanski dvor srednjeg vieka“, *GZM*, LIII, Sarajevo, 1941, 46.

³¹ Mazalić se koristio prevodom teksta Gazi – Husrev begove vakufname koji je priredio za štampu Ćiro Truhelka. Mazalić, „Kraći članci“, 220-221; Ćiro Truhelka, „*Gazi Husrefbeg, njegov život i njegovo doba*“, *GZM*, br. 24, Sarajevo, 1912, 214.

³² Mazalić, „Kraći članci“, 222-223.

³³ Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića*, 65.

u okolini današnje Lukavice, što je identično onome što je ranije predstavio Mazalić.³⁴ Selo Jablanović iz prvih osmanskih popisa ovih područja je ekvivalentno selu Jablanovo koje je navedeno kako u vakufnami Gazi-Husrev bega, tako i u drugim osmanskim popisima.³⁵ Tvrđnja Đoke Mazalića je podacima iz osmanskih deftera dobila bolju podlogu, ali kako bi selo Jablanović(Jablanovo) iz osmanskih deftera i Vrhbosnu doveli u vezu sa Pavlovom porodicom argumentaciju je potrebno dodatno pojačati.

U potrazi za dokazima o povezanosti porodice Jablanić/Radinović/Pavlović i sela Jablanović potrebno je preći iz druge polovine 14. stoljeća u vrijeme Pavlove smrti, 1415. godinu. U vješto spremljenoj zavjeri, kojoj će kasnije biti posvećena veća pažnja, knez Pavle je izgubio svoj život. Mnogo značajniji podatak za određivanje postojbine Jablanića/Radinovića/ Pavlovića leži u činjenici da je krstjanin Vlatko Tumurlić njegovo tijelo prenio u Vrhbosnu,³⁶ a poznato je da su se pokojnici najčešće ukopavali na matičnom posjedu.³⁷

U osvjetljavanju problema porijekla ove vlasteoske porodice pomoć pružaju i arheološka iskopavanja koja su vršena na srednjovjekovnom putu koji je iz Sarajevskog polja vodio u dolinu Prače i Podrinje. Pod vodstvom arheologa Lidije Žeravice 1980. godine istražena je nekropola Pavlovac, koja danas više ne postoji.³⁸ Kada je riječ o grobnom mjestu Pavla

³⁴ U sumarnom popisu bosanskog sandžaka 1468/1469 godina selo pronalazimo ponovo pod imenom Jablanović. U komentarima Ahmed Aličić selo ubicira u okolinu današnjeg sela Bojnik u blizini Sarajeva spominjući postojanje lokaliteta Jablanovi u blizini današnje Plidže. Pri tome selo Jablanović povezuje sa srednjovjekovnom porodicom Jablanovića. Međutim Gazi Husrev-begova vakufnama nam ukazuje da se mjesto nalazilo u nahiji Lukavica. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/1469. godine*, 198.

³⁵ Handžić, *Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, 245-246.

³⁶ „...et possa ando al corpo de pavle e faralo portar a Varcboxaine...“ Туро Тошић, „Писмо дубровачког посланика Ивана Гунудлића о смрти кнеза Павла Раденовића“, *Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 359.

³⁷ Na nadgrobnim spomenicima iz srednjovjekovne Bosne često susrećemo natpise na kojima je zabilježeno da su pokojnici sahranjeni na svojoj plemenitoj baštini. Bešlagić, *Leksikon*, 122-123, 127, 132, 133, 142, 152, 156;

³⁸ Lidija Žeravica, „Grobovi ispod stećaka na Pavlovcu kod Sarajeva“, *GZM*, Nova serija 37, Sarajevo, 1982, 179-205; Interesovanje za nekropolu datira još od 1881. godine kada je Ivan Zoch posjetio lokalitet i ustanovio da na ovom lokalitetu ima oko 100 nadgrobnih spomenika. Skarić je bio uvjerenja da je nekropola Pavlovac pripadala bližoj ili daljoj rodbini Pavla Radinovića i da je Pavle sahranjen na plemenitoj baštini, dok sa druge strane Mazalić smatra da je Pavle Radinović sahranjen u boračkoj nekropoli, a četiri Pavlovca do boračke nekropole prema njemu simboliziraju put kojim je preneseno Pavlovo tijelo od Vrhbosne do boračke nekropole. Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Izabrana djela - Knjiga I, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985, 50-51; Mazalić, „Kraći članci“, 220; O nekropoli na Pavlovcu vidjeti: Поп Стјепо и Владимир Трифковић, „Сарајевска околина – Насеља српских земаља“, Књига 5, Етнолошки зборник СКА, Београд, 1908, 120-121; Mihovil Mandić, „Postanak Sarajeva“, *Narodna starina*, Zagreb, 1927, 6-7; Marko Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Svjetlost, Sarajevo, 1957, 135; Šefik Bešlagić, *Stećci:kataloško – topografski pregled*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1971, 177; Snježana Mutapčić, „Pavlovac (nekropola stećaka)“, *GZM*, Nova serija br. 37, Sarajevo, 1982, 167-177; Lidija Fekić, „Jezgra nahije (župe) Tilave i nekropola dijela porodice Pavlovića na Pavlovcu u Kasindolu“, *Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 483-512; Dubravko Lovrenović, *Stećci: bosansko i humsko mramorje srednjeg vijeka*, Rabić, Sarajevo, 2009, 170-172.

Radinovića ponuđene su dvije lokacije na nekropoli Pavlovac. Žeravica smatra da bi drveni sarkofag nađen u grobu broj 21 u obliku duguljaste kuće s krovom na dvije vode kao simbolom pokojnikove vječne kuće mogao označavati grobno mjesto kneza Pavla.³⁹ Sa druge strane do iskopavanja na nekropoli Pavlovac, pa čak i po njenom otkopavanju češće je bilo zastupljeno stajalište da je knez Pavle bio sahranjen ispod najreprezentativnijeg stećka na nekropoli, sljemenjaka sa postoljem, koji je sličan drugim kneževskim stećcima, poput stećka kneza Batića Mirkovića iz Kopošića (Ilijaš) ili stećka kneza Radoja iz Zabrđa (između Kiseljaka i Hadžića).⁴⁰

Kako je Pavlova smrt bila iznenadna i kako se desila u ljetnom periodu moguće je pretpostaviti da nije bilo dovoljno vremena kako bi se izradio kameni sarkofag, a da bi se spriječilo raspadanje tijela vjerovatno je korišten drveni sarkofag tako da je prva ponuđena opcija prihvatljivija od druge, a kako je na nekropoli Pavlovac utvrđeno da je vrijeme najintenzivnijeg ukopa bila posljednja trećina 14. i prva decenija 15. stoljeća onda bi sljemenjak sa postoljem mogao biti grobno mjesto Pavlovog oca kneza Radina Jablanića. I pored činjenice da je Borač već krajem 14. stoljeća predstavljao sjedište velikaškog roda na čijem čelu se nalazio knez Pavle Radinović njegov ukop na nekropoli Pavlovac jasno govori o kneževoj povezanosti sa prvobitnom postojbinom roda Jablanića.⁴¹ Kada se uzmu u obzir iznad pobrojani argumenti dolazi se do zaključka da se postojbina Pavlove porodice nalazila u Vrhbosni, gdje je i Pavle sahranjen, a ukoliko bi se moralo ići dalje onda bi selo Jablanović moglo predstavljati prihvatljivu opciju.

³⁹ Glavni argumenti za ovu tvrdnju Žeravici su bili mjesto grobnice u okviru nekropole, oblik i dubina grobnice, starost pokojnika (oko 50 godina) i šest dubrovačkih dinara kao prilog grobu i pozlata nađena na kostima lubanje što ukazuje na bogatu opremu u kojoj je sahranjen pokojnik. Žeravica, „Grobovi“, 184-185, 192-194.

⁴⁰ Mutapčić, „Pavlovac“, 169-173.

⁴¹ Žeravica je zabilježila da je Vlajko Palavestra pronašao narodnu pjesmu iz okoline Borča koja ukazuje da knez Pavle nije sahranjen u boračkoj nekropoli, ali izgleda da Palavestra to nikada nije objavio Fekeža, „Jezgra nahije (župe) Tilave“, 496;

2. Djelatnost kneza Pavla do 1398. godine

Položaj kneza Pavla u ekspanzionističkoj politici kralja Tvrtka (1377-1391)

Krunisanjem bana Tvrtka za prvog bosanskog kralja u Milama kod Visokog 1377. godine započela je nova epoha za srednjovjekovnu bosansku državu. Bosansko kraljevstvo je u periodu manje od jednog stoljeća odigralo zapaženu ulogu na Balkanskom poluostrvu.⁴² Sa usponom države došlo je i do uspona velikaških rodova te su njihove težnje za širenjem utjecaja i moći postajale sve izraženije, ali ih je kralj Tvrtko uspio staviti u službu krune te je izgradio jednu snažnu državu. Upravo u prvim godinama Tvrtkovog kraljevanja među ključnim političkim figurama svoje mjesto počinje zauzimati knez Pavle Radinović. Sve ukazuje da je ovaj mladi plemić, sin kneza Radina Jablanića, uživao povjerenje kralja Tvrtka i ne treba čuditi njegov brz uspon na političkoj sceni tadašnje Bosne.

U martu 1380. godine Hrvoje Vukčić Hrvatinić je od bosanskog kralja dobio tri sela u Lašvi te mu je dodijeljeno dostojanstvo velikog vojvode, a među svjedocima na Tvrtkovoj povelji na drugom mjestu je naveden knez Pavle Radinović.⁴³ Pavle se na povelji javlja odmah iza vojvode Vlatka Vukovića iz porodice Kosača,⁴⁴ što ukazuje na njegov visok položaj u Bosanskom kraljevstvu koji će zadržati sve do smrti 1415. godine. Od 1380. godine i Pavlovog pojavljivanja na povelji kralja Tvrtka izvorni podaci o knezu bivaju potpuniji što dopušta kvalitetnije praćenje njegovog napredovanja u političkoj karijeri. Naredni državni posao u kojem je učestvovao knez Pavle Radinović povezan je sa rješavanjem spora nastalog između Bosne i Dubrovnika, nakon što je kralj Tvrtko 1382. godine namjeravao da podizanjem grada Svetog Stefana napravi bosanski centar za trgovinu soli.⁴⁵ Tvrtkov privredni plan je bio rezultat činjenice da nije kontrolirao niti jedno od četiri mjesta na kojima

⁴² O krunisanju kralja Tvrtka vidjeti: Dubravko Lovrenović, Proglašenje Bosne kraljevstvom (Pokušaj revalorizacije), *Forum Bosnae 3-4*, Sarajevo, 1999, 227-287.

⁴³ Taloci, „Kako i kada je Hrvoje postao veliki vojvoda bosanski?“, 183-184; Đuro Šurmin, *Hrvatski spomenici (od godine 1100 – 1499)*, Svezak I, JAZU, Zagreb, 1898, 91; O karakteristikama ove povelje vidjeti kod Gregor Čremošnik, „Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka“, *GZM*, Nova serija, sv. V-VI, Sarajevo, 1949-1950, 122-127; Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)*, Naklada „Matice Hrvatske“, Zagreb, 1902, 20; Раде Михаљчић, „Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића“, 117-130.

⁴⁴ Isto; O Vlatku Vukoviću vidjeti: Ђуро Тошић, „Родоначелник племена Косача – војвода Влатко Вуковић“, *Српска проза данас. Косаче – оснивачи Херцеговине, Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећу – Научни скуп хисторичара у Гацку 20-22. септембар 2000.*, Просвјета, Гацко – Билећа – Београд, 2002, 243-260; Kurtović, *Veliki vojvoda*, 29-41.

⁴⁵ Desanka Kovačević – Kojić, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, *Naучно društvo Bosne i Hercegovine*, Djela 18, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka 13, Sarajevo 1961, 33,36.

se mogla prodavati sol (Dubrovnik, Kotor, Drijeva, Sv. Srđ).⁴⁶ Ukoliko se uzme u obzir da upravo sol predstavlja jedan od najvažnijih artikala koje su Dubrovčani izvozili u zaleđe onda ne iznenađuje činjenica da su planove bosanskog kralja shvatili krajnje ozbiljno i konkurentski zbog čega zabranjuju svojim trgovcima odlazak i slanje robe u Bosnu te im u konačnici naređuju da se povuku sa svojom robom u Dubrovnik.⁴⁷ Ipak, spor između Bosne i Dubrovnika riješila je smrt Ludovika Anžuvince 10. septembra 1382. godine kada je bosanski kralj ponovo preuzeo upravu nad Drijevima.⁴⁸ Povelja od 2. decembra 1382. godine kojom Tvrtko prihvata zahtjeve Dubrovčana i zvanično ukida trg soli Sv. Stefan u župi Dračevici, otkriva da je knez Pavle bio dobro upoznat sa cjelokupnom situacijom i da je držao stranu kralja Tvrtka.⁴⁹ Činjenica da je uz Mirka Radojevića i Vlatka Vukovića kao ručnik imao za zadatak da kontrolira izvršenje pravnog čina dogovorenog poveljom potvrđuje njegovu uključenost u ova dešavanja. Osim toga ova povelja je pokazatelj da je već krajem 1382. godine knez bio među vodećim ličnostima u Bosni koje je i kralj prepoznavao kao sposobne da rade na izvršavanju njegove riječi.

Smrcu Ludovika Anžuvince 1382. godine započela je nova epizoda u odnosima Ugarske i susjednih zemalja.⁵⁰ Kako se u izvornoj građi među bosanskim kraljem i njegovom vlastelom ne susreću nikakve naznake antagonizma može se pretpostaviti da je vlastela, uključujući Pavla Radinovića, stajala uz Tvrtka i podržavala njegovu vanjsku politiku. Anarhično stanje u Ugarskoj bosanski kralj je iskoristio te pod svoju vlast stavio trg Drijeva i Kotor, što je bila cijena laviranja između pretendenta za ugarski prijestol.⁵¹ U konačnici Tvrtko je odabrao stranu Ladislava Napuljskog te je vođen vlastitim interesima istupio kao protivnik muža od svoje rodice Marije, brandenburškog markgrofa Sigismunda Luksemburškog.⁵² Prijestolne borbe u Ugarskoj u narednim decenijama snažno su afirmirale bosansku vlastelu, jer pristajanjem uz jednu od dvije strane mnogim bosanskim velikašima je omogućilo učvršćivanje pozicija i finansijsku dobit.

⁴⁶ Милена Гецић, „Дубровачка трговина сољу у XIV веку“, *ЗФФ*, књ. 3, Београд, 1955, 95.

⁴⁷ Динић, *Одлуке већа*, 211, 214, 229.

⁴⁸ Трг Дријева 1357. године бан Твртко је уступио Лудовику Анжуинцу. Ђуро Тошић, *Трг Дријева у средњем вијеку*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1987, 54,71.

⁴⁹ Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, 83-85; Павле Драгичевић, „Повеља краља Твртка I којом укида трг соли у Суторини“, *ГПБ*, књ. 3, Бања Лука, 2010, 69-80; О карактеристикама ове повеље видјети код Ћremoшник, „Bosanske i humske povelje“, 127-131; Тошић, *Трг Дријева*, 54-57.

⁵⁰ Орђигије о овоме: Ћирковић, *Историја*, 152-157; Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 24-27.

⁵¹ Ћирковић, *Историја*, 152.

⁵² Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 39.

Teško je identificirati ulogu kneza Pavla u okvirima Tvrtkovih vojnih ekspedicija u periodu od 1373. do 1391. godine, ali treba imati na umu i geografski položaj kneževih posjeda u blizini istočnih granica Bosne te njihov doticaj sa posjedima koje je pod svojom kontrolom držao vojvoda Vlatko Vuković. Iako izvori ne potvrđuju, moguće je da je knez Pavle Radinović, uz vojvodu Vlatka Vukovića, učestvovao u bitkama kod Bileće, na Kosovu te u drugim akcijama sprovedenim s ciljem zaustavljanja akindžijskih odreda koji su vršili upade na teritoriju Bosne.⁵³ Upravo su zasluge u borbama protiv Turaka mogle doprinijeti jačanju pozicije kneza Pavla i njegovim intenzivnijim učešćem u državnim poslovima nakon 1389. godine.

Iako je kršćanska koalicija doživjela poraz na Kosovu, opasnost od glavnine osmanske vojske je zbog ubistva sultana Murata na neko vrijeme bila odložena, tako da se bosanski kralj zajedno sa svojom vlastelom mogao okrenuti zaposjedanju dalmatinskih gradova koji su Bosni bili od izuzetnog značaja jer su zbog strateške pozicije Bosni donijeli izlaz na Mediteran. Ofanziva bosanskoga kralja rezultirala je time da su u junu 1390. godine bosansku vlast priznali Split, Trogir i Šibenik, a mjesec dana poslije Brač, Hvar i Korčula.⁵⁴ Na taj način Bosna je dostigla zenit teritorijalne ekspanzije i granice su proširene do rijeke Zrmanje i Karinskog zaliva.⁵⁵ Pojavljivanje kneza Pavla među „presentibus magnificis et egregiis viris“ na poveljama kojima je kralj Tvrtko tokom juna i jula 1390. godine potvrdio privilegije dalmatinskim gradovima ukazuje da je knez Pavle kao jedan od svjedoka bio dobro upoznat sa prilikama u Dalmaciji i zahtjevima poslanika iz osvojenih dalmatinskih gradova,⁵⁶ a nije puno vremena prošlo ni do trenutka kada je počeo igrati zapaženiju ulogu u južnijim krajevima.

Koliko je Bosansko kraljevstvo ojačalo svoju poziciju u vremenu vladavine kralja Tvrtka pokazuje i želja Sigismunda Luksemburškog da dogovori mir sa bosanskim kraljem, zbog

⁵³ O ulozi akindžija vidjeti: Abdülkadir Özcan, „Organizacija vojske kod Osmanlija“, *Historija osmanske države i civilizacije*, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), Posebna izdanja XXVI, OIS, Sarajevo, 2004, 484-485; Prvi turski upad na prostor Bosne u izvorima je zabilježen 1386. godine. O ovome: Ђуро Тошић, „Босна и Турци од козовске до ангорске битке“, *Зборник за историју Босне и Херцеговине*, Бр. 1, Београд, 1995, 85.

⁵⁴ Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 51.

⁵⁵ Јелена Мргић-Радојчић, *Доњи Краји. Крајина Средњовековне Босне*, ФФ Београд – ФФ Бањалука – Историјски институт Бањалука, Београд, 2002, 286.

⁵⁶ Prilikom izrade rada nismo imali dostupan prijepis povelje kralja Tvrtka Trogiru. Povelje Splitu (02.06.1390), Šibeniku (11.06.1390) i Braču na kojima se kao svjedok javlja knez Pavle vidjeti kod: Milko Brković, „Srednjovjekovne isprave bosansko-humskih vladara Splitu“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. III – No.36, Split, 2009, 372; Невен Исаиловић, „Повеља краља Твртка Котроманића Шибенику“, *ГПБ*, књ. 4, Бања Лука, 2011, 37;), Smičiklas, *Codex diplomaticus*, 308.

čega u Bosnu početkom 1391. godine šalje poslanike.⁵⁷ Međutim pregovori o miru sa Ugarskom nisu dovedeni do kraja, a razlog tome je smrt kralja Tvrtka u martu 1391. godine.⁵⁸ Ekspanzionistička politika kralja Tvrtka i mudro korištenje situacije u susjednim zemljama doveli su do širenja teritorija pod vlašću bosanske krune. Interesi ojačane vlastele nisu dolazili u koliziju sa kraljevim namjerama što je olakšavalo kralju da plemiće stavi u službu krune. Upravo je vjerna služba i bliskost sa bosanskim kraljem na čijem je dvorcu boravio od malena, zahvaljujući poziciju koju je imala njegova porodica, Pavlu Radinoviću omogućila učešće u državnim poslovima od izuzetne važnosti u vremenu Tvrtkove vladavine. Nešto više od decenije učešća u političkim poslovima je bilo dovoljno Pavlu da nadmaši ulogu koju su za života imali drugi članovi porodice Jablanića te postane neizostavna karika u političkom životu srednjovjekovne Bosne.

Datum i mjesto	Pojavljivanje kneza Pavla na kraljevskim poveljama u vremenu vladavine kralja Tvrtka (1378 -1391) ⁵⁹
12.3.1380. Moštre	„...Hujus autem testes et obsides regni mei magnates: vojvoda Vlatko Vlković cum fratribus, comes Paulus Radinović cum fratribus, župan Brajko Pribinić cum fratribus...“
02.12.1382. Bišće, podgrade	„...И сѣмъ рѣчници дворьски мирьков радоквик и воєвода влатко вльковић и кнезь павль вланикъ...“
Juni – Juli 1390. Sutjeska	„...presentibus magnificis et egregiis (circumspectis) ⁶⁰ viris dominis comite Dabissa, comite Stipoye Hervatinich, comite Paulo Radinovich...“

Konavosko klupko

Uzdrmana smrću kralja Tvrtka Bosna je bila u opasnosti da je zadesi sudbina mnogih evropskih kraljevina u kojima je nakon smrti jednog poprilično moćnog vladara znalo zavladati anarhično stanje, a kao najsvježiji primjer toga služile su susjedne Srbija i Ugarska.

⁵⁷ Dubrovčani koji su predlagali da budu posrednici za mir između Bosne i Ugarske već 1391. godine bili su obaviješteni o dolasku ugarskog poslanika bosanskom kralju. Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 711.

⁵⁸ Пирковић, *Историја*, 165.

⁵⁹ Ispisi dokumenata korišteni u ovoj i narednim tabelama u okviru rada su preuzeti iz zbirke izvora koje su korištene prilikom spominjanja ovih povelja u glavnom tekstu.

⁶⁰ U poveljama Šibeniku i Braču stoji formulacija egregiis, dok u povelji Splitu piše circumspectis. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, XVII, 308; Brković, „Srednjovjekovne isprave“, 372; Исаиловић, „Повеља краља Твртка Котроманића Шибенику“, 37.

Međutim, već u jednom od prvih koraka kralja Stjepana Dabiše (1391-1395) nazirala se zrela politika, a podrška bosanske vlastele je novom kralju omogućila da nastavi ići stopama prethodnika. Na početku vladavine Dabiša je morao da se suoči sa ozbiljnim problemima koje su mu stvarali predstavnici vlasteoske porodice Sankovića.⁶¹ Pozivajući se na tradiciju i historijsko pravo zasnovano na legendi prema kojoj bi Dubrovnik predstavljao prirodno nasljednika Epidaura⁶² braća Sanković, župan Beljak i vojvoda Radič, pokušali su iskoristiti smrt kralja Tvrtka i uz naknadu ustupiti konavosku župu Dubrovčanima.⁶³ Već 17. marta 1391. godine Dubrovčani su odlučili da pošalju poslanstvo Beljaku Sankoviću,⁶⁴ a u narednom periodu su izvršene pripreme poslanika za obavljanje poslaničke misije da bi 8. aprila bila donesena odluka da dan poslije poslanici krenu kod Beljaka i njegovog brata Radiča.⁶⁵ Da je dubrovačko poslanstvo imalo uspjeha potvrđuje povelja koju su 15. aprila izdali braća Sankovići Dubrovčanima vraćajući im pravo na njihovu „plemenitu staru baštinu“.⁶⁶ Čin kojim su Sankovići bez dozvole bosanskog kralja i stanka ustupili zemlju koja je pripadala bosanskoj kruni od kralja i ostale vlastele smatran je teškim prekršajem zbog čega je kralj Dabiša krajem 1391. godine na jug poslao vojvodu Vlatka Vukovića i kneza Pavla Radinovića koji su oduzeli posjede Sankovićima i podijelili Konavle između sebe.⁶⁷ Sankovići su skupo platili svoj nepromišljeni pokušaj, osim što su ostali bez Konavala, vojvoda Radič je završio u kazamatu Vlatka Vukovića, dok je njegov brat župan Beljak najvjerojatnije preminuo i prije dolaska vojvode Vlatka i kneza Pavla na posjede Sankovića.⁶⁸

Vlast nad polovicom Konavala i dolazak na strateški važno mjesto u dubrovačkom susjedstvu knezu Pavlu je otvorila prostor da se aktivnije angažira u poslovima sa Dubrovnikom. Od trenutka preuzimanja uprave u Konavlima upravo uz Vlatka Vukovića, a

⁶¹ O Sankovićima vidjeti: Јованка Мијушковић, „Хумска властеоска породица Санковић“, *ИЧ*, 11, Београд 1961, 17-54.

⁶² Historija Konavala u srednjem vijeku bila je predmet istraživačkog interesa brojnih historičara, koji su je na različite načine sagledavali i interpretirali. O historiografskoj literaturi koja se bavi konavoskom problematikom, njenim prednostima i manama vidjeti: Esad Kurtović, „Noviji radovi na proučavanju prošlosti Konavala pod bosanskom vlašću“, *Istorijska nauka o Bosni i Hercegovini u razdoblju 1990-2000*, Posebna izdanja ANUBiH CXX, Odjeljenje društvenih nauka 36, Sarajevo 2003, 189-196.

⁶³ O naknadi koju su Sankovići trebali dobiti ustupanjem Konavala Dubrovčanima vidjeti: Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковић*, 38-39; O tradiciji i historijskom pravu u odnosima Bosne i Dubrovnika vidjeti: Zdenka Janeković Romer, „Stjecanje Konavala: Antička tradicija i mit u službi diplomacije“, *Konavle u prošlosti sadašnjosti i budućnosti 1*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1998, 31-45; Ante Babić, „Tradicijska i historijska prava u odnosima između Bosne i Dubrovnika u srednjem vijeku“, *Bosna Franciscana*, VIII/12, Sarajevo, 2000, 241-247.

⁶⁴ Nella Lonza/Zdravko Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, Monumenta historica Ragusina, knj. 6, HAZU/ Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb/Dubrovnik, 2005, 263.

⁶⁵ Lonza/Šundrica, *Odluke*, 265.

⁶⁶ Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, 123-126.

⁶⁷ Динић, *Државни сабор*, 46.

⁶⁸ Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковић*, 39.

kasnije Sandalja Hranića, knez Pavle postao adresa kojoj će se Dubrovčani obraćati u želji da preuzmu upravu nad plodnim pojasom koji se prostirao od Dubrovnika do Novog. Teritorija Konavala, između Vlatka i Pavla, je podijeljena po vlastelićima te posjedi u Konavoskoj župi nisu predstavljali kompaktnu cjelinu niti za jednog od novih vlasnika.⁶⁹ Ovakav način podjele je prema svemu sudeći imao finansijsku pozadinu. Zemljište u ovoj župi je između kneza Pavla i vojvode Vlatka najvjerojatnije podijeljeno na taj način da oba aktera imaju približno slične godišnje prihode sa svojih posjeda. Takav ishod očigledno nije mogao biti postignut podjelom teritorijalno kompaktnih cjelina.⁷⁰

U rasponu od 1389. do 1395. godine dubrovački hroničar Junije Rastić piše: „*in particolare fu invitato a Ragusa Paolo Radonich, conte di Canali*“.⁷¹ Još je Radonić poziv Dubrovčana konavoskom knezu Pavlu Radinoviću datirao u vrijeme nakon osmanskog osvajanja Trnova 1393. godine kada su Dubrovčani nastojali da prošire granice,⁷² iako se historiografskoj literaturi, neargumentirano, navodi da je Pavle Radinović vlast u Konavlima imao već 1389. godine, ali da mu je uzurpirana od strane Sankovića što je rezultiralo osvetničkom vojnom intervencijom kneza Pavla i vojvode Vlatka.⁷³ Teško je povjerovati da bi pedantni Dubrovčani tek tako prešli preko nesređenih odnosa na teritoriji nad kojom žele zavladatai. Također ni kasniji razgovori Dubrovčana i kneza Pavla ne ukazuju na eventualni animozitet kneza Pavla prema Dubrovčanima zbog njihovog šurovanja sa Sankovićima.⁷⁴ Preuzimanje uprave nad Konavlima od Sankovića 1391. godine treba promatrati kao rezultat odluke srednjovjekovnog bosanskog sabora, gdje je veći dio bosanske vlastele smatrao da je potrebno kazniti Sankoviće zbog samovolje koju su iskazali prilikom donošenja odluka od interesa za čitavo Kraljevstvo.

⁶⁹ Upravo zbog ovakve podjele Dubrovčanima je od velikog značaja bilo da istovremeno steknu vlast nad cjelokupnim Konavlima zbog čega su u svim prilikama istovremeno vođeni pregovori sa predstavnicima porodica Pavlović i Kosača. Niko Kapetanić, *Podjela zemlje u Vitaljini u 15 stoljeću*, Anali HAZU, 37, Dubrovnik, 1999, 24.

⁷⁰ Kapetanić, *Podjela zemlje*, 24.

⁷¹ Junius Restius, *Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451-1484)* – (ed. S. Nodilo), Scriptorum II, Zagrabiae, 1893, 177.

⁷² Радонић, „О кнезу“, 48.

⁷³ Радослав Грујић, „Конавли под различитим господарима од XII до XV века“, *Споменик СКА LXVI*, Земун, 1926, 13; Lukša Beritić, „Тврђава Sokol u Konavlima“, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku X-XI*, Dubrovnik, 1966, 104; Niko Kapetanić / Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, Posebna izdanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU, Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, Knjiga 7, Svezak 1-2, Dubrovnik 1998, 23; Janeković Romer, „Stjecanje Konavala“, 41; Niz kvalitetnih argumenata koji idu u prilog činjenici da uprava kneza Pavla u Konavlima datira tek od 1391. godine iznio je Kurtović. Esad Kurtović, „Paolo Radonich, conte di Canali“ 1389? (Konavli u bosansko-dubrovačkim odnosima krajem XIV stoljeća), *Hercegovina* 13-14, Mostar, 2001, 220-223.

⁷⁴ Kurtović, „Paolo Radonich“, 222.

Dubrovčani su se morali pomiriti s činjenicom da su njihovi pregovori sa Sankovićima doživjeli potpuni krah nakon što su Konavli podijeljeni između dvojice moćnih bosanskih plemića. Međutim, Dubrovčani nisu posustajali u svojoj nakani da zavlada Konavoskom župom, pa već prema pisanju Junija Rastića vidimo da se veoma brzo obraćaju novom upravitelju Konavala knezu Pavlu i pozivaju ga u svoj grad. Takvi dubrovački potezi su prethodili novom valu pregovora vezanih za kupoprodaju Konavala koje su započeli početkom 1395. godine sa knezom Pavlom i vojvodom Sandaljem Hranićem. U drugoj polovini februara Dubrovčani su donijeli odluku da upute poslanstvo knezu Pavlu i vojvodi Sandalju u Konavle.⁷⁵ Bosanska strana očigledno nije bila raspoložena prema željama Dubrovčana 1395. godine, pa ni uplitanje kralja u čitavu situaciju i nova poslanstva koja su slali knezu Pavlu i vojvodi Sandalju nisu urodila plodom.⁷⁶ Iako vidno ogorčeni zbog ishoda pregovora oko ustupanja Konavala 1395. godine,⁷⁷ Dubrovčani su bili prisiljeni da sačekaju pogodniji trenutak i drugačije raspoloženje bosanskih velmoža kako bi započeli pregovore sa jasnom željom da preuzmu upravu nad konavoskom župom. Odluka Dubrovčana iz druge polovine marta da u Vrm na svoj trošak pošalju knezu Pavlu jednog od svojih najboljih ljekara Johannes de Aldoradisa iz Pavije pokazuje da i pored nepovoljnog ishoda pregovora oko prodaje Konavala Dubrovčani ni na koji način nisu željeli ugroziti odnose sa bosanskim velmožama, nego su i dalje vodili mudru politiku znajući da će opet doći vrijeme kada će njihovi poslanici sjesti za pregovarački stol sa knezom Pavlom i vojvodom Sandaljem.⁷⁸ Na ovaj način prva pregovaračka epizoda sa novim upraviteljima Konavala završena je dubrovačkim neuspjehom.

⁷⁵ „de mittendo ambassiatam nostrum nobilium ad comitem Paulum et Sandalium in Canale et in Draçeuica“ (17.02.1395), Nella Lonza, *Odluke dubrovačkih vijeća 1395-1397*, Monumenta historica Ragusina, knj. 10, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 2011, 211.

⁷⁶ „de ponendo in commissionem ambassiatorum predictorum quod debeant impetrare unam literam a domino nostro quod ipse roget regem Bossine quod nos habeat recommissos in petitionibus nostris super contrata de Canalli comuni nostro concedenda“ (26. 2. 1395); „de mittendo pro ambaxiatoribus nostros ad comitem Paulium et Sandalem“ (8. 3. 1395), Lonza, *Odluke*, 213-214.

⁷⁷ Dubrovčani su izglasali prijedlog „Secunda pars est de excusando“, nakon što je odbijen prijedlog „de dando comiti Paulo et Sandali unam barcham secundum quod petunt“ (11.03.1395), Nella Lonza, *Odluke*, 214.

⁷⁸ „...ex nostris medicis cyrugicis in Vermo 4, ad medicandum comitem Paulum pro aliquibus diebus, expensis nostri Communis...“ (27.03.1395), Jorga, *Notes et extraits(II)*, 63. Vidjeti: Vojka Besarović, „Italijani – dubrovački ljekari u srednjovjekovnoj Bosni“, *Prilozi IIS*, XX/21, Sarajevo, 1985, 249; Pavo Živković, Dubrovačko-bosansko-humska suradnja na polju zdravstvene kulture tijekom 14. i 15. stoljeća, *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, 26, Dubrovnik, 1988, 68;

Period Dabišine vladavine (1391-1395): „кнезь Павалъ Радиновиѣ зъ братиомъ“

Kada piše o Pavlu Radinoviću hroničar Junije Rastić prilaže informaciju da je riječ o „*favorito dal re di Bossina*“.⁷⁹ Kako je ranije utvrđeno u historiografskoj literaturi da se Rastićev podatak odnosi na period vladavine kralja Dabiše onda je realno za pretpostaviti da je knez Pavle i sa kraljem Dabišom baštini bliske odnose kao i sa njegovim prethodnikom, a prisustvo kao svjedoka i ručnika u najvažnijim poveljama novog bosanskog kralja potvrđuje visoku poziciju koju je Pavle imao u državnim poslovima.

Osim već spomenute konavoske epizode, krajem 1391. godine Bosna se ponovo susrela sa Turcima, koji su kao i ranije pustošili teritorije koje su pripadale bosanskoj kruni.⁸⁰ U prijepisu darovnice kojom kralj daruje Hrvoja Vukčića Hrvatinića zbog zasluga u borbama protiv Turaka 1392. godine kao svjedok na prvom mjestu je naveden knez Pavle Radinović s bratijom.⁸¹ Bratija uz ime kneza Pavla spomenuta je i u povelji koju je 18. juna 1391. godine porodici Dobrinović izdao kralj Dabiša.⁸² Spomenuta isprava dostupna je jedino u prijepisu trogirskog notara Jerolima de Buffalisa od 16. jula. 1782. godine.⁸³ Sastav bratije, kao zajednice krvnih srodnika koja upravlja plemenitom baštinom jednoga roda, a javlja se uz ime Pavla Radinovića na poveljama predstavlja nepoznanicu.⁸⁴ U rasvjetljavanju ovog problema djelimičnu pomoć može pružiti docnija povelja kojom vojvoda Radoslav 7. aprila 1423. godine u Borču potvrđuje Dubrovčanima pravo na svoj dio Konavala. U toj povelji spomenuta je „*властеле племена нашега*“, a pet osoba sa te povelje je označeno kao „*братъ мои*“ i to: knez Radosav Obradović, knez Radosav Vladimirić, knez Tvrtko Mihailović, knez Vukašin Mozolić i knez Ostoja Borovinić.⁸⁵ Riječ je o vlasteli sa prostora istočne Bosne koji je obuhvatao plemenitu baštinu Pavlovića i iz toga proizilazi pretpostavka da je ovih pet

⁷⁹ Restius, *Chronica Ragusina*, 177.

⁸⁰ Emir O. Filipović, „Bosna i Turci za vrijeme kralja Stjepana Dabiše – neke nove spoznaje“, *Споменица др. Тибора Живковића*, ИИБ, Београд, 2016, 280.

⁸¹ Vjekoslav Klaić, „Povelja kralja Stjepana Dabiše, izdata Hrvoju Vukčiću“, *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, god. II, Zagreb, 1900, 60-61; Šurmin, *Hrvatski spomenici*, 95-98;

⁸² „A questo dovere manutentori e presenti i consiglieri del Regno e gentiluomini il conte Paulo Radinovich, con li fratelli, il capitano Crvoe con li fratelli, tapaccij Battalo con li fratelli.“ Ђуро Тошић, „Двије повеље босанског краља Стјепана Дабише“, *ИЧ*, књ. 39, Београд, 1992, 7.

⁸³ Prijepis je čuvan u dubrovačkom arhivu, da bi zajedno sa drugim spisima Truhelke u prošlom stoljeću bila prenesena u Istorijski seminar Filozofskof fakulteta u Beogradu gdje se čuva i dan danas. Тошић, „Двије повеље“, 6.

⁸⁴ O značenju termina bratija u srednjem vijeku vidjeti kod: Сима Ђирковић, „Братија“ у: *Лексикон српског средњег века*, Београд, Knowledge, 1999, 63-64; U okviru svojih radove sastavom bratije Pavlovića bavili su se: Павао Анђелић, „Barones Regni и државно вијеће средњовјековне Босне“, *Прилози ИИС*, 11-12, Сарајево, 1975-1976, 40; Благојевић, „Државност земље Павловића“, 132-135.

⁸⁵ Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, 585-591; Благојевић, „Државност земље Павловића“, 132-135.

„kuća“ zajedno sa „kućom“ Pavlovića sačinjavalo jedno pleme, odnosno „bratiju“ na koju se poziva knez Pavle. Predstavnici spomenutih pet „kuća“ će se u državnim poslovima i poslovima Pavlovića poimenično početi izdvajati tek u vremenu nakon smrti Pavla Radinovića. Do tog perioda prepoznaju se jedino kao kneževa bratija i njihova lična imena za sada ostaju nepoznanica.

Kada je riječ o aktivnostima kneza Pavla u toku 1392. godine ostao je sačuvan podatak da je sa vojvodom Vlatkom Vukovićem u avgustu držao carinu u Ledenicama u blizini Dubrovnika, a prihode od 1.200 perpera su Pavlovi carinici Vuk Srajačić, dijak Gradec i Vlatkov carinik Vratko Branilović deponovali kod Maruše Bokšić u Dubrovniku te su dogovorili uslove podizanja novca.⁸⁶ Pavlov najbliži saradnik vojvoda Vlatko Vuković je u međuvremenu preminuo, on vjerovatno nije bio među živima već u novembru 1392. godine kada se Dubrovčani kralju i knezu Pavlu žale zbog određene štete koju su pretrpjeli,⁸⁷ tako da nije doživio početak marta 1393. godine kada su njegov carinik i Pavlovi carinici uspješno podigli depozit u Dubrovniku.⁸⁸ Kada je riječ o 1392. godini knez Pavle Radinović je zabilježen među bosanskim baronima u povelji kralja Dabiše porodici Čubranović od 7. novembra koja je sačuvana u djelu Mavra Orbinija.⁸⁹ Spisak svjedoka u ovoj povelji i redoslijed kojim su navedeni je poprilično konfuzan, ali autoriteti južnoslavenske medievistike poput Sime Ćirkovića i Pave Anđelića ocijenili su njen sadržaj kao originalan.⁹⁰ Na ovoj povelji je posebno upitna titula bana Dalmacije i Hrvatske koja je spomenuta uz ime kneza Pavla Radinovića iz razloga što izvorna građa ne potvrđuje ovu kneževu titulaciju,

⁸⁶ Тошић, „Родоначелник племена Косача“, 254.

⁸⁷ „Pp. de scribendo domino regi Bossine et comiti Paulo super eo quod arengatum est pro dampnis illatis Raguseis. Captum per omnes“ (19.11.1392.), Lonza/ Šundrica, *Odluke*, 306.

⁸⁸ O dešavanjima oko depozita kneza Pavla i vojvode Vlatka vidjeti: Тошић, „Родоначелник племена Косача“, 254.

⁸⁹ Mavro Orbini, *Il Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, 361-362;

⁹⁰ „Dabiscia li primi Baroni, i consiglieri del Regno di Bosna furono Vulatko Paulouich Voieuoda delle parti superiori della Bosna, e Haruoie Vukcich dell'inferiori, Vulatko Tuarekouik Voieuoda di Vsora, i Vuk Voieuoda, Pauao Radienouich Bano di Dalmatia, e Croatia, Mirco Radoeuich, Braico Vucota, Radosau Pribinich, Herpe Hornatinich, i Pribaz Masnouich“ Mavro Orbini, *Il Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, 361-362; Tokom druge polovine prošlog stoljeća započelo je intenzivnije bavljenje ovom poveljom. Nikola Radojčić je smatrao da Mavro Orbini prilikom sastavljanja djela pri ruci imao određeni falsifikat na osnovu kojeg je pisao, dok u svojim istraživanjima Sima Ćirković, Bogumil Hrabak, Pavao Anđelić i Đuro Tošić daju drugačiji sud o ovoj povelji i smatraju je ispravnom, mada se prilikom analiza iste u mnogim detaljima nisu složili, pa tako ni u interpretaciji imena svjedoka na ovoj povelji. Никола Радојчић, Српска историја Мавра Орбинија, САНУ, Посебна издања књига CLII, Београд, 1950, 51; Сима Ћирковић, *Коментари и извори Мавра Орбинију* (у: Орбини. *Краљевство Славена*), СКЗ, Београд, 1968, 348; Bogumil Hrabak, „Tradicija o srednjovjekovnoj Bosni u Dubrovniku XV i XVII veka“, *Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura*, Muzej grada Zenice, Zenica, 1973, 352; Pavao Anđelić, „Povelja kralja Dabiše Čubranovićima i velikaški rod Hlivnjana“, *GZM*, Nova serija, sv. 38, Sarajevo, 1983, 133-143; Тошић, „Двије повеље“, 10-20.

mada su ugledni bosanski velikaši među kojima recimo i vojvoda Vlatko Vuković doista nosili određene časti na ovom prostoru koje su im dodijeljivane od bosanskih kraljeva.⁹¹

Vladavina kralja Dabiše je ipak protekla u znaku njegovog približavanja ugarskom kralju Sigismundu Luksemburškom, uslijed snažnog osmanskog pritiska, koje je kulminiralo na ljeto 1394. godine kada je sklopljen dogovor između bosanskog i ugarskog kralja, a zatim su kod Dobora poražene neprijateljske snage koje su predvodili ban Ivaniš Horvat i pretendent na bosansku krunu Ikač potpomognuti osmanskim trupama. Ugarski kralj Sigismund je u to vrijeme po prvi puta uspio demonstrirati svoju moć u Bosni, što je natjeralo bosanskog kralja i vlastelu da prividno stanu na njegovu stranu uz uslove koji su bosanskog kralja obavezivali da se odrekne vlasti u Hrvatskoj i Dalmaciji, da primi vazalne odnose prema ugarskom kralju i da se obaveže da će nakon njegove smrti bosansku krunu preuzeti Sigismund Luksemburški.⁹² Kako njegovi posjedi nisu bili pod direktnim ugarskim pritiskom ni uloga kneza Pavla u svim ovim dešavanjima nije u izvornoj građi zasvjedočena. Međutim, prateći širi kontekst ovih zbivanja moguće ju je djelimično rekonstruirati. U oktobru 1392. godine Ladislav Napuljski je uputio poslanike na osmanski dvor s željom da preko bračnih veza sklopi savez sa sultanom Bajazitom.⁹³ Njegova inicijativa je dobila na snazi u septembru naredne godine kada je poslanik osmanskog sultana išao da pregovara o braku sultanove kćerke sa napuljskim kraljem.⁹⁴ Savez između Ladislava Napuljskog i sultana Bajazida teško da je mogao zadovoljiti bosansku stranu, koja se nalazila pod stalnim pritiskom Turaka. Već tada je došlo do kolizije između bosanskog i napuljskog dvora, a u međuvremenu držanje je promijenio vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić koji se u avgustu 1393. godine obavezao na vjernu službu ugarskom kralju i njegovoj supruzi u svim sukobima osim onih sa kraljem Dabišom.⁹⁵ Do kulminacije događaja će doći u prvoj polovini naredne godine, kada se Bosna ponovo sukobila sa vojskom sultana Bajazita. Upravo zbog isticanja u tom sukobu sa Turcima koji se desio na Glasincu kralj Dabiša je 2. aprila 1394. godine dodijelio Vojnićevo i Gudeljevo polje u Imotskoj župi nepoznatom bosanskom knezu.⁹⁶ Na osnovu ove darovnice saznajemo da se

⁹¹ Тошић, „Родоначелник племена Косача“, 247-248.

⁹² О томе времену опширније: Сима Тирковић, „О “Ђаковачком уговору“, ИЧ, 1-4, Београд, 1962, 3-10; Filipović, „Bosna i Turci za vrijeme kralja Stjepana Dabiše“, 273-301.

⁹³ „...quem impellente nos fraterno zelo et consanguinitatis nexu quo inuicem iungimur, prosperum audire et esse cupimus...“ (18.10.1392), Gusztáv Wenzel, *Magyar diplomacziak emlekek az Anjou-Korbol*, vol. III, Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera III, Budapest, 1876, 720–721.

⁹⁴ Ljubić, *Listine (IV)*, 317.

⁹⁵ Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae*, X-2, 158-159; Невен Исаиловић, „Повеља војводе Хрвоја Вукчића Хрватинића угарском крља Жигмунду и краљици Марији“, ГПБ, књ.1, Бања Лука, 2008, 87-97.

⁹⁶ Ivan Tomko Mrnavić je ovu povelju iskoristio u cilju dokazivanja svog plemenitog porijekla, pa je ime bosanskog kneza koji je darovan tom prilikom zamijenio svojim pretkom Gojkom Mrnavićem, a vjerovatno je tom prilikom uništio original povelje. Miklosich, *Monumenta serbica*, 224; Pavao Anđelić, „Originalni dijelovi

bitka između Bosanaca i Turaka desila prije aprila 1394. godine, vjerovatno u martu i upravo bi ona mogla biti glavni razlog razdora između kralja Dabiše i njegove vlastele sa namjesnikom Hrvatske i Dalmacije u službi Ladislava Napuljskog, banom Ivanišem Horvatom. Horvat vjerovatno u skladu sa ranijim dogovorom napuljskog kralja i osmanskog sultana u sukobu između Bosanaca i Turaka nije djelovao onako kako su Bosanci očekivali, a kako je Sigismund u aprilu najavio pohod prema jugu računica Bosanaca bila je jasna. Bitka iz marta 1394. godine, zbog blizine teritorija pod njegovom kontrolom, nanijela je ogromne štete Pavlu Radinoviću. Čak ne treba isključiti mogućnost da su se cjelokupna dešavanja odvijala upravo na njegovim zemljišnim posjedima, tako da Pavle nikako nije mogao ostati nijem na novonastalu situaciju. Također, pozicija svjedoka na povelji nepoznatom knezu s početka aprila 1394. godine ide u prilog tvrdnji da je knez Pavle, iako izvorima nije zasvjedočen, podnio ogroman teret i veliku štetu od Turaka 1394. godine što je sasvim dovoljan razlog da se okrene Sigismundu Luksemburškom i da stane uz politiku kojoj se već 1393. godine priklonio vojvoda Hrvoje. U čitavoj situaciji na sličan način je mogao postupati i vojvoda Sandalj Hranić Kosača. Na takav razvoj situacije bosanski rusag vjerovatno nije gledao kao na dugoročno rješenje, nego kao na potez koji će im obezbijediti bolju startnu poziciju u narednim dešavanjima.

Očigledno da se situacija u Bosni nakon bitke pod Doborom smirila što su početkom 1395. godine pokušali iskoristiti Dubrovčani započevši ranije spomenute pregovore o kupoprodaji Konavala. Do kraja vladavine kralja Dabiše knez Pavle se javlja kao svjedok na dvije povelje bosanskog kralja, smješten u grupu svjedoka i ručnika „*уѣтъ Босне*“. U Sutjesci 26. aprila 1395. godine kralj je darovao svoju kćerku Stanu dodijelivši joj selo Veljake, a među svjedocima „*уѣтъ Босне*“ iza kneza Mirka Radivojevića našao se knez Pavle Radinović.⁹⁷ Već na narednoj povelji od 17. maja 1395. godine kojoj Stjepan Dabiša braći Semkovićima daruje selo Kolo u Duvnu, jer su se protiv Turaka borili „*не цѣдеће своихъ главъ за насъ*“ među ručnicima i svjedocima „*уѣтъ Босне*“ na prvom mjestu je naveden Pavle Radinović.⁹⁸ Od 1395.

dviju bosanskih povelja u falzifikatima Ivana Tomke Marnavića“, *GZM*, 26, Sarajevo, 1971, 347-360; Iz jula 1394. godine sačuvano je pismo kojeg je trgovac i diplomata Gherardo Davizi napisao pripadniku čuvene firentinske bankarske porodice Donatu Acciaiuoliju u kojem stoji da je kralj Dabiša poslao pismo u Veneciju u kojem je Republiku sv. Marka obavijestio o pobjedi nad Turcima i stradanju 5.000 osmanskih vojnika. Prateći hronologiju ovo Dabišino izvješće možemo vezati upravo uz susret Bosanaca i Turaka na Glasincu. Spomenuto pismo vidjeti kod: Filipović, „Bosna i Turci za vrijeme kralja Stjepana Dabiše“, 299-300.

⁹⁷ Miklosich, *Monumenta serbica*, 224-225; Срђан Рудић, „Повеља краља Стефана Дабише кћерци Стани“, *ССА*, књ. 4, Београд, 2005, 173-192.

⁹⁸ Isti, 226-227; Срђан Рудић, „Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић“, *ССА*, књ. 5, Београд, 2006, 157-171.

godine pa sve do 1415. godine knez Pavle Radinović je zadržao prvo mjesto u poveljama u kojima se pojavljivao kao svjedok i ručnik od „zemlje Bosne“. Recimo, ipak da je i za života Mirka Radojevića na svim poveljama na kojima je našao

mjesto kao svjedok i ručnik za vrijeme vladavine kralja Dabiše, osim na povelji kćerci Stani, knez Pavle zauzima mjesto ispred Mirka Radojevića. Ista situacija je bila i sa vojvodom Hrvojem Vukčićem Hrvatinićem među ručnicima i svjedocima „УТЪ ДОЛЪНИХЪ КРАИ“. Drugačije stanje može se pratiti u ispravama na kojima ručnici i svjedoci nisu podijeljeni po zemljama iz kojih dolaze, pa recimo da je u takvim slučajevima knez Pavle obično navođen iza vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića, a ispred vojvode Sandalja Hranića i tepčije Batala Šantića.

Datum i mjesto	Pojavljivanje kneza Pavla na kraljevskim poveljama u vremenu vladavine Stefana Dabiše (1391-1395)
(?) 18.06.1391. Sutjeska	„...A questo dovere manutentori e presenti i consiglieri del Regno e gentiluomini il conte Paulo Radinovich, con li fratelli, il capitano Crvoe con li fratelli, tapaccij Battalo con li fratelli...“.
15.04.1392. Sutjeska	„...Huic autem testes et.....Regn(i mei Barones): De Bosna Comes Paulus Radinović cum fratribus; Judex Branko Pribinić cum fratribus...“
(?) 07.11.1392. Sutjeska	„...Dabiscia li primi Baroni, i consiglieri del Regno di Bosna furono Vulatko Paulouich Voieuoda delle parti superiori della Bosna, e Haruoie Vukcich dell' inferiori, Vulatko Tuarekouik Voieuoda di Vsora, i Vuk Voieuoda, Pauao Radienouich Bano di Dalmatia, e Croatia...“
02.04.1395. Sutjeska	„...Cuius rei sunt Testes Prouinciaie Bosnensis Senatores Regni Bosnensis: Princeps Paulus Radinouitius cum fratribus, Palatinus Sandalius cum fratribus, Princeps Marcus Radoieuitius cum fratribus...“
26.04.1395. Sutjeska	„... а томоѡ свѣдоци и роѡчници наши властеле ут Босне кнезь Мирко Радѡѡвићъ съ братиѡмъ, кнезь Паваль Радѡѡвићъ съ братиѡмъ, кнезь Привѡе Масновићъ съ братиѡмъ...“
17.05.1395. Sutjeska	„... а томоѡ свидоци и рѡчници наши властеле ут Босне кнезь Паваль Радновићъ з братиѡмъ, кнезь Привѡе Масновићъ з братиѡмъ, тепачићъ Батало з братиѡмъ...“

Jačanje pozicije u vremenu Jelenine „vladavine“ (1395-1398)

Nakon što je umro bosanski kralj Stjepan očekivalo se da će bosansku krunu preuzeti Sigismund Luksemburški, u skladu sa dogovorom kojeg je postigao sa kraljem Dabišom. Ipak

na bosanskom prijestolju neočekivano se našla Dabišina udovica, Jelena.⁹⁹ Kraljica je upravljala Bosnom do krunisanja Stjepana Ostoje uz snažno uplitanje u državne poslove četvorice najснаžnijih magnata onovremene Bosne vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića, kneza Pavla Radinovića, vojvode Sandalja Hranića i tepčije Batala Šantića.¹⁰⁰ Jelenina vladavina je mogla predstavljati rezultat dogovora sa Sigismundom Luksemburškim. Ugarskom kralju se u to vrijeme otvorila prilika za razgovore o carskoj kruni sa njegovim bratom Vaclavom te pripreme pohoda protiv Turaka, koji je završio katastrofalnim porazom kršćanske vojske kod Nikopolja krajem septembra 1396. godine što je značajno poljuljalo poziciju i ugled ugarskog kralja.¹⁰¹ Također, treba uzeti u obzir da je 1395. godine umrla Sigismundova supruga, kraljica Marija.¹⁰² U takvoj situaciji Dabišina udovica Jelena je predstavljala pogodno privremeno rješenje na bosanskom prijestolju, do onog trenutka u kojem bi Sigismund bio u prilici da preuzme krunu.

Period Jelenine uprave i Sigismundove vanjskopolitičke neuspjehe iskoristile su bosanske velmože za širenje utjecaja, ali ne po neuspješno isprobanome receptu Sankovića. Njihova politika je bila mnogo osmišljenija i zrelija, a njeno sprovođenje su započeli u mnogo povoljnijim okolnostima nego je to bio slučaj sa braćom Beljakom i Radićem Sankovićem. Izvorni podaci o knezu Pavlu Radinoviću za godinu 1396. su oskudni. Iz pisma kojeg su Dubrovčani 13. novembra 1396. godine uputili kneginji Milici i njenom sinu Stefanu saznajemo da su se njihovi trgovci uputili prema Potkučlatu u Srbiji iz razloga što drugim putem od bosanske vojske nisu mogli proći.¹⁰³ Teško je odgonetnuti zbog čega je bosanska vojska u tom periodu boravila na teritoriji Pavla Radinovića. Iako je u historiografskoj literaturi taj boravak najčešće tumačen kao rezultat unutrašnjih nemira u Bosni te eventualnih nesuglasica na relaciji između kraljice i kneza Pavla,¹⁰⁴ takva tvrdnja je teško održiva. Ne postoje zabilježene informacije o sukobima između kraljice i četvorice najmoćnijih bosanskih velikaša u vremenu Jelenine uprave, a pošto su upravo oni bili temelj kraljičine vladavine izgleda gotovo nemoguće da se Jelena odlučila suprostaviti drugoj najznačajnijoj poluzi

⁹⁹ O kraljici Jeleni vidjeti: Грегор Чремошник, „Босанска краљица Груба“, *ГИД БИХ*, бр. 4, Сарајево, 1952, 147-163; Милена Гецић, „Прилог босанској историји (1397-1399)“, *ИЧ*, 1-2, Београд, 1953, 55-63; Александра Фостиков, „Јелена Груба, босанска краљица. Босна крајем 14. века (1395-1399)“, *Браничевски гласник*, 3-4, Пожаревац, 2006, 29-50.

¹⁰⁰ O tepčiji Batalu vidjeti: Ćiro Truhelka, „Grobница bosanskog tepčije Batala“, *GZM*, br. 27, Sarajevo, 1915, 365-374; Amir Kliko, „Lašvanska vlastela Šantići“, *Spomenica akademika Marka Šunjića (1927-1998)*, FF Sarajevo, Sarajevo, 2010, 257-284.

¹⁰¹ O nikopoljskoj bitki vidjeti: Aziz Suryal Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, AMS Press, New York, 1978.

¹⁰² Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb, 1976, 659.

¹⁰³ Стојановић, *Старе српске повеље и писма (I)*, 123-126.

¹⁰⁴ Радонић, „О кнезу“, 50; Фостиков, „Јелена Груба“, 37.

Bosanskog kraljevstva. Činjenica da je knez Pavle početkom decembra od Dubrovnika dobio dozvolu da se ukoliko bude potrebno povuče u Ston je povezana sa boravkom vojske na njegovoj zemlji,¹⁰⁵ ali isto upućuje na drugačija razmišljanja od ranije prezentiranih. Ishod bitke kod Nikopolja od 25. septembra 1396. godine u kojem je kršćanska vojska poražena od Turaka doveo je do određenog straha od osmanskih provala u Bosni, a nije isključeno da je do istih i došlo. Upravo bi to mogao biti razlog zbog kojeg je vojska bila stacionirana u istočnim dijelovima spremna da se ukoliko bude potrebno suprostavi Turcima, a Pavle ništa nije prepuštao slučaju zbog čega je u Dubrovniku isposlovao eventualnu mogućnost povlačenja u Ston svjestan ugroženosti svojih posjeda.¹⁰⁶

Za kneza Pavla Radinovića ovaj period u kojem dolazi do raslojavanja gornjeg sloja bosanske vlastele, u kojem se pored kralja počinju ispred svih isticati tri ličnosti, bio je ključan u učvršćivanju njegove već dobre pozicije koju je držao u bosanskim prilikama. Pavle Radinović je do maksimuma učvrstio svoj položaj u „zemlji Bosni“ te je suvereno vladao jugoistočnim dijelovima sarajevske kotline krenuvši od Vrhbosne, pa sve do svoga dvora u Borču u Gornjem Podrinju. Ujedno se ti posjedi mogu predstaviti i kao izvorišni posjedi njegovog roda koje je Pavle Radinović naslijedio od prethodnika. Vjerovatno je knez Pavle imao utjecaja na transformaciju ranosrednjovjekovne župe Vrhbosne koja se desila u tom periodu kada je župa svojim većim dijelom potpala pod Pavlovu upravu.¹⁰⁷ Kroz ovu teritoriju

¹⁰⁵ „Pp. de faciendo gratiam comiti Paulo et aliis subdittis de Bossina quod possint se reducere et quod recipiantur in Stagno et Puncta cum eorum personis, familiis, bestiamine et hominibus armigeriis prout eisdem placuerit, salvo quam in castris. Captum per XXVI.“ (02.12.1396), Lonza, Odluke, 258.

¹⁰⁶ Ova vojska bi se mogla dovesti u vezu sa onom koja je zajedno sa Turcima nakon nikopoljske bitke provalila na prostor Požege, a koju Sigismund spominje prilikom izdavanja povelje Ivanu Moroviću. Ipak, ta je opcija manje vjerovatno te je u ovom slučaju realniji zaključak Veljana Trpkovića koji piše da se pod Bosancima u toj Sigismundovoj povelji podrazumijevaju pristalice Ivaniša Horvata koje su ranije već surađivale sa Turcima. Вељан Трпковић, „Турско-угарски сукоби до 1402“, III, 1-2, Београд, 1959, 115.

¹⁰⁷ Vrhbosna je prestala da postoji u teritorijalnom obliku u kojem je funkcionisala do tog vremena i uključivanjem u oblast Pavlovića ova župa više nije predstavljala jedinstvenu teritorijalno političku cjelinu i raspala se na manje župske oblasti koje je držala vlastela potčinjena Pavlovićima. Pretpostavlja se da je pod kraljevom upravom ostao prostor oko rijeke Zujevine kod današnjih Hadžića. Tako da je krajem 14. stoljeća Vrhbosna je zauzimala oblasti u gornjem toku rijeke Bosne i slivovima Miljacke i Željeznice. Taj prostor je bio omeđen sa istoka Romanijom, sa jugoistoka Jahorinom, a sa juga i jugozapada Bjelašnicom, na zapadu se nalazio Igman, a na sjeveru je graničila sa župom Vidogošćom. Na prostoru ranije župe Vrhbosne formirane su četiri manje župske od kojih su tri pripale Pavlovićima. Centralni dio je zadržao raniji naziv Vrhbosna, a Pavlovići su imali kontrolu i nad župama Mokro-Glasinac i Pale. Takvo stanje će se bez značajnijih promjena zadržati sve do sredine četvrte decenije 15. stoljeća, kada će interes za ova područja pokazati Kosače. Vesna Mušeta-Aščerić, „Srednjovjekovna župa Vrhbosna – Problemi granica i vlasti“, *Prilozi IIS*, XX/21, Sarajevo, 1985, 264-265. Vesna Mušeta – Aščerić, *Sarajevo i njegova okolina – između zapada i istoka*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2005, 16-24.

je prolazio izuzetno važan put Via Drine,¹⁰⁸ tako da su i pored ranijeg teritorijalnog širenja u Podrinju i Primorju upravo ovi posjedi bili temelj kneževе моћи i bogatstva.

Posjedi u Primorju Pavlu su omogućavali održavanje intenzivnih veza sa Dubrovnikom. Naime, Dubrovčani su nastojali svim silama da održe dobre prijateljske odnose sa jednim od upravitelja Konavala u cilju dobivanja te župe. To se najbolje vidi iz odluke od 24. marta 1397. godine kada Dubrovčani Pavla Radinovića prepoznaju kao čovjeka čije je prijateljstvo bilo u interesu Dubrovačke Republike, pa ispunjavaju njegov zahtjev te ga i pored pooštavanja zakona vezanih za prijem u građanstvo donesenih 1395. godine primaju za dubrovačkog građanina.¹⁰⁹ U historiografskoj literaturi ovakav vid dodjeljivanja građanstva je tretiran kao počasni,¹¹⁰ što sa jedne strane ima potvrdu u svojoj praksi jer knez Pavle nije spadao pod „habitatores“, tj. stanovnike koji su imali prebivalište u Dubrovniku. Ipak, sa druge strane izdavanjem povelje knez Pavle se obavezivao da garantuje Dubrovčanima, izuzetno važnu, slobodu kretanja na teritoriji kojom upravlja i koju naziva državom. To ukazuje na mogućnost da je spomenuta povelja izdata na inicijativu Dubrovčana koji su kneza Pavla prepoznavali kao stvarnog vladara na posjedima koje je kontrolirao i kao jedinu osobu koja im na tim posjedima može garantirati sigurnost kretanja. Određene pogodnosti u odnosima sa Dubrovnikom je izdavanjem ovakve povelje imao i knez, pa je na puno lakši način nego u ranijim vremenima mogao da se u slučaju opasnosti povuče u grad pod Srđem. Čin prijema u dubrovačko građanstvo je odraz kneževе političke моћи koja je uporište pronašla i van granica bosanske државе.

Dan kasnije, knez Pavle izdaje povelju Dubrovčanima na Ljutoj u Konavlima, što je ujedno i prvi sačuvani dokument sačinjen od strane pisarske kancelarije Pavlovića.¹¹¹ Upravo

¹⁰⁸ O ovoj putnoj komunikaciji vidjeti: Kovačević Kojić, *Trgovina*, 158-161; Гавро Шкриванић, *Путеву у средњовековној Србији*, Туристичка штампа, Београд, 1974, 43-50.

¹⁰⁹ „Die XXIII marcii. In minori consilio more solito congregato captum fuit de recipiendo in civem civitatis nostri comitem Paulum et de faciendo eidem literas citatancie in pergamenam cum illis clausulis et sollempnitatibus quibus recepti fuerunt alii nobiles de Bossina et concessae literae citatancie cum bula pendenti. Item in dicto minori consilio captum fuit de mittendo de voluntate unum nobilem nostrum Raguseum ad dominum comitem Paulum ad recipiendum sacramentum ab eo et de dando ipsi nobili pro expensis suis et illorum quos secum ducet perperos decem. Item in dicto consilio captum fuit de mittendo per dictum nobilem aliquem donum usque ad valorem perperorum decem. Ser Raphael de Goçis in dicto minori consilio electus fuit ad eundem ad dictum comitem Paulum pro predictis.“ (24. mart 1397. godine), Lonza, *Odluke*, 174-175; O stjecanju dubrovačkog građanstva vidjeti: Јованка Мијушковић, „Додељивање дубровачког грађанства у средњем веку“, *Глас САНУ*, 246, Београд, 1961, 89-130.

¹¹⁰ Мијушковић, „Додељивање дубровачког грађанства“, 104-105.

¹¹¹ Ова повеља је објављена четири пута: Павле Карано Твртковић, *Српски споменици или старе рисовуље, дипломе, повеље и споменици босански, српски, херцеговачки, далматински и дубровачки краљева, царева, банова, деспота, кнезова, војвода и властелина*, Београд, 1840, 106-107; Miklosich, *Monumenta serbica*, 224; Ј. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, 245; Аранђел Смиљанић, „Повеља кнеза

u ovoj povelji knez Pavle otkriva ime svoga oca navodeći da je „*сѣнь свѣтопочившаго гдѣна и родитѣла ми гдѣна Радина Ђбланића*“. Zatim knez daje obećanje Dubrovčanima da će im biti „*приѣтѣль вирань*“ te se poput bosanskih vladara obavezuje da će štiti interese dubrovačkih trgovaca „*по всои мови дрѣжавѣ и по всихъ кои насъ слѣшаю*“. Terminom „*дрѣжавѣ*“ knez Pavle označava svoj rusag, teritoriju kojom je upravljao. Treba imati na umu da se taj termin ni u kojem slučaju ne smije poistovjećivati sa današnjim značenjem te riječi.¹¹² To je potrebno napomenuti iz razloga što je Pavle Radinović, iako upravlja državom odnosno rusagom, i dalje bio zavisn u odnosu prema bosanskoj kruni te su njegovi posjedi bili sastavni dio Bosanskog kraljevstva na čijem čelu se nalazio kralj iz dinastije Kotromanića. Zanimljiv je i spisak vlastele koja se našla u svojstvu svjedoka na ovoj povelji. Za razliku od nekih kasnijih povelja iz kancelarije Pavlovića u ovoj povelji u spisku sačinjenom od šest svjedoka nije prisutan nikakav oblik rodbinskih veza što navodi na nešto drugačije sagledavanje spiska svjedoka. Prva trojica nabrojanih Goić Gaočić, Čepnja Gradisalić i Vukša Gaočić predstavljaju apsolutnu nepoznanicu iz razloga što je to prvi i jedini put kada se oni spominju kao svjedoci na nekoj od povelja. Jedini trag koji bi mogao biti od pomoći u ubiciranju ovih vlasteoskih porodica jeste postojanje sela Gaočići na desnoj obali Lima južno od današnjeg Višegrada te bi to mjesto moglo predstavljati plemenitu baštinu Gaočića.¹¹³ Pored ove trojice vlastelina na povelji su spomenuti i svjedoci od Primorja Vukoslav Kobiljačić, Ljubiša Bogdančić i Vukosav Poznanović. Riječ je o mnogo poznatijoj vlasteli kneza Pavla iz trebinjske oblasti.¹¹⁴ Kako navedene rodove u ovom periodu ni na koji način nije moguće rodbinski povezati sa Pavlom Radinovićem, s razlogom se može pretpostaviti da knez nije bio u krvnom srodstvu s vlastelom navedenom na povelji. U ovom slučaju je knez Pavle bio garancija date riječi u ime bratije, dok su ostali svjedoci dolazili sa teritorija koji su bili pod kneževom upravom, ali nisu potpadali pod plemenitu baštinu roda kneza Pavla. Prema tome Gaočići i Gradisalići pripadaju vlasteli iz višegradske oblasti, dok Kobiljačići, Ljubibratići i Poznanovići pripadaju trebinjskoj vlasteli. Na njih bi se mogao odnositi dio iz povelje u kojem se navodi „*и по всихъ кои насъ слѣшаю*“.

Павла Раденовића Дубровчанима“, *ГПБ*, књ.1, АНУРС, Бања Лука, 2008, 99-110; О карактеристикама повеље видјети: Čremošnik, „Bosanske i humske повеље“, 89-91.

¹¹² О значењу термина држава у средњем вијеку видјети код: Милош Благојевић, „Држава“ у: *Лексикон српског средњег века*, Београд, Knowledge, 1999, 165-169.

¹¹³ Владислав Скарин, Стара босанска властела у данашњој топономастици, *ГГД*, Бр. 7-8, Београд, 1922, 132.

¹¹⁴ О споменутој властели видјети: Михаило Динић, *Хумско – требињска властела*, САНУ, Београд, 1967, 16-24, 47-48, 56.

Iako čin izdavanja povelje Dubrovniku od strane bosanskog plemića podsjeća na situaciju sa Sankovićima iz 1391. godine treba imati na umu da je povelja koju je Dubrovčanima izdao knez Pavle znatno drugačija. Izdavanjem ove povelje knez ni na koji način nije ugrozio bosanske granice. Dubrovčani su bili svjesni činjenice da je knez Pavle kao istinski upravitelj svoga teritorija čvršći izvor garancije sigurnosti u kretanju, pa zbog toga Dubrovčanima više nisu bile dovoljne samo povelje kojima im je sloboda kretanja na bosanskoj zemlji bila osigurana od strane kralja. I pored činjenice da ovaj akt ukazuje na samostalnije istupanje kneza Pavla u odnosu na ranija vremena on nije ugrozio bosanske interese. Tome u prilog ide i činjenica da se ne bilježi nikakav antagonizam između njega i bosanske kraljice. U maju 1397. godine kada kraljica u Sutjesci izlazi u susret dubrovačkim zahtjevima u vezi sa spornim carinama ona navodi da je odluku donijela „саветомъ са богодаръванемѣ велможамѣ властѣу кралевѣства ми рѣсага босанѣкога, с воѣводомъ Хрвоемъ и с кнезомъ Павломъ и с воѣводомъ Гандалемъ и с тепачиномъ Баталомъ и са инемѣ мнозими властели и властеличѣи нашега кралевѣства“.¹¹⁵ Prisustvo imena Pavla Radinovića u ovom dokumentu je pokazatelj da izdavanje povelje Dubrovčanima slične onoj kakvu su izdavali kraljevi ni na koji način nije ugrozilo njegovu poziciju u političkom životu Bosne krajem 14. stoljeća, a ne treba isključiti mogućnost da je knez Pavle od kraljice dobio saglasnost za izdavanje iste.

Već 22. maja u Dubrovnik je poslat knez Grgur Milatović kako bi predao dokument kojim su kraljica i njeni velikaši ukinuli sporne carine i zatražio isplatu tributa.¹¹⁶ Tokom 1397. godine kraljici su isplaćeni zaostali dohoci.¹¹⁷ Očito da do kraja 1397. godine nije bilo značajnijih promjena u Bosni, da bi već u januaru u Bosnu provalila turska vojska predvođena sinovima sultana Bajazita i sa njegovim vazalom Stefanom Lazarevićem. Iako je navodno bilo riječ o najvećoj turskoj provali na teritoriji Bosne ista nije postigla značajan rezultat zbog izuzetno jake zime koja je pogodila Bosnu početkom 1398. godine.¹¹⁸ Oštra zima spasila je Bosnu od Turaka, ali vrlo moguće da je ovaj upad Turaka na bosansku teritoriju bio pokretač unutrašnjih nemira iako za takvu tvrdnju ne postoji kvalitetna argumentacija. Uzrok nemira mogla je biti i želja vodećih velikaša predvođenih vojvodom Hrvojem da ponovo pristanu uz Ladislava Napuljskog zbog straha od Sigismunda Luksemburškog, a za takvo nešto je svakako bila potrebna čvršća figura na mjestu bosanskog kralja.

¹¹⁵ Стојановић, *Старе српске повеље и писма (I)*, 240.

¹¹⁶ Стојановић, *Старе српске повеље и писма (I)*, 240.

¹¹⁷ Куртовић, *Veliki vojvoda*, 94-96.

¹¹⁸ Тошић, „Босна и Турци“, 92.

U periodu od 3. aprila do 10. juna 1398. godine kraljica Jelena je ostala bez prijestolja, a ne treba isključiti ni mogućnost da je abdicirala sa prijestolja u korist novog kralja Ostoje (1398-1418, s prekidom 1404-1409?), koji je bosanski kralj postao isključivo zahvaljujući volji vodećih bosanskih velikaša među kojima je bio i knez Pavle Radinović, koji će njegovu vladavinu iskoristiti za zaokruživanje svojih teritorijalnih oblasti i snažnije aktiviranje kako u unutrašnjoj tako i u vanjskoj politici.

Dvorac

Knez Pavle Radinović već u povelji koju je 1397. godine izdao Dubrovčanima teritoriju kojom vlada prepoznaje kao državu ili rusag. Kako je još Sima Ćirković zaključio rusag bosanske vlastele se iz pravnog aspekta razlikovao od rusaga bosanskog. Dok je rusag bosanski bio utemeljen na vjernosti prema kruni, rusag bosanske vlastele je bio usko povezan sa ličnošću feudalca i nasljeđivao se prema stepenu srodstva.¹¹⁹ Takve razlike je bila svjesna i rusaška gospoda koja „иако самостална у своме „госпоцтву“, али одана идеји о босанској држави, русагу босанском, као недељивој цјелини“ nije nastupila kao rušilački faktor u Kraljevstvu, nego su se osjećali sastavnim dijelom istoga.¹²⁰ Pavle Radinović je kao i ostali njegovi suvremenici u Bosni bio odan bosanskoj kruni, ali to ga nije ometalo da po uzoru na bosanskog kralja ima svoj dvorac, kancelariju i teritoriju kojom upravlja bilo sam ili uz pomoć svojih službenika.

Jedan od simbola moći i ugleda kneza Pavla Radinovića zasigurno je bio njegov dvorac Borač.¹²¹ Iako je ovaj dvorac najvjerojatnije postojao i za vrijeme njegovih prethodnika, u vremenu upravljanja kneza Pavla Borač je postao sjedište jednog rusaškog gospodina i time dobio sasvim novu dimenziju. Ukoliko uzmemo važnost ovog dvorca za porodicu onda je nesumnjivo da je upravo prikaz Borača zasvjedočen na grbu i na pečatima kneza Pavla i njegovih nasljednika. Kroz prizmu prvog sačuvanog pečata Pavla Radinovića izvodi se zaključak da je Borač već 1397. godine spadao u rad najbolje utvrđenih gradova u

¹¹⁹ Ћирковић, „Русашка господа“, 10-11.

¹²⁰ Ћирковић, „Русашка господа“, 8.

¹²¹ О дворцу Павловића видјети: Mazalić, „Borač“, 31-94; Десанка Ковачевић Којић, „Борач – средиште земље Павловића“, *Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 47-64. Први помен Борча датира из Белине повеље 1244. године. Augustino Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, Typis Vaticanis, Rim, 1863, 298;

Kraljevstvu,¹²² ali da tada nije dobio svoj konačan oblik kakvim ga poznajemo sa rodovskog grba i sa pečata njegovih nasljednika.¹²³ Naime, na pečatu od 1397. godine primjetne su nazupčane gradske zidine sa jednom kulom, a samo jedna kula je prikazana i u pečatu vojvode Radoslava 1421. godine. Već dvije godine kasnije 1423. godine pečat vojvode Radoslava obuhvata pečatnu sliku od tri nazupčane kule.¹²⁴ Prema ovome, grb Jablanića, koji pronalazimo u ilirskim grbovnicima, svoju konačnu konstrukciju je mogao dobiti u vremenu vojvode Radoslava i njegovih nasljednika kada po prvi puta na pečatnoj slici susrećemo prikaz Borča sa tri nazupčane kule kakav je prisutan u rodovskom grbu.¹²⁵ Radnje na dogradnji dvorca mogli bi povezati sa afirmiranjem Radoslava Pavlovića u „rodovskog prvaka“ što se dogodilo nakon smrti njegovog brata, vojvode Petra.

Osim rezidencije, knez Pavle zasigurno nije zaostajao za kraljevima ni po službama koje je dodjeljivao svojim ljudima od povjerenja. U službi protovestijara, čovjeka zaduženog za ekonomske poslove kneza Pavla Radinovića, 1411. godine zabilježen je Brailo Tezalović.¹²⁶ Jedini dijak koji se u izvornoj građi javlja u službi kneza Pavla Radinovića bio je Radoslav Milosalić na povelji koju je knez Pavle izdao 1397. godine Dubrovčanima.¹²⁷ Teritorija kojom je upravljao knez Pavle je bila podijeljena na župe o čemu svjedoči pismo Dubrovčana iz 1400. godine u kojem negiraju da na svoje tlo primaju njegove ljude, kako su to knezu javile njegove „жѣпаник“.¹²⁸ U službi župana kneza Pavla susrećemo Ozrena Kopijevića. Njega sa tom funkcijom prepoznaju Dubrovčani, kada mu se zahvaljuju početkom oktobra 1399. godine na poslanim informacijama.¹²⁹ Da je funkcija koju je obavljao Ozren Kopijević bila iznimno važna za istaći pokazuje i natpis sa njegovom stećku pronađen u Varošištu, u blizini Borča. Naime, na ovom natpisu je istaknutno da je Ozren Kopijević bio župan kneza

¹²² Sačuvani pečat kneza Pavla sa povelje Dubrovčanima od 25.03.1397. godine prvi je objavio Aleksa Ivić, a kasnije ga detaljnije opisali Gregor Čremošnik i Pavao Anđelić. U opisu pečata Pavla Radinovića i Čremošnik i Anđelić pišu o srednjoj visokoj kuli sa isturenim kruništem i sa dvije bočne kule, ali novijim istraživanjima ovog pečata utvrđeno je da se radi o nazupčanim gradskim zidinama sa jednom velikom kulom u sredini. Алекса Ивић, *Стари српски печати и грбови*, Прилог српској сфрагистици и хералдици, ЛМС, Нови Сад, 1910, Pečat broj 31; Čremošnik, *Povelje, 90-91*; Anđelić, *Srednjovjekovni pečati*, 48-49; Sulejmanagić, *Grb Pavlovića*, 183.

¹²³ Sulejmanagić, *Grb Pavlovića*, 186.

¹²⁴ O pečatima Radoslava Pavlovića: Anđelić, *Pečati*, 50; Sulejmanagić, *Grb Pavlovića*, 183.

¹²⁵ U oktobru 1448. godine iz Borča je napravljena narudžbina dviju zastavica za trube i traženo je da u svemu budu kao dubrovačka opštinska zastava, ali da sv. Vlaho u ruci umjesto Dubrovnika drži Borač. Сима Ћирковић, „Двор и култура у босанској држави“ у: *Работници, војници, духовници*, Equilibrium, Београд, 1997, 435-445.

¹²⁶ Стојановић, *Старе српске повеље и писма (I)*, 250; Паво Џивковић, „Дипломатска служба Брила Тезаловића“, *Прилози ИИИ, Х/II*, Сарајево, 1974, 31-53.

¹²⁷ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 245.

¹²⁸ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 246.

¹²⁹ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 477.

Pavla, koji je u službi svog gospodina bio boden, sječen i oderan, ali od toga nije podlegao.¹³⁰ Također, u službi kneza Pavla je zasigurno bio Vlatko Vlađević kojeg je sahranio vojvoda Mitoš i na čijem stećku piše da obišao mnoge zemlje, da je doma poginuo, da nije imao nasljednika i da je sahranjen uz Božiju pomoć i milost kneza Pavla.¹³¹ Zasigurno je u svojoj službi knez Pavle imao veliki broj službenika koji su obavljali diplomatske poslove, a posebno se ističu dvije osobe, već pomenuti, Brailo Tezalović i krstjanin Vlatko Tumurulić.¹³² Izvori ne dopuštaju da se nešto opširnije kaže o drugim službama koje su mogle biti prisutne na dvoru kneza Pavla Radinovića.

¹³⁰ Bešlagić, *Leksikon*, 129.

¹³¹ Vjerovatno je bilo riječ o izuzetno uglednom čovjeku, vrlo moguće i ratniku, u službi kneza Pavla. Pojedini izvori su ga dovodili u vezi sa Kosovskim bojem, a vjerovatno je i lokalitet Vlađevine na kojem su se nalazili ovi stećci dobio ime po Vlatku Vlađeviću. Na svom nadgrobnom natpisu vojvoda Mitoš spominje da je vjerno služio Vlatka Vlađevića, a mrtva ga sahranio i pobilježio. Ćiro Truhelka je iznio zanimljivu tezu prema kojoj bi Vlatko Vlađević mogao biti visoki dužnosnik Crkve bosanske. Bešlagić, *Leksikon*, 135,155; Ćiro Truhelka, „Bosanska narodna(patarenska) crkva“, *Povijest zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do propasti Bosne 1463. godine*, Napredak, Sarajevo, 1998, 785.

¹³² Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 250; Динић, *Из дубровачког архива*, 182. Vidjeti: Pejo Ćošković, „Krstjanin Vlatko Tumurlić i njegovo doba (1403.-1423.)“, *ССР, XIX/35*, Zagreb 1995.

3. Kneževo mjesto u različitim politikama

Povratak u okrilje napuljskog dvora

U Bosni se tokom ljeta 1398. godine utvrdio novi kralj Stjepan Ostoja. Njegovo porijeklo ostaje nepoznanica, kao i način na koji je preuzeo krunu, ali kako se Bosna u ovom periodu najčešće kretala pravcem koji je diktirao vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić ovaj magnat je imao najveću zaslugu u procesu Ostojinog dovođenja na bosanski prijestol. Dolazak novog kralja iz dinastije Kotromanića označio je kršenje sporazuma između ugarskog kralja Sigismunda Luksemburškog i bosanskog kralja Stjepana Dabiše zbog čega je Sigismund u julu 1398. godine pokrenuo vojsku na Bosnu, tačnije na Donje kraje pod upravom jednog od glavnih oponenta u tom momentu, Hrvoja Vukčića.¹³³ Ova vojna ekspedicija završena je neuspješno po Sigismunda, a za posljedicu je imala novu bosansku preorijentaciju pa su se tak kralj i njemu naklonjena vlastela među kojom i knez Pavle Radinović ponovo našli u taboru pristalica napuljskog kralja Ladislava.

Sigismund se nije zaustavio u svojim namjerama pa se opasnost od ugarskih akcija osjećala sve do sredine 1399. godine što je odgađalo krunisanje kralja Ostoje. Politika koju je vodio Pavle u ovom periodu bila je u skladu sa potezima koje su povlačili kralj i druga njemu bliska vlastela, mada na prvu ruku zbunjuje odsustvo kneza Pavla i vojvode Sandalja sa povelje kojom je u novembru 1398. godine u Dumnu kralj Ostoja regulirao odnose sa Dubrovčanima.¹³⁴ Razlog zbog kojeg dva najznačajnija plemića nakon vojvode Hrvoja nisu prisutna u svojstvu svjedoka na ovoj Ostojinoj povelji nije poznat, ali najizglednija mogućnost jeste da su u to vrijeme Pavle i Sandalj bili zaokupirani nekim drugim stvarima, a kako su njihovi posjedi u jugoistočnom dijelu Kraljevstva bili isprepleteni moguće da je bilo riječi i o zajedničkim poslovima u njihovoj režiji. Da ovo nepojavljivanje u svojstvu svjedoka na povelji iz novembra nije predstavljalo odraz neslaganja sa Ostojom vidi se na početku 1399. godine, kada 15. januara „на 8 сори ва славнои нашои воисци 8 Лишници“ boravi kralj sa vodećim bosanskim magnatima i tom prilikom Dubrovčanima daruje primorje od Kurila do Stona.¹³⁵ Boravak bosanske vojske vjerovatno u blizini današnjeg Maglaja, kao i prisustvo najznačajnijih ličnosti Kraljevstva u tom momentu pokazuje da je Bosna bila ujedinjena, a

¹³³ Ћирковић, *Историја*, 193; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 88-91.

¹³⁴ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 418-420.

¹³⁵ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 422; Vidjeti: Gregor Čremošnik, „Prodaja bosanskog primorja Dubrovniku god. 1399. i kralj Ostoja“, *GZM*, knj. 40, Sarajevo, 1928, 109-126;

njene snage stacionirane u svom punom kapacitetu na sjeveru spremne da se ukoliko bude potrebno suprotstave ugarskoj vojnoj sili. Knez Pavle je u svojstvu svjedoka naveden u povelji koju je 5. februara kralj Ostoja sa kraljicom Kujavom i svojom vlastelom izdao Dubrovčanima u Sutjesci potvrdivši im prava koja su im dodijeljena poveljama njegovih prethodnika.¹³⁶ Tako da je Pavle koji se u obje spomenute povelje s početka 1399. godine navodi drugi po redu, odmah iza Hrvoja Vukčić Hrvatinčića, početak 1399. godine proveo u službi kralja s drugim plemićima na prostoru od Maglaja do Sutjeske, a po izdavanju povelje Dubrovčanima početkom februara kao i ostatak vlastele bio je slobodan da se ponovo vrati na svoje posjede.

Marta 1399. godine Pavle Radinović se javlja u izvornoj građi s pravom na dio prihoda od kotorske soli.¹³⁷ Na koji način je knez došao do prava da ubire dio prihoda od kotorske soli na prostoru gdje se prostirala interesna sfera vojvode Sandalja teško je dokučiti. Moguće je samo iznijeti pretpostavku da je već krajem 14. stoljeća zaživio carinski sistem prema kojem su Pavlovići i Kosače učestvovali diobom prihoda, to će se posebno aktualizirati u kasnijem vremenu u Drijevimama i Olovu, gdje će Pavlovići imati svoj dio od drijevske carine, a Kosače od olovske i pored činjenice da ne pratimo prisustvo kako Pavlovića u Drijevimama, tako ni Kosača u Olovu. Na poslovno savezništvo ovih dviju porodica ukazuje još jedan događaj iz avgusta 1399. godine kada se Dubrovčani žale zbog postojanja dvostruke carine u Konavlima, one u Ledenicama koju su držali carinici kneza Pavla te one u Ljutoj pod kontrolom carinika Sandalja Hranića. Zbog ovakvog raspleta događaja Dubrovčani su 10. avgusta 1399. godine pisali kralju Ostoji i upoznali ga sa problemom dvostruke carine koji je značajno pogađao trgovačke odnose između Bosne i Dubrovnika, prvenstveno su se Dubrovčani žalili na carinu u Ljutoj koja je za razliku od one ledeničke bila novoformirana.¹³⁸ Ovakav potez bi mogao predstavljati plod zajedničke politike Pavlovića i Kosača, koji su od ranije jedne carine napravili dvije tako da su obje porodice mogle da računaju na povećanje prihoda. Da ovaj spor oko carina nije ugrozio odnose između kneza Pavla i grada pod Srđem potvrđuje pismo koje su dubrovački knez i opština uputili županu Ozrenu Kopijeviću.¹³⁹ Naime, Dubrovčani se

¹³⁶ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 426.

¹³⁷ „Millessimo trecessimo nonagessimio nouo indictione septima die XIII marcii ... debere dare et soluere ser Marino Luce ducatorum nonaginta quatuor a grossos treginta de Catharo pro ducatorum pro quibus sibi apignamus parte comercli salis comitis Pauli et Sandagli usque ad integram solutione dictorum eorum parte cum hoc pacto quod dicta eorum pars non possit dari domino Regi nec alicui per donec dicto ser Marino non fuerit solutum de dicto debito” (14. 3. 1399), prema: Kurtović, *Veliki vojvoda*, 85; Vidjeti: Марица Маловић Ђукић, „Кнез Павле Раденовић и Котор“, *Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 205-208.

¹³⁸ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 429.

¹³⁹ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 477.

u tom pismu zahvaljuju županu Ozrenu i „срѣдичномъ и старомъ добромъ приателю“ knezu Pavlu u čijoj se službi nalazio Ozren Kopijević, jer su im poslali obavijest o dolasku osmanskog emisara.¹⁴⁰ Njegov prolazak kroz matične posjede Pavlovića, a moguće i boravak na dvoru u Borču kod kneza Pavla iskorišten je kako bi se Dubrovčani upozorili na dolazak neočekivanog gosta u svoj grad, što je potvrda korektnih diplomatskih odnosa koji su i pored spora sa carinama vladali na relaciji Borač – Dubrovnik.

Jedno pismo interesantnog sadržaja Dubrovčani su adresirali na kneza Pavla zadnjeg dana novembra 1400. godine. Naime, radi se o odgovoru knezu Pavlu na njegovu žalbu da bjegunci sa posjeda Pavlovića utočište pronalaze na dubrovačkoj teritoriji. Tom prilikom dubrovačke vlasti negiraju navode kneza Pavla i učtivo napominju da je Dubrovnik slobodan grad od davnina. Ono zbog čega ovo dubrovačko pismo dobija na važnosti jeste da otkriva veoma važan detalj iz privatnog života Pavla Radinovića i to onaj da je knez djetinjstvo proveo na dvoru kralja Tvrtka koji ga je odgajao kao vlastito dijete. Dubrovčani u istome pismu navode da Pavlu nikada ne bi uradili ništa nažao, jer ga drže za moćnog i izabranog gospodina te njima dragog prijatelja. Ovdje treba spomenuti i još jednu dimenziju koje ovo pismo nosi sa sobom, a to je informacija o sukobu mongolskog vladara Timura Lenka i sultana Bajazita. Knez Pavle ovom prilikom saznaje da je Timur Lenk osvojio Sevastiju, a da se Bajazid nalazi u Brusu u nezavidnom položaju.¹⁴¹ Osim što je vijest o borbama između Timura i Bajazita važna jer je Bosnu na neko vrijeme oslobodila osmanskog pritiska ona predstavlja još jedan pokazatelj da su bosanski plemići nastojali da budu što bolje obaviješteni o vanjskopolitičkim kretanjima,¹⁴² bez obzira koliko daleko se od bosanskih granica ona odvijala. Vijesti koje su Dubrovčani poslali o vanjskopolitičkim dešavanjima u Bosnu intenzivirat će se u narednim decenijama.

Kada je riječ o poziciji Pavla Radinovića ona se nije mijenjala, pokazatelj toga su povelje koje je izdao kralj Ostoja početkom decembra 1400. godine i sredinom juna 1402. godine. U prvom bosanski kralj daruje vojvodu Hrvoja Vukčića Hrvatinića i njegovog sina Balšu dodijelivši im u plemenito posjede u okolini Livna, a prvo mjesto na spisku svjedoka i ručnika od Bosne zauzeo je knez Pavle.¹⁴³ Dvojica glavnih aktera ove povelje kralj Ostoja i Hrvoje

¹⁴⁰ Стојановић, *Старе српске повеље и писма*(I), 477.

¹⁴¹ Стојановић, *Старе српске повеље и писма*(I), 246-247.

¹⁴² Iako je Bosna bila pod osmanskim pritiskom treba spomenuti da su Bosanci od dolaska kralja Ostoje surađivali s Turcima. Posebno je u tome prednjačio Hrvoje Vukčić Hrvatinić. Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 180.

¹⁴³ Miklosich, *Monumenta serbica*, 247-250.

Vukčić Hrvatinić u prvim godinama 15. stoljeća bili su izuzetno aktivni u dalmatinskoj političkoj zbilji tog vremena. Posebno je to bio slučaj sa vojvodom Hrvojem koji je predstavljao glas Ladislava Napuljskog u Dalmaciji, a nakon što je Ladislav u Zadru 1403. godine okrunjen za kralja Hrvoje je uzdignut na status splitskog hercega i tog momenta je dosegao zenit političke karijere.¹⁴⁴ Njegove i manjim dijelom Ostojine akcije vratile su Bosni vlast nad dijelom Dalmacije, pa je u skladu s time kralj Ostoja u Visokom 15. juna 1402. godine izdao povelju Šibenčanima kojom im potvrđuje sva prava i posjede koje su ranije uživali, a na spisku svjedoka odmah nakon vojvode Hrvoja nalazi se *comitis Pauli*.¹⁴⁵ Izgleda da je tada privrženost Bosanaca Ladislavu Napuljskom bila veća nego ikada ranije. Glavna uloga u cjelokupnoj priči bila je rezervisana za Hrvoja Vukčića Hrvatinića, koji je kao bosanski vojvoda bio obavezan služiti bosanskom kralju, ali s druge strane kao splitski herceg u službi napuljskog dvora Hrvoje je među pristalicama Ladislava Napuljskog zauzimao znatno važniju poziciju negoli je to bio slučaj sa kraljem Ostojom. U takvim prilikama Pavle Radinović je bio svjestan važnosti održavanja pozicije i bliskih odnosa kako sa Hrvojem, tako i sa Ostojom. Vrijeme za sopstveno uzdizanje u prvi plan za kneza na početku 15. stoljeća još nije došlo, pa mu pogrešni potezi koji bi ugrozili njegovu dugo građenu poziciju u Bosni nisu bili potrebni.

Pobjeda Timura Lenka nad Bajazitom kod Angore 1402. godine,¹⁴⁶ politička paraliziranost Sigismunda Luksemburškog na prostoru Bosne i Dalmacije u prvim godinama 15. stoljeća i mlaka politička vizija Ladislava Napuljskog koje je vješto koristio Hrvoje Vukčić,¹⁴⁷ oslobodili su Bosnu onog pritiska pod kojim se našla u vremenu Dabišine i Jelenine vladavine. Sve to poslužilo je bosanskom kralju i barunima za slobodnije djelovanje u vanjskopolitičkim dešavanjima. Međutim, Bosna neće biti pošteđena ratnog vrtloga koji je zahvatio ove prostore početkom 15. stoljeća.

Pavle Radinović u bosansko-dubrovačkom ratu

Događaj koji je obilježio bosansku historiju na početku 15. stoljeća bio je bosansko-dubrovački rat, prvi vojni sukob između Bosne i Dubrovnika u dugoj historiji diplomatskih

¹⁴⁴ Šišić, *Vojvoda Hrvoje*, 165-166; С. Ђирковић, *Историја*, 193-198; Мргић-Радојчић, *Доњи Крају*, 85.

¹⁴⁵ Ferdo Šišić, „Nekoliko isprava iz početka XV. stoljeća“, *Starine*, br. 39, JAZU, Zagreb, 1938, 188-189.

¹⁴⁶ Halil Inaldžik, *Osmansko carstvo (klasično doba 1300-1600)*, Utopija, Beograd, 2003, 25.

¹⁴⁷ Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 106-107.

odnosa ova dva faktora. Iako je Dubrovnik pripadao suprotstavljenom taboru koji je stajao uz Sigismunda Luksemburškog početkom 1403. godine izostaju bilo kakve informacije o zahlađenju odnosa između susjeda. Dubrovačko Malo vijeće donijelo odluku 25. januara 1403. godine da se obrati knezu Pavlu u pokušaju da utječe na njega kako bi ovaj poradio kod kralja Ostoje radi sazivanja stanka.¹⁴⁸ Ovaj diplomatski pokušaj je kako stvari stoje završen dubrovačkim neuspjehom. Da li su već tada Dubrovčani predosjećali nadolazeće nemire pa u skladu s time nastojali da se dodatno približe knezu Pavlu ili je motiv spomenutog zahtjeva bio drugačije prirode teško je odgonetnuti. Da su odnosi između Ostoje i Dubrovnika prestali biti prijateljski jasno se vidi sredinom 1403. godine kada Ostoja odbija ponudu Dubrovčana da posjeti njihov grad.¹⁴⁹ Razlog neprijateljskim strujanjima bio je boravak političkih bjegunaca Pavla Radišića iz roda Kotromanića i Pavla Meštrovića u Dubrovniku, a o tome svjedoče docnija dubrovačka pisma.¹⁵⁰ Iako je vršila intenzivne pripreme kako bi se zaštitila od eventualnog napada Republika je diplomatskim putem pokušavala da spriječi eskalaciju sukoba, pa su održavali intenzivne kontakte sa bosanskim magnatima vojvodom Hrvojem, knezom Pavlom, vojvodom Sandaljem i vojvodom Radičem.¹⁵¹ Kao glavna poluga bosanskog kraljevstva vojvoda Hrvoje je mogao izvršiti veći utjecaj na cjelokupnu situaciju pa i zaustaviti nadolazeći sukob, ali on je u to vrijeme bio skoncentriran na dolazak Ladislava Napuljskog u Zadar od čega je imao višestruku korist, a i moguća nevolja za grad pod Srđem koji je priznavao Sigismunda za sizerena išla bi u korist ovog bosanskog vojvode. Razvoj situacije pažljivo su pratili Pavle i Sandalj koji su pokušali da održe svoju neutralnost u cjelokupnoj situaciji. Oni su znali da je od iznimne važnosti zadržati prijateljske odnose sa njihovim izravnim susjedom Dubrovnikom, ali ekspanzionističke namjere bosanskog kralja u najmanju ruku su im bile interesantne tako da su se oni na početku našli u međuprostoru iz kojeg će izlaziti samo povremeno u toku ratnih dejstava. Najmanje kolebanja je vidljivo kod Radiča Sankovića što je i razumljivo, jer je on u namjerama kralja Ostoje vidio svoju priliku da vrati zemlje od Kurila do Stona koje su mu pripadale do kraljeve odluke da ih ustupi Dubrovčanima.

Da će dubrovačka diplomatija teško promijeniti namjere kralja Ostoje primjetno je bilo već početkom juna 1403. godine kada je kralj Dubrovčanima prezentirao porasle apetite, pa osim izručenja političkih bjegunaca sa dubrovačke teritorije Ostoja je zatražio da mu se vrati

¹⁴⁸ Радонић, „О кнезу“, 56.

¹⁴⁹ Gavro Škrivanić, „Rat bosanskog kralja Ostoje sa Dubrovnikom (18. VI. 1403 do maja 1404 godine)“, *Vesnik Vojnog muzeja*, Broj 5, Beograd, 1958, 38.

¹⁵⁰ Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 151-152.

¹⁵¹ Kurtović, *Veliki vojvoda*, 116.

Slansko primorje, da mu se Dubrovnik potčini i da istakne bosansku zastavu na zidinama grada. U suprotnome kralj je odredio rok od 15 dana Dubrovčanima da povuku svoje trgovce iz Bosne i najavio napad na njihov grad.¹⁵² Odgovor iz Dubrovnika bila je pojačana diplomatska aktivnost, posebno kod vojvode Hrvoja kojem su krajem juna nudili tajno 500 dukata godišnje ukoliko Ostoju odgovori od rata.¹⁵³ No, bosanski kralj se nije dao pokolebati pa je vojska koju je predvodio Radič Sanković prodrla u Slansko primorje i protjerala dubrovačkog kneza iz Kurila.¹⁵⁴ Knez Pavle i vojvoda Sandalj do kraja juna 1403. godine i dalje su se držali rezervirano u ovom sukobu, pa ne pratimo bilo kakvo vojno djelovanje prema Dubrovniku sa njihove strane. Ipak, pod ne baš jasnim okolnostima u julu 1403. godine došlo je do promjene situacije te su Pavle i Sandalj udružili snage s kraljem i vojvodom Radičem što je rezultiralo žestokim napadom na dubrovački teritorij.¹⁵⁵ Ostoja i Radič su sa svojom vojskom napadali iz pravca zapada, dok je vojska kneza Pavla i vojvode Sandalja ugrožavala Dubrovnik iz pravca Trebinja i Konavala, a o kakvoj se vojnoj sili radilo pokazuje podatak da su stigli gotovo do pred zidine Dubrovnika.¹⁵⁶ Pored iznimno teške situacije u kojoj se našao, Dubrovnik se pokazao kao žilav i nepobjediv protivnik za vojsku kralja Ostoje, a da je to tako veoma brzo su znali knez Pavle i vojvoda Sandalj. Uvidjevši odbrambene sposobnosti Dubrovnika spomenuti dvojac se povukao iz ratnih dejstava. Postalo je primjetno da će izostati realizacija planova kralja Ostoje, a sa tim kralj ne bi uspio ispuniti eventualna obećanja kojima je i uvukao dvojicu magnata u rat, tako da se oni više nisu mogli osloniti na motive koji su ih pokrenuli na vojnu akciju protiv Dubrovnika i sklapanje mira sa gradom pod Srđem su vidjeli kao jedino ispravno rješenje.

Već u avgustu ratnih dešavanja skoro i da nije bilo, pa vlasi kneza Pavla i vojvode Sandalja dobivaju dozvolu za snabdijevanje u Dubrovniku,¹⁵⁷ ali da Republika nije tek tako zaboravila na minule događaje i da će u narednim mjesecima nastojati maksimalno da iskoristi povoljnu situaciju u kojoj se našla pokazuje odluka da ne izađu u susret knezu Pavlu i odbiju njegov zahtjev o potražnji potrebnih stvari za vjenčanje njegovog sina koje se očito desilo tokom ljeta

¹⁵² Dubrovčani su već 10. juna uputili poslanika kralju Ostoji, a tri dana kasnije i Hrvoju i upravo iz uputa poslanicima saznajemo više o zahtjevima kralja Ostoje prema Dubrovniku. Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 115 – 117.

¹⁵³ Jorga, *Notes(II)*, 95;

¹⁵⁴ Detaljno o pripremama i toku borbi vidjeti: Škrivanić, „Rat“, 36-60.

¹⁵⁵ „L'anno di Cristo 1403 Pavao, Sandali et Radic Sancovich, de Popovo conte, principi Bosnensi, vensono con gran exercito alla obsidion di Ragusa, a petitione dello re di Bosna Ostoja, nello mese di luglio, nel tempo di ms. Marino de Cerva rector di Ragusa“, Ragnina, *Annales*, 246; Kurtović, *Veliki vojvoda*, 119.

¹⁵⁶ Sukob sa Dubrovnikom odnio je mnogo života na obje zaraćene strane. Recimo, da je među poznatijim Bosancima život prilikom borbi izgubio Vukoslav Nikolić. Škrivanić, „Rat“, 49.

¹⁵⁷ Ref., XXXII, 162-164v. prema: Kurtović, *Veliki vojvoda*, 120.

ili jeseni 1403. godine.¹⁵⁸ Početkom septembra u Dubrovniku u mirovnoj misiji boravio je krstjanin Vlatko Tumurlić,¹⁵⁹ a da je on u Dubrovnik stigao u službi kneza Pavla i vojvode Sandalja potvrđuju upute koje su Dubrovčani dali Pavlu Gunduliću da prema istim postupima prilikom razgovara sa dvojicom bosanskih izaslanika koji su došli u Dubrovnik.¹⁶⁰ Dubrovčani su dodatnim blokadama nastojali da značajno oslabe ionako poljuljanu bosansku poziciju u ovom sukobu, a da su njihove namjere jasne pokazuju i 24. septembra kada njihovi poslanici poručuju knezu Pavlu i vojvodi Sandalju da u tom momentu još nije došao pravi trenutak za sklapanje mira.¹⁶¹ Diplomatski naponi koje su činili Pavle i Sandalj da se izmire sa Republikom u septembru 1403. godine nisu imali uspješan ishod, pozadina toga svakako leži u tome što su Dubrovčani preuzeli inicijativu u sukobu sa Bosnom i željeli su da istu na što bolji način kapitaliziraju u svoju korist, a u prilog im je išla činjenica da se pozicija Sigismunda Luksemburškog u drugoj polovini 1403. godine poboljšala.

Za izmirenje sa Pavlom i Sandaljem pokušao je posredovati Hrvoje Vukčić Hrvatinić, ali do kraja 1403. godine Dubrovčani nisu bili zainteresirani za sklapanje pojedinačnih mirovnih ugovora sa bosanskim velikašima što je vidljivo i u pismu koje su uputili Hrvoju.¹⁶² Njihov cilj je bio sklapanje mira sa bosanskom krunom, vraćanje posjeda na stanje koje je bilo prije izbijanja rata i isplata ratne štete od strane Bosanaca.¹⁶³ Neuspješan ekspanzionistički eksperiment kralja Ostoje Bosnu i njene magnate je doveo u nezavidan položaj što je bio uvod u nove unutrašnje sukobe u Bosni koji su potrajali sve do 1405. godine.

¹⁵⁸ Usvojen je prijedlog: „Prima pars est de negando petitionem quam facit comes Paulus pro nociis filii sui“, dok na glasanje nije stavljeno: „Prima pars est de concedendo comiti Paulo quod pro nuciis filii sui possit emere in Ragusio de rebus necessariis pro dictis nuciis“ (23. 8. 1403), Ref., XXXII, 165v., prema: Kurtović, *Veliki vojvoda*, 48; Tošić, „Vojvoda Petar“, 36.

¹⁵⁹ Динић, Из дубровачког архива, 222; Ћošković, „Krstjanin Vlatko“, 20-21.

¹⁶⁰ „Prima pars est quod ser Paulus predictus in presentia amborum ambassiatorum, videli cet comitis Pauli et vojvode Sandalii, multum debeat conqueri de rege Hostoya de eius malo portamento contra mercatores nostros et in presentibus novitatibus et de multis aliis in quibus male se gessit erga nos, et quod id quod ipsi comes Paulus et Sandalius petunt non potest esse habendo verram cum dicto rege sed nichilominus quando bona pax fieri posset nobis placeret. Captum per omnes“, Ref XXXII., faL 169 prema: Динић, Из дубровачког архива, 222; Ћošković, „Krstjanin Vlatko“, 21.

¹⁶¹ „mo non e tempo a podere praticar sopra di zo, supra la fazende vostre“ (24. 09. 1403), Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 128.

¹⁶² „Item s el ducha ve tochasse digando che nui facciamo paxe cum conte Paulo et Sanday debiate dir: A questo non hauemo commesion. Ma tanto possemo dir nuy sentimo che li ditti fo a far lo conseyo de lo dano a nuy fatto et vene personalmente cum le oste a offenderne, siche non vedemo come separatamente possamo far paxe cum li ditti“ (16. 11. 1403), Lett. di Lev., IV, 52v prema: Kurtović, *Veliki vojvoda*, 121.

¹⁶³ Kurtović, *Veliki vojvoda*, 122.

Demonstracija moći

Pozicija Dubrovčana koja je 1403. godine bila *bene succedunt contra illos Bossinenses*¹⁶⁴ s pravom je izazvala novu unutrašnju konfrontaciju u Bosni. Bilo je potrebno pronaći krivca za novonastalu situaciju, a kada se kralj Ostoja posredovanjem Ivana Morovića izmirio sa Sigismundom, bosanskoj vlasteli postaje jasno da je vrijeme kalkuliranja ostalo iza njih te ukoliko su željeli profitirati u cjelokupnoj situaciji morali su birati između kralja Ostoje čija je pozicija bila osjetno poljuljana nakon neuspjeha u ratu sa Dubrovčanima i hercega Hrvoja koji je bio na zenitu političke moći. Dok hronologija događaja i dostupni izvori upućuju na zaključak da se Sandalj upotpunosti priklonio Hrvojevoj politici zbog čega je izvukao najveću koristi nakon svrgavanja kralja Ostoje, s druge strane Radič Sanković je svoju privrženost kralju platio životom. Iako naklonjen planovima hercega Hrvoja, nešto pažljiviju rolu u cjelokupnim dešavanjima odigrao je Pavle Radinović, a i činjenica da je manje zasvjedočen u izvornoj građi za ovaj period u odnosu na vojvodu Sandalja upozorava na njegovo opreznije djelovanje. Godine političkog iskustva su za kneza bile jasan znak da u bitkama ne pobjeđuje uvijek Golijat te da stalno laviranje između Sigismunda i Ladislava može okrenuti konačan ishod, pa je želio da osigura svoju poziciju bez obzira na isti ne okrećući upotpunosti leđa bosanskom kralju.

Nakon dugo vremena u Bosni su djelovala dva izuzetno snažna tabora, jedan u okrilju Ladislava Napuljskog kojeg su činili vojvoda Hrvoje, knez Pavle i vojvoda Sandalj, a drugi novonastali u okrilju Sigismunda Luksemburškog čiji su oslonac predstavljali kralj Ostoja i vojvoda Radič Sanković. Iako su bili u istome taboru Dubrovčani su bili nezadovoljni preorijentacijom kralja Ostoje, jer su u tom slučaju ostajali bez Slanskog primorja i ratne odštete. Rezultat toga je bio njihov savez sa hercegom Hrvojem protiv kralja Ostoje, a dubrovački ciljevi u tom savezu su bili izmirenje Hrvoja i Sigismunda te dovođenje na prijestol Pavla Radišića.¹⁶⁵ Ipak, krajem zime 1403. godine u Bosni je održan stanak na kojem je napravljen kratkotrajan dogovor i došlo je do izmirenja dvije sukobljene figure kralja i hercega, pa u martu Hrvoje pokušava posredovati za izmirenje između kralja i Dubrovnika.¹⁶⁶ Mnogo uspješniji je bio ponovni pokušaj Hrvoja da Dubrovčane izmiri sa Pavlom

¹⁶⁴ Šime Ljubić, *Listine (V)*, 27.

¹⁶⁵ Miklosich, *Monumenta serbica*, 252-253;

¹⁶⁶ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 457-458.

Radinovićem u čemu uspijeva krajem marta,¹⁶⁷ tako da se knez nakon dugotrajnih pregovora konačno i zvanično izmirio sa gradom pod Srđem nakon što je prethodno ljeto proveo ratujući protiv njih.

Stanje mira u Bosni nije dugo potrajalo te se nove varnice osjećaju već u aprilu. Uzrok „ponovne“ podijeljenosti je prema svemu sudeći bio manjak volje za dogovor oko bosanske privrženosti Ladislavu ili Sigismundu. Tabor kojem je bio naklonjen knez Pavle i dalje je nastojao biti odan napuljskom kralju, dok je Ostoja moguće pod utjecajem ugarskih poslanika koji su boravili kod njega nastojao Bosnu okrenuti ka Sigismundu Luksemburškom.¹⁶⁸ U Bosni je u drugoj polovini aprila održan stanak na kojem je kralj Ostoja Mlečanima dodijelio određene trgovačke privilegije, a među svjedocima njegove isprave bili su knez Pavle Radinović i vojvoda Radič Sanković.¹⁶⁹ Kasnija dešavanja ukazuju da je uzrok odsustva hercega Hrvoja i vojvode Sandalja sa spiska svjedoka bio njihov novi razlaz sa kraljem. Činjenica da se našao na spisku svjedoka ne znači da je knez Pavle svoje mjesto našao u taboru pristalica kralja Ostoje. On je zasigurno i dalje bio više odan idejama Hrvoja Vukčića Hrvatinića koje su mu donosile veću korist, ali kako je ranije spomenuto knez je nastojao da održi svoj položaj bez obzira na konačan ishod što ga je vjerovatno i nagnalo da prisustvuje saboru. Recept laviranja koji su koristili bosanski kraljevi i Hrvoje između Ladislava i Sigismunda, knez Pavle je primijenio u bosanskim prilikama. Izgleda da Ostoja nije uspio da iskoristi Pavlovo prisustvo na spomenutom saboru kao posljednju šansu da ga privuče sebi, tako da je izuzetno turbulentni maj 1404. godine knez Pavle dočekaо priklonjen uz ideju koju je promovirao herceg Hrvoje. Imajući nasuprot sebe tri najjača bosanska plemića kralj je bio osuđen na propast. Tokom maja mjeseca je pobjegao u Ugarsku, a za novog bosanskog kralja proglašen je sin kralja Tvrtka, Tvrtko II Tvrtković.¹⁷⁰ Detalji o majskom prevratu u Bosni ostaju tajnoviti prije svega iz razloga što su dubrovački poslanici nakon što je krajem aprila na stanku odbijena njihova ponuda za mir otputovali nazad u Dubrovnik, dok su njihovi poslanici Paskoje Rastić i Marin Bunić koji su 29. maja krenuli za Bosnu zakasnili na odabir novog kralja, tako da su bili iznenađeni intenzitetom promjena koje su se dešavale u Bosni.¹⁷¹

¹⁶⁷ „Да примимо кнеза Павла за пријатеља како то и кнеза Вълкца и војводу Сандалја примисмо“ (26.03.1404), Стојановић, *Старе српске повеље и писма*(I), 458.

¹⁶⁸ Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 114.

¹⁶⁹ Ljubić, *Listine* (V), 40.

¹⁷⁰ Pavo Živković, *Tvrtko II Tvrtković – Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, IIS, Sarajevo, 1981, 21.

¹⁷¹ Dubrovački poslanici ovom prilikom su dobili instrukcije da Hrvoju predlože da on preuzme bosansku krunu, te da obave prijateljske razgovore sa knezom Pavlem i vojvodom Sandaljem. Пуцић, *Споменици*, Prim. IX; Радонић, „О кнезу“, 42; Kurtović, *Veliki vojvoda*, 129-130.

Pismo koje je krajem jula 1404. godine Mlečanima uputio Hrvoje Vukčić otkriva informaciju da su bosanski baruni u slozi protjerali kralja Ostoju, a na njegovo mjesto doveli Tvrtka II (1404-1409, 1421-1443).¹⁷² Na ovaj način velmože su demonstrirale svoju naraslu moć do te mjere da su bile u stanju da svrgnu jednog kralja i ospore njegov legitimitet, a sve to opet osiguraju u tom momentu novom neiskusnom vladaru, baš po njihovoj mjeri. Činjenica da se na prijestolu našao Tvrtkov sin vjerovatno je predstavljala najbolji mogući ishod za Pavla Radinovića, kada u obzir uzmemo njegovu povezanost sa prvim bosanskim kraljem. Ukoliko bi ta pretpostavka bila tačna onda je izgledno da je to bila cijena koju je Hrvoje platio da se knez upotpunosti posveti koaliciji protiv kralja Ostoje. Pavle je Tvrtka II poznao od rođenja, čak su boravili na istome dvoru, a njegovom ocu je dugovao političko uzdizanje. Ne treba isključiti mogućnost da je knez igrao na kartu bliskosti sa prvim bosanskim kraljem u cilju pridobivanja simpatija njegovog sina, a da takva postavka nije neutemeljena pokazuju i kasnija dešavanja. Osim što će mu za vladavine Tvrtka II biti dodijeljeni neki od značajnih posjeda bosanske krune njihovi bliski odnosi će izaći na vidjelo i u onim momentima kada su Tvrtku II ostale velmože okrenule leđa.

Datum i mjesto	Pojavljivanje kneza Pavla na kraljevskim poveljama u vremenu vladavine Stefana Ostoje (1398-1404)
15.1.1399. Lišnica, Usora	„...Тѣзи вихѣ кралства ми властеле, а на име воевода Хрѣвое, кнезь Паваль Радиновићъ, воевода Ганѣдаль...“
5.2.1399. Sutjeska	„...и с властели кралевства ми: с воеводомъ Хрѣвоем, с кнезом Павломъ Радиновићемъ, с тепачномъ Баталомъ, с воеводомъ Ганѣдалемъ...“
8.12.1400. Sutjeska	„...а томѣ свидоци и рѣчни(ци) властеле наше одъ Босне кнезь Паваль Радиновићъ съ братномъ...“
15.6.1402. Podvisoki	„...confirmamus de consensu omnium baronum tocius regni infrascriptorum, scilicet magnifici domini Harvoy vyvoda et magnifici viri comitis Pauli atque potenti viri vayvoda Sandalgia...“
22.4.1404. Visoki	„...et superinde habito bono et maturo consilio cum magnificis et potentibus dominis comite Paulo Radinovich...“

¹⁷² „Insuper qui dictus ambaxiator dicit, quod dominus Crevoia congratulatur nobiscum, significando, quod barones Bossine concorditer expulerunt Ostoiam, olim regem Bossine, de regno, et istituerunt alium regem Bossine, videlicet filium Tverthconis olim regem Bossine, qui erat civis noster; respondeatur, quod bene recordamus, quod dictus Tuerthicus olim rex Bossine et similiter filius suus sunt nostri cives, et dictus Tuerthico fuit noster bonus amicus“, Šime Ljubić, *Listine (V)*, 46; Republika sv. Marka kralju Tvrtku II 3. avgusta 1404. godine dodijelila je mletačko plemstvo. Šime Ljubić, *Listine (V)*, 47.

Činjenicu da je omogućila novom bosanskom kralju dolazak na vlast bosanska vlastela je skupo naplatila. Posebno je to vidljivo na primjeru vojvode Sandalja Hranića Kosače, ali značajnu korist od učešća u prevratu imali su i herceg Hrvoje Vukčić Hrvatinić i knez Pavle Radinović.¹⁷³ Nakon što je preuzeo vlast kralj Tvrtko II knezu Pavlu je dodijelio upravu nad olovskim rudnikom i carinom,¹⁷⁴ a vrlo moguće i nad mjestom. Olovska carina 1403. godine spominje se pod vlašću kralja Ostoje,¹⁷⁵ a da su rudnik i carina već nakon majskog prevrata došli pod upravu kneza Pavla pokazuje vijest iz druge polovine 1404. godine kada Pavle pokušava da u Dubrovnik pošalje olovo bivšeg protovestijara Nikole Bokšića.¹⁷⁶ Ukoliko se posmatraju bosanske prilike u tom momentu dodjeljivanje Olova bosanskom magnatu Pavlu Radinović rezultat je vjerne službe koju je knez iskazao prema bosanskom kralju,¹⁷⁷ mada treba voditi računa i o tome da je dogovor na relaciji Hrvoje – Sandalj – Pavle o podjeli posjeda mogao postojati i prije nego što su Tvrtku II dodijelili bosansku krunu, a da je vjerna služba poslužila kao kamuflaža za njihov ranije sročeni plan. Od Olova knez Pavle je imao višestruku korist, osim što je postojao put preko Sokoca sa kojim je Olovo bilo izuzetno dobro povezano sa još jednim trgovačkim centrom Pračom te sjedištem kneza Borčem,¹⁷⁸ uprava nad rudnicima i carinom su dodatno učvrstili ekonomsku moć ove porodice te istoj omogućili

¹⁷³ Vojvoda Sandalj je zauzeo posjede vojvode Radiča Sankovića, pa je tako zavladao prostorom uz Neretvu od Konjica, pa sve do mora. Sa druge strane herceg Hrvoje je preuzeo glavnu ulogu u Drijevimama, a kralj ga je nagradio i Srebrenicom i Kučlatom. Razlika između ove dvojice velikaša i dobijenih posjeda ovom prilikom bila je u tome što je Sandalj uspio da do kraja života vlada prostorom koji mu je dodijeljen. Kurtović, *Veliki vojvoda*, 134.

¹⁷⁴ Olovo, na lijevoj obali Krivaje, je predstavljalo jedno od najznačajnijih privrednih središta u Bosni. Kada je u XIV stoljeću došlo do intenzivne eksploatacije bosanskih rudnika olova ovo mjesto je izbilo u prvi plan i najveće količine olova u Dubrovnik su stizale upravo iz ovog bosanskog mjesta, tako da se Olovo veoma brzo razvilo u glavni rudarski i trgovački centar u državi uz Srebrenicu. Prvi pomen Olova, pod tim nazivom, seže u 1382. godinu, kada se pominje kao „*Plumbum*“. Međutim identifikacijom Olova sa Kamenicom datacija je pomjerena za šest godina. O Olovu u srednjem vijeku izdvajamo: Пуцић, *Споменици србски*, Књ.2, 42; Constantin Jireček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, Historisch-geographische Studien. Prag: Verlag der Königlich Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, 1879, 50; Milenko S. Filipović, Varošica Olovo sa okolinom, *Franjevački vijesnik*, br. 7-10, god. XLI, Beograd 1934,12; Vego, *Naselja*, 84; Десанка Ковачевић-Кojiћ, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Веселин Маслеша, Сарајево,1978, 38-39; Pavao Anđelić, „Srednjovjekovna župa Kamenica ili Krivaja“, *GZM*, 33, Sarajevo, 1977, 334; Esad Kurtović, „Iz historije Olova u srednjem vijeku“, *Kulturno naslijeđe Olova i olovskog kraja (zbornik radova)*, Dani europskog naslijeđa 2016, Federalno ministarstvo kulture i sporta, Sarajevo, 2017, 13-80.

¹⁷⁵ Ћирковић, *Историја* 214.

¹⁷⁶ Раде Поповић, „Писмо Дубровчана kneзу Павлу Раденовићу у вези са доставом Олова у Дубровник“, *ССА*, књ. 9, Београд, 2010, 187-190.

¹⁷⁷ Isto mišljenje o ovakvom gaspletu u vezi Olova imaju: С. Ћирковић, *Историја* 214-215; Ружа Чук, „Дубровчани – закупци царине у Олову“, *Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 249-250; Esad Kurtović, „Iz historije Olova“, 61.

¹⁷⁸ Ковачевић, *Trgovina*, 159-160.

aktivnije učešće u carinskoj politici na teritoriji srednjovjekovne bosanske države.¹⁷⁹ U septembru 1405. godine pod upravom kneza Pavla spominje se izvjesna Bukovica u Polimlju.¹⁸⁰ Do današnjeg vremena ovo mjesto nije precizno ubicirano,¹⁸¹ a također ostaje nepoznanica da li je upravu nad Bukovicom knez Pavle stekao ranije ili je dolazak Tvrtka II na mjesto kralja Pavlu donio i širenje prema Polimlju.

Nakon nove teritorijalne ekspanzije po dolasku kralja Tvrtka II knez Pavle se profilirao kao samostalni velmoža sa zaokruženim posjedom, sličnim onom koji je kralj imao u svojoj zemlji. Opreznija politika koju je vodio nije mu donijela posjede u onoj mjeri kao Sandalju Hraniću, ali razloga za nezadovoljstvo kod kneza svakako da nije moglo biti. Držanjem u prethodnom periodu i dobivanjem uprave nad Olovom njegov status u bosanskoj državi je i dalje bio u usponu. Da je njegova pozicija u Bosni opet uznapredovala vidljivo je u načinu na koji mu se obraćaju vlasti Dubrovnika. Krajem marta 1405. godine Dubrovačani pišu knezu Pavlu kao „**ВЕЛМОЖНОМЪ И МНОГОПУЧТЕНОМЪ КНЕЗЪ ПАВЛЪ**“,¹⁸² dok su već u drugoj polovini oktobra Dubrovčani prepoznali mnogo značajniju ulogu kneza Pavla u bosanskim prilikama te se nakon hercega Hrvoja¹⁸³ i vojvode Sandalja¹⁸⁴ i njemu obraćaju kao „**ГЛАВНОМЪ И ВЕЛМОЖНОМЪ ГДНЪ КНЕЗЪ ПАВЛЪ**“.¹⁸⁵

Titula „Gospodin“ kojom su Dubrovčani početkom petnaestog stoljeća počeli oslovljavati trojicu baruna ima dugu tradiciju, pa recimo u srpskom srednjem vijeku njegova upotreba datira od onog trenutka kada je kralj Stefan Dragutin ustupio krunu bratu Milutinu, pa iako je

¹⁷⁹ U srednjovjekovnoj Bosni pod nepoznatim okolnostima uspostavljena je carinska politika prema kojoj su Pavlovići imali udio prihoda od drijevske carine koja je bila pod kontrolom Kosača, da bi također Kosače imale udio u приходима који су долазили од оловске carine. О carinama i njihovoj organizaciji u srednjem vijeku vidjeti: Десанка Ковачевић, „Развој и организација царина у средњевјековној Босни“, *ГДИ БИХ*, Бр. 6, Сарајево, 1954, 229-248.

¹⁸⁰ „*in Nabuchoviza ad Lim super territorio comitis Pauli*“. Михаило Динић, Дубровачка караванска трговина, *ЈИЧ*, бр. 1-4, Београд, 124.

¹⁸¹ Динић пише: „*Od Prijepolja niz Lim, prema Drini, bilo je također nekoliko značajnih karavanskih stanica. Pored manastira sv. Nikole posećivana je dosta Bukovica*“. Динић, Караванска трговина, 124; Šalipurović на основу својих и Динићевих истраживања пише: „*Bukovicu treba tražiti u blizini grada Ravnog, u predelu Poblaca pa niz Lim ili u njegovom zaleđu*“. Такође Šalipurović spominje i postajanje mjesta Bukovik, udaljenog два сата хода од Ravnog, али не усуђује га поистовјетити са средњовјековним тргом у Polimlju. Вукоман Шалипуровић, „Нека питања границе Босне и Деспотовине у XIV у XV веку и место и положај наших средњовековних градова у Полимљу“, *Simpozijum „Seoski dani Sretena Vukosavljevića*“, Пријеполје, 1979, 202; Руџа Ћук се највише од поменутих бавила Bukovicom и њена претпоставка је да се Bukovica налази у близини манастира св.Николe у Ванји, Равна и Пријеполја, али не одбаци ни могућност да се Bukovica налази на неком другом мјесту. Руџа Ћук, „Два стара трга у Полимљу“, *ИЧ*, 29-30, Историјски институт, Београд, 1982-1983, 43.

¹⁸² Тамара Вуковић, „Два писма дубровачке општине кнезу Павлу Раденовићу из 1405. године“, *ГПБ*, књ. 4, АНУРС, Бања Лука, 2011, 68-70.

¹⁸³ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 455.

¹⁸⁴ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 261-262.

¹⁸⁵ Вуковић, „Два писма“, 71-73.

Dragutin imao moć on nakon tog momenta nije oslovljavan kraljem nego gospodinom.¹⁸⁶ I pored činjenice da su bili sastavni dio bosanskog rusaga te da su do kraja svojih života priznavali instituciju kraljevstva moć trojice bosanskih magnata početkom 15. stoljeća bila je na takvom nivou da su im Dubrovčani dodijelili titulu gospodina. U srednjovjekovnoj Bosni krajem 1405. godine imaju jasno zaokružene konture Kraljevstva, koje se dijeli na četiri velike oblasti. Jedna je bila pod upravom bosanskog kralja, dok su se tri nalazile pod upravom samostalnih velmoža. Svi oni su bili potčinjeni bosanskoj kruni, kojoj su dugovali odanost i vjernu službu, a ona ih je povezivala u jedno Kraljevstvo. Osnovnu razliku između rusaga bosanskog i rusaga trojice najuglednijih bosanskih plemića na pravi način je obrazložio još Sima Ćirković, konstatirajući da je rusag bosanski bio nedjeljiv, odvojen od prolazne ličnosti vladara i da se nasljeđivao krunom, dok je sa druge strane rusag Pavla Radinovića, Sandalja Hranića i Hrvoja Vukčića bio neodvojiv od njihove upraviteljske ličnosti i nasljeđivao se prema stepenu srodstva.¹⁸⁷ Uloga bosanskog sabora u takvom spletu okolnosti podignuta je zasigurno na još viši nivo, jer je nakon 1405. godine postalo sasvim jasno u rukama koje četiri osobe se nalazi sudbina bosanske države, ostali plemići su značajno zaostajali i uglavnom su se vezali za neku od četiri vodeće kuće kako bi sebi osigurali dugoročniju egzistenciju.

Vrijeme velikog ugarskog pritiska na Bosnu (1405-1408)

Bosanska vlastela na čelu sa novim kraljem Tvrtkom II našla se u izuzetno teškoj vanjskopolitičkoj poziciji. Iako su tri najveća bosanska baruna vojvoda Hrvoje, knez Pavle i vojvoda Sandalj popravili i učvrstili svoj položaj unutar države pred Bosnom se nalazio novi veliki izazov, odbrana od ekspanzionističkih planova ugarskog kralja Sigismunda Luksemburškog. Prva ugarska intervencija u Bosni zabilježena je već u junu 1404. godine, a kao povod ove akcije može se uzeti sukob kralja Ostoje sa bosanskim magnatima i njegovo svrgavanje sa trona. Unutrašnji sukob u Bosni, kada se kralj Ostoja zavadio s Bosnom i otišao u Budim, je imao toliko jak eho da su informacije o tome vremenu bosanske historije sačuvane i u natpisu na stećku Vignja Miloševića u Kočerinu.¹⁸⁸ Glavni cilj detroniziranog kralja Ostoje u Budimu je bio da nagovori Sigismunda da mu pomogne u ponovnom stjecanju krune, a uzevši u obzir Sigismundov antagonizam prema Bosancima, naklonjenim njegovom

¹⁸⁶ Раде Михаљчић, „Владарска титула господин“, *ИГ*, Бр. 1-2, Београд, 1994, 29-36.

¹⁸⁷ Ћирковић, Русашка господа, 9-11.

¹⁸⁸ Bešlagić, *Leksikon*, 133.

oponentu Ladislavu Napuljskom, pred Ostojom se nije nalazio posebno težak zadatak.¹⁸⁹ U Bosnu je poslana vojska pod vodstvom mačvanskog bana Ivana Morovića koja je prodrla na Bobovac te je od tog momenta ova utvrda postala Ostojino utočište iz kojeg će ovaj bivši kralj djelovati narednih godina.¹⁹⁰ Nakon prvog ugarskog napada koji nije donio neku pretjeranu korist Sigismundu Bosanci, posebice vojvoda Hrvoje, knez Pavle i vojvoda Sandalj, ušli su u završnu fazu zaokruživanja svojih teritorijalnih posjeda. Taj proces je u mnogome ometao sklapanje mira sa Dubrovnikom i izdavanje kraljeve povelje. Uvidjevši utjecaj koji je imao kod novog kralja Dubrovčani su sa uspjehom angažovali kneza Pavla Radinovića kao posrednika u pregovorima sa Tvrtkom II i Hrvojem, a tu misiju je knez očigledno uspješno obavio. To vidimo iz pisma kojeg su Dubrovčani 26. marta 1405. godine uputili knezu Pavlu, gdje iskazuju radost zbog povratka kneza na svoje posjede i zahvaljuju mu se na posredovanju prilikom pregovora sa kraljem i hercegom. Također ne propuštaju priliku da ga obaspu komplimentima pa pišu „*крь сте ви ва старѣхъ гдѣ босанцѣхъ а ђченки добри славнога споменѣтиа гдна крала Тврѣтка*“.¹⁹¹

Povelja koja je ozvaničila mir između Bosne i Dubrovnika svjetlost dana je ugledala tek 24. juna 1405. godine kada se u Trstivnici kralj i 12 plemića među kojima se nalazio knez Pavle Radinović, naveden odmah iza kralja i hercega Hrvoja, zaklinju Dubrovčanima da će poštivati odredbe izdate povelje.¹⁹² Ovim dokumentom kao glavni krivac za rat označen je bivši kralj Ostoja, a Dubrovčanima je potvrđena vlast nad zemljama od Kurila do Stona.¹⁹³ Također ovom poveljom je određeno da se imenuje komisija sastavljena od dva bosanska i dva dubrovačka vlastelina koja je trebala da se sastane i da odredi visinu štete koju su tokom rata dubrovačkim građanima nanijeli knez Pavle, vojvoda Sandalj i drugi Bosanci.¹⁹⁴

Već u proljeće 1405. godine bilo je poznato da je Sigismund spremao vojsku na Bosnu, mada je navodno pod pritiskom vlastele ugarski kralj bio spreman na pregovore sa hercegom Hrvojem, no ovaj nije želio da mu se pokori zbog čega se Bosna ponovo našla pod direktnom opasnošću.¹⁹⁵ Iako Hrvoje nije želio da se pokloni Sigismundu izgleda da Ugri nisu odustajali od ideje da na svoju stranu privuku vojvodu Sandalja Hranića, a posebno kneza Pavla

¹⁸⁹ Ђирковић, *Историја*, 204-205.

¹⁹⁰ Lovćenović, *Na klizištu povijesti*, 123.

¹⁹¹ Вуковић, „Два писма“, 68.

¹⁹² Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 490-495.

¹⁹³ У овој повељи су посебно именовани као дубровачки посједи село Лисак и zaseoci Imotnica i Trnovica око којих је војвода Sandalj водио спор са Дубровачнима. О спору око села Лисак видјети код: Kurtović, *Veliki vojvoda*, 137-157.

¹⁹⁴ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 490-495.

¹⁹⁵ Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 162-166.

Radinovića koji je očigledno ugarskoj strani izgledao kao vrijedan privjesak saveza između hercega Hrvoja i vojvode Sandalja. Naime, u maju 1405. godine Dubrovčanin Lonko Tomazinović je optužen od strane Hrvojevih ljudi da pisma sa ugarskog dvora nosi Pavlu i Sandalju.¹⁹⁶ Vrlo je moguće da je u ovoj optužbi bilo istine, ali nijedan od dvojice bosanskih magnata kojima su navodno bila upućena pisma nije promijenio držanje te su i dalje zvanično bili u okrilju Ladislava Napuljskog.

Da je Sigismund bio ozbiljan u svojim namjerama da se obračuna sa Bosancima vidljivo je iz odluka početkom juna kada je građanima Košica i Prešova naređeno da plate određeni iznos novca zbog troškova za pohod s ciljem da se obnove i isprave granice prema kraljevstvu Rame ili Bosne.¹⁹⁷ Da pušu nepovoljni vjetrovi prema Bosni bilo je jasno Pavlu Radinoviću koji je zatražio od Dubrovčana dozvolu da se sa ljudima i sa imovinom skloni u njihov grad u slučaju opasnosti, na što mu Dubrovčani 22. oktobra 1405. godine daju potvrđan odgovor.¹⁹⁸ Od avgusta pa do novembra Sigismundova vojska napadala je teritorije pod kontrolom hercega Hrvoja, a osim što su konstantno pustošili granična područja Ugri su zauzeli Bihać i neka mjesta u Usori.¹⁹⁹ Ipak ovaj ugarski pokušaj da ugroze Bosnu nije dao ozbiljnije rezultate, a pohod je okončan početkom novembra jer su već tog mjeseca u Bosni normalizirane trgovačke aktivnosti.²⁰⁰ Moguće da je jedan od razloga Sigismundovog povlačenja iz Bosne ležao u činjenici da je u Krapini za novembar bila dogovorena ceremonija vjenčanja između ugarskog kralja i Barbare Celjske, bliske rodice kralja Tvrtka II.²⁰¹ Bosanska vlastela je mogla na kratko vrijeme da odahne.²⁰²

¹⁹⁶ „...tu teneris bonus homo et nunc tu portas litteras domini regis Hungarie baronibus Bosne, videlicet comiti Paulo et vojvode Sandalj...“ prema: Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни – Из српске историје средњег века*, 508.

¹⁹⁷ Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár*, II-1, 483; Fejér, *Codex diplomaticvs Hngariae*, X-4, 377-378; Ћирковић, *Историја*, 206.

¹⁹⁸ Вуковић, „Два писма“, 71.

¹⁹⁹ Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 126-127.

²⁰⁰ Ћирковић, *Историја*, 206.

²⁰¹ Ignacij Voje, „Odnos Celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Heregovini u XV vijeku“, *Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura“*, Muzej grada Zenice, Zenica, 1973, 57; Pavo Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 51.

²⁰² Bosanski kralj i velikaši ozbiljno su shvatili parolu Sigismunda Luksemburškog da će pokrenuti pohod protiv Bosne s ciljem obnove i ispravke granica prema kraljevstvu Rame ili Bosne. Očigledno su Sigismundovi planovi predstavljali glavnu temu na bosanskom saboru održanom početkom 1406. godine. Ishod zasjedanja najuglednijih Bosanaca bila je odluka da se pošalje poslanstvo Ladislavu Napuljskom u želji da ovaj odanost Bosanaca nagradi poveljom u kojoj će potvrditi granice Bosne onakvima kakve su one bile za vrijeme vladavine Kulina bana. Izgleda da je ovaj bosanski vladar početkom petnaestog stoljeća bio najprepoznatljivija ličnost bosanske historije uz koju se vezao bosanski uspon. Ladislav Napuljski je izašao u susret zahtjevima koje je imalo bosansko poslanstvo i u povelji izdatoj 26.08. 1406. potvrdio im je zahtjeve u vezi granica. Kako su mu Bosanci ostali jedini oslonac na drugoj strani Jadrana i u narednom periodu napuljski kralj će ih obasipati zemljišnim posjedima, ali njegove darovnice u tom periodu nisu imale pretjeranu snagu iz razloga što je njegov

Sigismundove planove vezane za Bosnu 1406. godine omela je situacija u Austriji zbog čega je u Bosnu poslan Pipo Spano koji je nakon prodora u unutrašnjost pustošio posjede kralja Tvrtka II.²⁰³ Ovaj vojskovođa se pridružio protukralju Ostoji na Bobovcu, ali očigledno da Ostoja nije bio najzadovoljniji dolaskom Pipa Spana jer je dubrovačka opština dozvolila bivšem kralju da se skloni u njihov grad, iako on u konačnici nije iskoristio to pravo.²⁰⁴ Dok su herceg Hrvoje i vojvoda Sandalj ponovo počeli koketirati sa kraljem Ostojom,²⁰⁵ o držanju kneza Pavla nemamo nikakvih informacija. Prema svemu sudeći Pavlovi posjedi nisu bili na ugarskom radaru prilikom prodora Pipa Spana, pa knezu nije nanijeta neka ozbiljnija šteta. Da je bilo suprotno vjerovatno bi se o tome znalo u Dubrovniku, a za razliku od prethodne i naredne godine nemamo sačuvane dokumente koji ukazuju na Pavlovo nastojanje da se pred Pipom Spanom skloni u grad pod Srđem. Kada je riječ o kneževom odnosu prema situaciji na bosanskom prijestolu tu je situacija 1406. godine poprilično jasna, Pavle Radinović je i dalje pristalica Tvrtka II, a herceg Hrvoje i vojvoda Sandalj predstavljaju njegovu poveznicu sa napuljskim dvorom.

Izvorna građa vezana za političku djelatnost Pavla Radinovića donosi nešto više informacija vezanih za 1407. godinu. Ugarski pritisak na Bosnu je dosegao višu razinu, a situacija za Bosance bila je posebno problematična krajem ljeta te godine. Pavle Radinović je ponovo procijenio da bi ga dolazak ugarskog kralja mogao ugroziti zbog čega je od Dubrovčana tražio da svoju imovinu skloni u Ston. Dubrovčani mu odgovaraju 5. septembra da Ston ne predstavlja bezbjednu lokaciju i kao pravo mjesto preporučili su mu Dubrovnik.²⁰⁶ Očigledno je već tada Pavle imao informaciju da je Sigismund krenuo u rat protiv Bosanaca i Turaka na teritoriji Bosne.²⁰⁷ Sigismund je 8. septembra već bio na Bobovcu,²⁰⁸ a kako se

oponent Sigismund uveliko preuzimao inicijativu. Nisu sačuvane informacije o darivanju Pavla Radinovića od strane kralja Ladislava. Fejér, *Codex diplomaticvs Hungariae*, X/4, 549-551; Pejo Čošković, „Bosna na prijelomu stoljeća i potvrda državnih granica 1406.“, *Prilozi IIS*, br. 31, Sarajevo, 2002, 71-76.

²⁰³ Gusztáv Wenzel, „Okmánytár Ozorai Pipò történetéhez“, *Magyar Történelmi Társulat*, Budapest, 1884, 22.

²⁰⁴ Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, 436.

²⁰⁵ Iz teško dokučivih razloga herceg Hrvoje i vojvoda Sandalj su od Dubrovčana tražili da dopuste kralju Ostoji da se sa Bobovca povuče u Dubrovnik. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, 272, 468.

²⁰⁶ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 261-262.

²⁰⁷ U ugarskoj izvornoj građi nastaloj neposredno pred Sigismundov pohod prema Bobovcu u više navrata spominje se rat protiv Bosanaca i Turaka u Bosni. Sa malim zakašnjenjem i papa Grgur XII je poslao obavijest kršćanskim zemljama da se sa kraljem Sigismundom bore protiv nevjernika u Bosni: „in presentem nostram exercitualement expeditionem contra Turcos et Boznenses“. Šišić, Nekoliko isprava, 287-288; Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 134; Iako je najvjerovatnija ovakva formulacija proizašla iz krugova bliskih Sigismundu predstavljala propagandu kojom se nastojalo privući kršćansko stanovništvo ipak u izvornoj građi dubrovačkog arhiva sačuvana je informacija o prisustvu osmanskog poslanika kod hercega Hrvoja u ovo vrijeme. Ovaj podatak poslužio je istraživačima ove teme za donošenje zaključka da veze između Bosne i Turaka nisu prekinute ni u vremenu nakon bitke kod Angore, kada je Osmansko carstvo zapalo u tešku krizu. Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 172; Турковић, *Историја*, 207; Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 134;

²⁰⁸ Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár*, II/2, 84.

prema svemu sudeći tu zadržao nekoliko dana prije nego što će se zbog navodne bolesti ponovo povući u Ugarsku,²⁰⁹ može se ponovo iznijeti tvrdnja da posjedi kneza Pavla ni ovaj put nisu pretrpjeli značajne štete od ugarske vojne sile. Međutim, bilo je pokušaja koji su mogli oštetiti interese ovog bosanskog plemića. Iako su se knezu Pavlu i vojvodi Sandalju gotovo redoviti obraćali kao mnogo dragim prijateljima grada Dubrovnika to Dubrovčanima nije predstavljalo prepreku da poslaniku u Bosni pošalju instrukcije prema kojima će kralju Sigismundu prilikom njegovog boravka na Bobovcu skrenuti pažnju na historijsko pravo koje Dubrovnik polaže na Konavle.²¹⁰ Ipak, Dubrovčani ni 1407. godine nisu uspjeli u svojim namjerama, Konavli su i dalje ostali pod kontrolom Pavla Radinovića i Sandalja Hranića. Sigismund se nakon svega nekoliko dana boravka na Bobovcu povukao. Osim izazvanog straha u Bosni značajnih rezultata čini se da nije bilo. Konstantna ugarska prisutnost na teritoriji Bosne te djelatnost Ladislava Napuljskog koja se svodila na izdavanje darovnica u Dalmaciji, prije svega Hrvoju i Sandalju, nije predstavljala nešto što je previše zadovoljavalo apetite drugih aktera ovih događaja, zasigurno ni kneza Pavla. Moguće da je Pavle osjećao određenu dozu ugroženosti, jer njegovi posjedi bi svakim novim pohodom Sigismunda mogli biti u opasnosti, a politički potezi Ladislava Napuljskog su mnogo više dobra donosili Kosačama i Hrvatinićima. Možda je upravo to bio jedan od razloga zbog kojih je Bosna pokušala da sklopi savez sa Mletačkom Republikom koji je između ostalog podrazumijevao da pomažu jedni drugima ukoliko ih neko napadne, sređivanje prilika u Zeti i dodjeljivanje mletačkog građanstva dijelu bosanske vlastele, u planu se nalazilo i ime Pavla Radinovića.²¹¹ Mlečani nisu imali ništa protiv dodjeljivanja građanstva, ponuda vezana za Zetu također im je bila interesantna, ali u konačnici savez je zaživio u onoj varijanti da jedna strana ne pomaže protivnicima druge strane u toku ratnih zbivanja.²¹² Očigledno da su Bosanci i ovoga puta kucali na pogrešna vrata.

Naredna, 1408. godina je sa sobom donijela brojne probleme Bosni. Sigismund je odlučio da i dalje tvrdoglavo napada Bosnu, a Bosanci iscrpljeni stalnim upadima neprijatelja izgledali su nemoćno pred snažnom vojnom silom. Knez Pavle Radinović je veoma lako mogao da dođe u izravnu opasnost od pohoda Sigismunda Luksemburškog 1408. godine, jer je u Dubrovniku početkom marta kolala informacija da će se ugarski kralj uputiti prema Srbiji

²⁰⁹ Ђирковић, *Историја*, 208.

²¹⁰ Gelcich / L.Thallóczy, *Diplomatarium*, 174-175.

²¹¹ Ljubić, *Listine (V)*, 107-110.

²¹² Ljubić, *Listine (V)*, 107-110.

kako bi se sastao sa srpskim despotom.²¹³ Da je do tog sastanka došlo i da je imao uspješan ishod moguće da bi kneževi posjedi u istočnoj Bosni predstavljali epicentar novih sukoba planiranih za kraj ljeta i početak jeseni 1408. godine. Knez Pavle i vojvoda Sandalj su se uslijed novih Sigismundovih planova ponovo susreli sa problemima vezanim za Konavle i Dračevicu. Naime, Dubrovčani su ostajali ustrajni u namjeri da kod sizerena Sigismunda isposluju dobivanje Konavla i Dračevice i s tim ciljem na ugarskom dvoru je tokom 1408. godine boravio njihov poslanik Andrija Volčić.²¹⁴ Pored jake dubrovačke diplomatske aktivnosti i uspješnih Sigismundovih vojnih akcija taj vrijedni komad zemlje je i dalje ostao pod upravom bosanskih baruna. Ugarskom kralju očigledno nije bila namjera da na uštrb Bosanaca proširuje dubrovačku teritoriju pa ni ovoga puta nije ozbiljnije poradio na ostvarenju dubrovačkih zahtjeva. Sigismund je svu pažnju posvetio novom napadu na Bosnu, koji je trajao kratko, ali je bio silovit. Njegova vojska je u drugoj polovini septembra bila u okolini Maglaja, a krajem mjeseca već na povratku iz Bosne.²¹⁵ Da je otpora Bosanaca bilo i ovaj put pokazuje vijest da su Ugri zarobili i potom sa zidina Dobra bacili veliki broj bosanskih vlastelina.²¹⁶ Sudbinu brojnih bosanskih vitezova izbjegao je knez Pavle Radinović, na koji način nije poznato. Izvori ne spominju uopšte učešće Pavla Radinovića i Hrvoja Vukčića Hrvatinića u ovom boju protiv Ugra, ali kako je tamo bio Sandalj²¹⁷ i kako nije zabilježen nikakav antagonizam među bosanskim velmožama tokom 1408. godine onda bi opravdano bilo tvrditi da su odbranu Bosne predvodili zajedničkim snagama kralj Tvrtko II i trojica njegovih najjačih velikaša. Ugarska pobjeda koja je u punom sjaju prikazana doborskom egzekucijom bosanskih vlastelina nije bila dovoljna da promjeni bosansku političku svakodnevicu. Ono što je išlo u prilog Sigismundu jeste i činjenica da je tokom jula 1408. godine Ladislav Napuljski započeo intenzivne pregovore sa Mletačkom republikom s ciljem prodaje Dalmacije Mlečanima što je bilo protivno interesu Bosne.²¹⁸ Različite političke ambicije Sigismunda Luksemburškog i Ladislava Napuljskog Bosnu su odvele pred novi izazov, darovnice više nisu bile dovoljne, nastupilo je vrijeme u kojem su Bosna i njene

²¹³ Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 178.

²¹⁴ Esad Kurtović, „Dubrovačko – ugarski pokušaji pokušaji zatvaranja konavoskog kruga 1407.-1415. godine“, *Hrvatska misao*, Br. 19-20, Matica hrvatska, Sarajevo, 2001, 64.

²¹⁵ Sigismundov biograf Eberhard Windeck navodi da je vojska koja je pohodila Bosnu brojala 60.000 vojnika. Vrlo je moguće da je ugarski kralj ovoga puta poveo dosta veću vojsku na Bosnu negoli je to bio slučaj prethodnih godina, ali brojka od 60.000 se svakako čini značajno preuveličanom. Михаило Динић, „Вести Еберхарда Виндекеа о Босни“, *ИИЧ*, бр. 1, 1935, 352; Ђирковић, *Историја*, 210.

²¹⁶ Broj 171 koji navodi Sigismundov biograf Eberhard Vindeke se čini pretjeranim, ali vrlo je moguće da je Sigismund sproveo sličan postupak sa manjim brojem zarobljenika koji je trebao služiti kao opomena Bosancima. Динић, „Вести Еберхарда Виндекеа“, 352.

²¹⁷ Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 140;

²¹⁸ Ljubić, *Listine (V)*, 127-133.

vodeće ličnosti različitim intenzitetom zauvijek okrenuli leđa Ladislavu Napuljskom. Nova dva faktora između kojih će u narednom periodu lavirati bosanski kraljevi, pretendenti na prijestol i plemići bili su Sigismundova Ugarska i Osmansko carstvo.

Između Dobora i Budima: U iščekivanju pravog trenutka

Nakon što je bosanska vojska poražena kod Dobora borba za moć u Kraljevstvu dobila je na intenzitetu. Zvanično bosanski kralj je i dalje bio Tvrtko II, Ostojina pozicija je sve više jačala, a Sigismundova želja da prisvoji bosansku krunu bila je veća nego ikada.²¹⁹ Situacija nije bila ništa drugačija ni sa bosanskim magnatima, pasivnost i politički potezi Ladislava Napuljskog odveli su hercega Hrvoja u tabor ljutog neprijatelja Sigismunda Luksemburškog,²²⁰ ali u isto vrijeme to je označilo početak netrpeljivosti sa vojvodom Sandaljem koji je i dalje ostao odan napuljskom kralju.²²¹ U cjelokupnoj konstalaciji najteže je prepoznati držanje kneza Pavla Radinovića, a dosadašnja historiografija nudi podijeljena mišljenja u vezi sa djelatnošću ovog bosanskog plemića. Nedostatak izvorne građe značajno otežava određivanje njegove pozicije između dva novonastala kruga. Kako se kneževo ime ne dovodi u direktnu vezu niti sa Sigismundom, a niti sa Ladislavom Napuljskim postoji razlog da se iznese tvrdnja da je knez Pavle iskoristio činjenicu da njegovi posjedi nisu bili interesna zona suprotstavljenih strana što mu je poslužilo da duži period zadrži neutralnosti u novopostavljenim odnosima.

Dubrovčani tokom većeg dijela 1408. godine Tvrtka II vide kao zakonitog bosanskog kralja, a tome u prilog ide odluka da mu se u novembru te godine isplati 2000 perpera svetodmitarskog dohotka, regalnog prava bosanskog vladara.²²² Dubrovačka republika u februaru 1409. godine plaća kralju Tvrtku II za kuće u Dubrovniku koje su pripadale bosanskoj kruni, što ukazuje da se u Dubrovniku na vlast kralja Tvrtka II gledalo kao na

²¹⁹ Пирковић, *Историја*, 211-212.

²²⁰ Herceg Hrvoje početkom 1409. godine obavijestio je Dubrovčane da se izmirio sa Sigismundom Luksemburškim kojeg je priznao za seniora. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, 471-472. Prelazak hercega Hrvoja u tabor pristalica Ladislava Napuljskog prema svemu sudeći nije bio direktna refleksija bitke u kojoj su Bosanci poraženi 1408. godine, nego pregovora Ladislava Napuljskog oko prodaje Primorja Mletačkoj Republici i izdašne ekonomske ponude koju mu je uputio Sigismund Luksemburški. Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 142.

²²¹ Kurtović, *Veliki vojvoda*, 174-176.

²²² „nobilis vir comes Yuanis Bilcanich, nuntius et ambassiator serenissimi domini Teuertici Teuertchouich, regis Bosne“ Diversa Cancelaria, 37. fol, 144 (17.11.1408), prema: Динић, „Дубровачки трибути“, Из српске историје средњег века, 737.

stabilnu vlast i očito nije bilo indicija da bi neki drugi Bosanac u skorije vrijeme mogao preuzeti krunu.²²³ Kada se pomnije sagledaju potezi temeljitih Dubrovčana, moguće je pretpostaviti da je cijena poraza kod Dobora koju je Tvrtko II morao platiti bio njegov prilazak Sigismundu Luksemburškom. Na taj način Sigismund je mogao predstavljati garanciju Tvrtkovog kraljevanja, što je Dubrovčanima ulijevalo povjerenje i zbog čega su Tvrtku II bez oklijevanja plaćali prihode bosanske krune, sve do onog trenutka kada bi ugarski kralj odlučio da se lično okruni bosanskom krunom. Upravo su Sigismundove pretenzije na bosansku krunu utjecale na nova previranja u Bosni do kojih je došlo tokom 1409. godine kada su se bosanski magnati poput kneza Pavla Radinovića, vojvode Sandalja Hranića i Radivojevića okrenuli jačoj karici, bivšem kralju Ostoji. Razlog njihove preorijentacije nije ležao u sukobu s kraljem Tvrtkom II, već je riječ bila o bojazni od Sigismunda Luksemburškog koji početkom 1409. godine nije krio ambicije da se uz podršku Hrvoja Vukčića okruni bosanskom krunom na onaj način na koji je to učinio 1377. godine prvi bosanski kralj Tvrtko Kotromanić.²²⁴ Kralj Ostoja je već početkom oktobra 1409. godine imao podršku Sandalja Hranića i Pavla Radinovića kada se Dubrovčanima javlja sa zahtjevom da mu isplate dohotke bosanske krune. Oni mu se tom prilikom obraćaju kao bosanskome kralju, ali zbog situacije u Bosni koja se očito još nije bila na pravi način iskristalizirala oni odbijaju da mu tada pošalju dohotke.²²⁵ Krajem godine ipak su uspostavljeni diplomatski odnosi između novog bosanskog kralja Ostoje i Dubrovčana. Dana 4. decembra 1409. godine kralj Ostoja u Podvisokom potvrdio je Dubrovčanima prava koja su im data poveljama ranijih kraljeva,²²⁶ da bi zadnjeg dana u godini Dubrovačka republika dozvolila novom bosanskom kralju da uživa regalna prava koja dolaze od Dubrovnika.²²⁷ Bosanska vlastela izuzev Hrvoja našla se ujedinjena 1409. godine, s tim da treba napomenuti da tom prilikom njih nije ujedinjavala sveobuhvatna privrženost niti Ladislavu Napuljskom, a niti ličnosti kralja Ostoje već zajednički cilj da bosansku krunu zadrže u Bosni.

²²³ Динић, „Вести Еберхарда Виндекеа“, 357, 366-367.

²²⁴ Пирковић, *Историја*, 211-212; Da je Sigismund imao namjeru da se okruni bosanskom krunom na onakav način kako je to uradio prvi bosanski kralj vidimo iz dokumenta u kojem kralj Sigismund u novembru 1408. godine Ivanišu Nelipčiću oprašta nevjeru. Šišić, *Nekoliko isprava*, 312.314.

²²⁵ Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 437.

²²⁶ Iako su bili okupljeni oko istog cilja vojvoda Sandalj i knez Pavle nisu se našli kao svjedoci na ovoj ispravi. Раде Михаљчић, „Повеља краља Остоје којом поново потврђује повластице Дубровчанима“, *ГПБ*, Књ. 3, Бања Лука, 2010, 126-128.

²²⁷ Kod Miklošića ovaj dokument je pogrešno datiran u 31. decembar 1410. godine. Ovdje je riječ o 1409. godini. Miklosich, *Monumenta serbica*, 275-276; Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 439-441.

Datum i mjesto	Pojavljivanje kneza Pavla na kraljevskim poveljama u vremenu vladavine Stefana Tvrtka II (1404-1409)
24.6.1405. Bjela Sela, Trstivnica	„...са изабраними властели и вельможами рѣсага босаньскога ротисмо се и присегосмо, наипрѣкъ ѣ господинь краљъ Тврѣтко Тврѣтковићъ и господинь херѣцегъ Хрвое сплицки и кнезь Павль Радиновић...“

Zbunjujuće izgleda povelja koju je kralj Ostoja izdao Radivojevićima, a koja je datirana u 28.12.1408. godine. Naime, na spisku svjedoka se navodi knez Pavle sa bratijom.²²⁸ Teško je utvrditi što bi kneza Pavla krajem 1408. godine kada stvari nisu bile najjasnije i kada su Dubrovčani isplaćivali dohotke zakonitom kralju Tvrtku II nagnalo da promijeni tabor. Kako stvari stoje, ništa. Previše bi to bio krupan potez za rezerviranog kneza, ono što je izgledno jeste mogućnost da je u prijepisu napravljena pogreška i da je Ostojeva povelja pogrešno datirana, odnosno najvjerojatnije godinu ranije nego što je u stvarnosti izdata. Dinić prilikom osvrta na ovu povelju tvrdi da ona nije pouzdan izvor i navodi niz argumenata koji idu u prilog takvoj tvrdnji.²²⁹ Osim sporne činjenice da se na spisku svjedoka nalazi knez Pavle Radinović prilikom sagledavanja ove povelje može se primijetiti još jedan neustaljen detalj. Naime, u dokumentu je navedeno da je izdat u petak 28. 12. 1408. godine. Pojava u ovom dokumentu u kojem se povelja datira danom u sedmicu kada je izdata nije karakteristična niti za latične niti za ćirilčne povelje koje su izdavali bosanski kraljevi. Ostojeva povelja za Radivojeviće bi mogla imati mnogo veći značaj krajem 1409. godine kada je Ostoja već priznat za bosanskog kralja, kako od većine bosanskih velikaša, tako i od Dubrovčana. Povod za izdavanje takve povelje bi mogla biti nagrada za vjernu službu i garancija za Radivojeviće u borbama protiv hercega Hrvoja koji im je u proljeće 1409. godine zadavao velike probleme. Tada, ne bi bilo sporno ni prisustvo kneza Pavla Radinovića kao svjedoka na povelji, jer u decembru 1409. godine on ne bi riskirao narušavanje svojih odnosa sa Tvrtkom II jer je njegova uloga u tom momentu za razliku od decembra 1408. godine bila minorna. Sudeći prema izvorima i literaturi sa kojom raspoložemo do zahlađenja odnosa između kneza Pavla i Tvrtka II nikada nije došlo.²³⁰

²²⁸ Šišić, *Nekoliko isprava*, 315-317.

²²⁹ Динић, „Вести Еберхарда Виндекеа“, 363-365.

²³⁰ Rejo Čošković navodi da je Tvrtko II krajem 1409. godine i početkom 1410. godine boravio na posjedima Pavla Radinovića odakle je pisao Dubrovčanima, problem predstavlja činjenica da Čošković ne navodi odakle preuzima informaciju. Mogućnost da je ovome bosanskom kralju utočište pružio upravo knez Pavle otvorenom ostavlja i Pavo Živković. Ovakva tvrdnja, iako je izvor na koji se poziva Čošković ostao nedostupan, ima svoje uporište i u jednom docnijem dokumentu kojeg je spomenuo Živković. Naime u avgustu 1414. godine dubrovačko poslanstvo koje je boravilo kod Pavlovog sina kneza Petra dobilo je uputu da posjete kralja Tvrtka II

Kao što je ranije navedeno u historiografiji postoje sukobljena mišljenja koja kneza Pavla u različito vrijeme stavljaju među pristalice Sigismunda Luksemburškog. Utjecaj na takvu konstataciju je svakako imao izvorni podatak prema kojem Sigismund piše Dubrovčanima u martu 1409. godine da se izmirio sa gospodom bosanskom,²³¹ a u prilog ovoj tvrdnji išla je informacija koju je plasirao nepouzdana Eberhard Vindeke o priklanjanju vojvode Sandalja Sigismundu još 1408. godine.²³² Da definitivnog prilaska od strane Sandalja Hranića Sigismundu Luksemburškom nije bilo do 1411. godine pokazala su već ranija istraživanja,²³³ a kako stvari stoje među „gospodom Bosne“ sa kojom je Sigismund našao zajedničku riječ 1409. godine nije bio ni knez Pavle Radinović. Kako se Sigismundovi planovi nisu poklapali sa interesima bosanske vlastele, kako je već rečeno u Bosni se u jesen 1409. godine skoncentrirala nova struja okupljena iz različitih interesa u ostvarenju zajedničkog cilja, očuvanja bosanske krune u Bosni. Okosnice te respektabilne struje će biti novi kralj Ostoja,²³⁴ Sandalj, Pavle i Radivojevići.

Naredna 1410. godina donijela je jaku ofanzivu Sigismunda Luksemburškog koja u konačnici nije ostvarila ni približne rezultate onima koji su očekivani u Ugarskoj. Već u martu 1410. godine vojska predvođena hercegom Hrvojem napala je Podvisoki, na što je Sandalj odgovorio preuzimanjem vlasti u Drijevimama.²³⁵ Krajem aprila 1411. godine oni nisu bili u slozi sa Sigismundom što je primjetno u pismu koje je herceg Hrvoje uputio Splitu gdje traži da se Ostoji oduzmu kuće i posjedi koji su mu dati. U tom pismu je navedeno da se Ostoja

koji se nalazio *apresso circha una giornata*. Ovi podaci bi mogli biti pokazatelj da je Tvrtko II vrijeme od kada je svrgnut sa vlasti, pa sve do 1414. godine kada je vraća kao osmanski štićenik proveo na posjedima Pavla Radinovića, iako je takvo nešto malo vjerovatno. Knez Pavle se 1409. godina našao u taboru pristalica kralja Ostoje u želji da bosanska kruna i dalje ostane u rukama Bosanaca, svjestan činjenice da će na taj način puno lakše dolaziti do ostvarenja svojih vlastitih ciljeva. Međutim takva odluka nije morala nužno označiti stvaranje neprijateljstva između kneza Pavla i kralja Tvrtka II. Pod utjecajem Eberharda Vindekea veliki broj historičara otišao je stranputicom i bez kritičkog osvrtu prihvatao informaciju koju je dao Sigismundov biograf o zarobljavanju kralja Tvrtka II 1408. godine i njegovom odvođenju u Budim. U svojoj iscrpnoj analizi Vindekeovog pisanja Dinić je argumentirano opovrgnuo ovu tvrdnju navodeći da zarobljavanja Tvrtka II tom prilikom definitivno nije bilo i da je moguće da je Vindeke ovaj događaj pomiješao sa Ostojinim odlaskom u Budim 1404. godine. Postoji vjerovatnoća da je E. Vindeke ovu informaciju plasirao kako bi Sigismundovu pobjedu prikazao u većem svjetlu i da je na ovaj način preuveličao eventualni Tvrtkov prilazak ugarskom kralju nakon poraza kod Dobora. Pejo Ćošković, Kotromanići (Hrvatski biografski leksikon) - <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=249> (pristupljeno 03.09.2017. u 13:22); Mihailo Dinić i Sima Ćirković također spominju obraćanje Tvrtka II Dubrovčanima u decembru 1409. godine. Динић, „Вести Еберхарда Виндекеа“, 360-363; Пирковћ, *Историја*, 212; Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 63.

²³¹ Пирковић, *Историја*, 211

²³² Динић, „Вести Еберхарда Виндекеа“, 358.

²³³ О овоме опширно код: Kurtović, *Veliki vojvoda*, 172-188.

²³⁴ Ostoja već u oktobru od Dubrovčana traži isplatu dohodaka koji pripadaju bosanskoj kruni, a početkom decembra osigurava regalna prava nakon što je Dubrovčanima potvrdio stare povelje. Стојановић, *Старе српске повеље и писма(I)*, 437-439.

²³⁵ Kurtović, *Veliki vojvoda*, 181.

udružio sa Turcima i bosanskim pobunjenicima protiv kralja Sigismunda.²³⁶ Ugarska vojska ovoga puta potpomognuta hercegovim snagama ozbiljno je prijetila s prostora Srebrenice, Kučlata, Susjeda i Brodara gradova koje je herceg Hrvoje predao Sigismundu.²³⁷ Kako je Sigismund tada kontrolirao veći dio srednjeg Podrinja on se značajno približio teritoriji koja je bila pod upravom kneza Pavla Radinovića, što je sasvim sigurno izazvalo paniku kod kneza Pavla i upravo taj trenutak mogao bi se označiti prekretnicom za započinjanje pregovora sa ugarskim kraljem.

Dubrovčanima je već krajem jula 1410. godine bilo poznato da se Sigismund uputio prema Bosni, a sa tom informacijom bili su upoznati knez Pavle i vojvoda Sandalj. Poslanici kneza Pavla su upravo zbog posredovanja za mir sa Sigismundom u avgustu boravili u Dubrovniku. Krajem toga mjeseca Dubrovčani su poslali poslanike Pavlu i Sandalju, a ista imena odlukom od 13. septembra krenula su prema kralju Sigismundu. Upute koje su dobili Rafailo Gučetić i Mihailo Rastić su upotpunosti odgovarale dubrovačkim interesima. Njima je naloženo da se prvobitno upute Pavlu i Sandalju i saopšte im da će posredovati kod kralja Sigismunda za mir. Također poslanici su dobili naredbu da Sigismundu kažu sve što su im naveli Pavle ili Sandalj, osim onoga što bi bilo u koliziji sa dubrovačkim interesima.²³⁸ Izgleda da je Sigismund ovom prilikom sklopio prividno primirje sa Bosancima, ali isto nije podrazumijevalo njegovo krunisanje za bosanskog kralja niti se prema svemu sudeći ozbiljno računalo s priznavanjem sizerenstva ugarskog kralja. Da je bilo suprotno Sigismund bi zasigurno iskoristio takvu jedinstvenu situaciju i umjesto povlačenja iz Bosne krunisao bi se toliko željenom krunom. Ovakav ishod je imao utjecaja na činjenicu da je odmah po Sigismundovom napuštanju Bosne krajem oktobra ili početkom novembra vlastela okupljena oko kralja Ostoje, Sandalja i Pavla opet mogla da djeluje širom raširenih ruku, kao opozicija ugarskog kralja.²³⁹ Dubrovčani su prethodno u drugoj polovini oktobra dali instrukcije svojim

²³⁶ „nunc autem, cum idem Ostoya, olim Rex, a iam diu se adhaeserit Turchis et rebelibus Bosnensibus, contra et aduersus regnum et Regiam Maiestatem Hungariae, videlicet Serenissimum Principem et Dominum Dominum Sigismundum, Regem Hungariae“, Fejér, *Codex diplomaticvs Hunagriae*, X-5, 184-185; Ovo pismo koje je sačuvano u prevodu I. Luciusa je datirano u 1411., međutim osvrtom na indikciju Šišić je došao do zaključka da je Lucius napravio pogrešku i ovo pismo je smjestio u 1410 te je njegovo mišljenje uglavnom prihvaćeno u historiografskoj literaturi. Šišić, *Vojvoda Hrvoje*, 165-166;

²³⁷ Невен Исаиловић, „Један непознати извор о предаји градова Хрвоја Вукчића Хрватинића угарском краљу Жигмунду 1410. године“, *ИЧ*, LXIV, 2015, 143; Brodar koji je herceg Hrvoje predao Sigismundu ne treba miještati sa gradom Brodarom kojeg spominje unuk kneza Pavla Radinović, vojvoda Ivaniš. On u povelji Dubrovčanima iz septembra 1442. godine spominje „рѣма нашемеь градѣ Бродарѣ“ Раде Поповић, „Повеља Иваниша Р. Павловића“, 141.

²³⁸ Опширно о овим посланствима видјети код: Радонић, „О кнезу“, 52.

²³⁹ Радонић, „О кнезу“, 52-53; Младен Анчић у исцрпном осврту на Sigismundov neuspjeh oko preuzimanja krunе 1410. године изнио је занимљиву тезу према којој као један од могућих разлога због којег се Sigismund није крунисао босанском круном наводи могућност да се кралј Остоја по доласку Sigismunda повукао на југ

poslanicama da ponovo porade na dobivanju Konavla i Dračevice, ali izgleda svjesni da će Sigismund teško pristati na takvo nešto u okolnostima pod kojima se nalazio u Bosni, koje ni ovoga puta nisu bile povoljne po njega.²⁴⁰ Ugarski kralj je 1410. godine ostao praznih ruku kada je riječ o bosanskoj kruni te je vjerovatno po povlačenju iz Bosne 1410. godine počeo da razmišlja o drugačijim rješenjima koja bi dovela do okončanja dugogodišnjeg spora između zaraćenih strana. Kruna bosanskih kraljeva je polako ali sigurno izmicala iz domašaja Sigismunda Luksemburškog.

Radonićeva tvrdnja da su se knez Pavle i vojvoda Sandalj odmah po odlasku Sigismunda odmetnuli od njega je upitna iz razloga što je u drugoj polovini 1410. učinjen tek prvi, sitni, korak ka priznavanju vazalstva, dogovor oko istog je i dalje predstavljao udaljeno težište. U skladu s time vidimo upotpunosti slobodno djelovanje kralja Ostoje i dvojice magnata, Pavla i Sandalja. Nakon nesupjeha Bosanaca u borbama oko Srebrenice na proljeće 1411. godine počinje ozbiljnije da se radi na pregovorima sa Ugarskom. Krajem maja 1411. godine Dubrovčani obavještavaju Sigismunda da su Bosanci spremni na zaključivanje mira sa Ugarskom.²⁴¹ U dokumentima ugarske provenijencije imamo potvrdu da su pregovori između Bosanaca i Ugarske završeni prije 10. jula 1411. godine što je prema svemu sudeći bilo povezano sa Sandaljevim boravkom u Budimu kod Sigismunda.²⁴² Međutim, podatak prema kojem je knez Pavle u ljeto 1411. godine dozvolio čovjeku Ladislava Napuljskog da na njegovim teritorijama ukrca najamničke čete za Italiju pokazatelj da je on u to vrijeme još uvijek mogao zadržati neutralnost i da dogovor sa Sigismundom nije predstavljao upotpunosti riješenu stvar i da se još čekalo na potvrdu istoga.²⁴³ Do konačnog i kompletnog sporazuma koji je uključivao ostanak bosanske krune u rukama bosanskog kralja i priznavanje sizerenstva ugarskog kralja, došlo je tek u drugoj polovini septembra ili početkom oktobra. To se jasno vidi iz dubrovačkog pisma Sandalju Hraniću kada oni iskazuju radost zbog nagodbe

kod kneza Pavla ili vojvode Sandalja i sa sobom ponio bosansku krunu, koja je tako ostala van domašaj ugarskom kralju. Mladen Ančić, *Na rubu zapada – tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001, 17; Zabilješka Iorge prema kojoj su knez Pavle i vojvoda Sandalj u drugoj polovini novembra boravili u oblasti Sane poslužila je Lovrenoviću u donošenju zaključka da je tada održan stanak u oblasti koju je pod kontrolom držao herceg Hrvoje i na taj način Lovrenović je ostavio otvorenim i mogućnost Hrvojevog učešća u borbi da Sigismund ostane bez bosanske krune. Jorga, *Notes(II)*, 127; Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 153.

²⁴⁰ Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 198-199; Dubrovačani su intenzivno vodili svoju konavosku politiku što je vidljivo i 1409. godine kada knezu Petru Pavloviću šalje skupocjene poklone u tkaninama i ribi u nadi da će utjecati na svoga oca da im proda svoj dio Konavala. Tošić, „Vojvoda Petar“, 36.

²⁴¹ Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 201.

²⁴² Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár*, III, 212; Da je Sandalj boravio u Budimu prije viteških igara 1412. godine potvrđuje njegovo pismo Veneciji s kraja aprila 1412. godine u kojem on napominje da se odazvao pozivu Sigismundu Luksemburškog. Ljubić, *Listine (VI)*, 252-253.

²⁴³ Радонић, „О кнезу“, 54.

između Bosne i Ugarske.²⁴⁴ Prvi dio jeseni 1411. godine mogao bi se označiti kao trenutak kada je Sigismund iscrpljen stalnim ratovanjem u Bosni odlučio, barem na neko vrijeme, da se odrekne svojih aspiracija prema bosanskoj kruni u korist kralja Ostoje i zadovolji vazalnim odnosom bosanskih magnata. Akcije ugarskog kralja Sigismunda Luksemburškog u Bosni u periodu od 1405. do 1411. godine u konačnici nisu predstavljale ništa drugo nego pirovu pobjedu, koja je bosanskoj državi nanijela tešku ekonomsku štetu.

Najznamenitije osobe bosanskog kraljevstva svoju odanost novom sizerenu Sigismundu Luksemburškom demonstrirale su krajem maja i početkom juna 1412. godina kada su uzeli učešće na čuvenim viteškim svečanostima koje su održane povodom sklapanja mira između Sigismunda i poljskog kralja Vladislava Jagelovića u Lublovu 15. marta 1412. godine. Riječ je o jednom od najsajnijih događaja ovoga tipa u srednjem vijeku koji je fascinirao mnogobrojne savremenike, ali i autore koji su u kasnijem vremenu tragali za informacijama o budimskim svečanostima.²⁴⁵ U Budimu je tom prilikom boravila i bosanska delegacija koju su predvodili kralj Ostoja, Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Sandalj Hranić i Pavle Radinović. Prisustvo kneza Pavla je problematizirano u historiografskoj literaturi, ali postoji niz argumenata koji idu u prilog tezi da je ovaj plemić iz istočne Bosne boravio krajem proljeća 1412. godine u Budimu. Naime, teško je povjerovati da bi ovaj istaknuti bosanski vlastelin ostao uskraćen pozivnice koju su dobili Hrvoje i Sandalj, jer snaga kneza Pavla u bosanskim prilikama bila je u rangu snage spomenutog dvojca. Prema tome ugarskom kralju je bilo važno da u ovoj prilici okupi sve vazale te nije želio izazivati bilo kakve animozitete u Bosni u trenutku kada se tek izmirio sa Bosancima.

Drugi i mnogo čvršći argument koji potvrđuje Pavlov boravak u Budimu jesu upute Nikoli Gučetiću i Matiji Gradiću, dubrovačkim poslanicima u Ugarskoj. Oni su 13. maja dobili naredbu da porade kod Sigismunda na pitanju pripajanja Konavala i Dračevica Dubrovačkoj Republici, jer se za to ukazala dobra prilika zbog boravka bosanskih baruna u Budimu.²⁴⁶ Sedam dana poslije su iz Dubrovnika u Budim su poslata četiri pisma, jedno su njihovi

²⁴⁴ Lettere di Levante, VII, 20. prema: Kurtović, *Veliki vojvoda*, 185; Kada Dubrovčani pišu Sandalju Hraniću 11. septembra u vezi nezakonite prodaje soli u Novom ne spominju njegovo niti izmirenje Bosanaca sa Sigismundom, što ide u prilog tvrdnji da dogovora nije ni bilo prije ovog datuma. Kod Jovana Radonića dogovor između dvije strane datiran je u avgust 1411. godine. Радонић, „О кнезу“, 55.

²⁴⁵ Budimske svečanosti su bile čest predmet spominjanja kako u stranoj, tako i u domaćoj historiografiji. Najrecentniji prikaz viteških svečanosti u Budimu sa ispravkama brojnih pogrešnih navoda koje je ponudila ranija historiografija dao je Emir O. Filipović. Emir. O Filipović, „Viteške svečanosti u Budimu 1412. godine i učešće bosanskih predstavnika“, *Spomenica akademika Marka Šunjića (1927-1998)*, FF Sarajevo, Sarajevo, 2010, 285-306.

²⁴⁶ Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 205.

poslanici trebali uručiti bosanskom kralju, a tri bosanskim plemićima.²⁴⁷ Teško je povjerovati da bi Dubrovčani toliko potezali pitanje Konavala i Dračevica ovom prilikom ukoliko svi akteri konavoske priče nisu bili prisutni u Budimu, a i broj od četiri pisma podudaran je sa brojem ključnih ličnosti u srednjovjekovnoj Bosni. Prema tome moguće je konstatirati da su postavke u domaćoj historiografiji, iako često bez detaljnije analize, bile tačne i da su od Bosanaca u Budimu 1412. godine boravili kralj Ostoja, Hrvoje, Sandalj i Pavle. Na dostupnom spisku učesnika budimskih svečanosti knez Pavle nije naveden imenom, mada se on vjerovatno krije iza učesnika svečanosti koji naveden kao *Ain graf von Bossen*.²⁴⁸

Bosanski magnati su u Budimu demonstrirali svoju „ujedinjenost“ u okrilju ugarskog kralja Sigismunda Luksemburškog, tu priliku bosansko plemstvo je iskoristilo kako bi se dodatno afirmiralo u evropskoj rittersko-dvorjanskoj kulturi. Ipak, vrijeme je pokazalo da je njihova „ujedinjenost“ tokom 1412. godine bila prividna i truhla. Nije moralo puno vremena proći da svaki od ovih Bosanaca iskaže pretenzije za krojenje sudbine Bosanskog kraljevstva, pri tome stavljajući fokus na vlastite ispred interesa bosanske krune. Neki su svoje pokušaje platili nestankom sa historijske pozornice.

Datum i mjesto	Pojavljivanje kneza Pavla na kraljevskim poveljama u vremenu vladavine Stefana Ostoje (1409-1415)
Predložena datacija: 28. 12. 1410.	„...Huic adsunt testes: dominus rex cum fratribus, comes Paulus cum fratribus...“

²⁴⁷Item cum questa ve mandemo 4 letere sclauē al re Hostoya et altri baruni et sono signade de fuora a chi uanno per la morte del dicto Jacomo et pero dati le trouandosi in quelli luogi di Hongaria et parlati quanto a la uostra discrecion parera. Item cum questi ve mandamo 4 letere, una al re de Bosna et l altre a i baruni come e dicto" (20. maj 1412), DAD, *Lett. di Lev*, sv. VII, f. 45. prema: Filipović, „Viteške svečanosti“, 299.

²⁴⁸ Radonić je ostavio mogućnost da bi se knez Pavle mogao identificirati i među *zwei grafen von Ursyn (Blagay)*, ali više vjerovatnija je identifikacija koju je ponudio Filipović koji je kneza vidio pod Ain graf von Bossen. Također, teško je povjerovati u Radonićevu tvrdnju da se u Budimu nalazio bivši kralj Tvrtko II „bez ugleda i kraljevine“. Ovaj bivši kralj tom prilikom nije bio u Budimu. Радонић, „О кнезу“, 55; Filipović, „Viteške svečanosti“, 304. Ujedno treba spomenuti da Budim predstavlja najsjeverniju poznatu tačku boravka kneza Pavla tokom njegovog života.

4. Strah od Turaka: Posljednje godine kneževog života

Nakon završetka budimskih viteških svečanosti i povratka velikaša dvorovima tamna sjena prošlosti nadvila se nad Bosnom u kojoj su brojna pitanja i neriješeni računi među bosanskom vlastelom predstavljali jedan nestabilan vulkan kojem je prijetila erupcija. U vremenu kada je u Osmanskom carstvu bio na snazi interregnum, Bajazidovi sinovi Musa i Mehmed su u prvim mjesecima 1413. godine vodili prijestolne borbe. Kako je Stefan Lazarević podržavao Mehmeda, kaznenu ekspediciju protiv srpskog despota poslao je princ Musa. Zabilježeno je da su Turci tom prilikom među drugim gradovima u Srbiji pustošili i Borač.²⁴⁹ Kada se u obzir uzme cilj i meta ove kaznene ekspedicije onda je malo vjerovatno da je u ovom slučaju riječ o prijestolnici kneza Pavla, prema svemu sudeći radi se o istoimenom gradu u Srbiji.²⁵⁰ Sredinom 1413. godine desile su se dvije krupne promjene koje su imale značajnog odraza na cjelokupnu sliku srednjovjekovne bosanske države. Prva krupna promjena je bila uzrokovana pokušajem Hrvoja Vukčića da vrati posjede koje mu je otuđio Sandalj Hranić, u vrijeme kada ovaj ratuje uz despota Stefana Lazarevića protiv princa Muse. Ovakav Hrvojev potez protumačen je izdajom od strane ugarskog dvora te je Hrvoje ponovo proglašen neprijateljem i oduzimaju mu se posjedi bez obzira što se ovaj velikaš iz Donji Kraja pokušao opravdati pred Sigismundom.²⁵¹ Ono što je također utjecalo na političke prilike u Bosni jeste stabilizacija Osmanskog carstva. Naime, nakon sloma Bajazida I kod Angore 1402. godine, Osmansko carstvo u julu 1413. godine ponovo ima sultana, nakon poraza princa Muse u okolini Sofije prijestol je preuzeo sultan Mehmed.²⁵² Kako Hrvoje nije uspio da vrati naklonost ugarskog kralja Sigimunda jedini logičan slijed događaja ukoliko je želio da učvrsti svoju poziciju bilo je okretanje prema Turcima, pa u jednom mletačkom dokumentu iz novembra 1413. godine postoji informacija da su Turci Hrvoju obećali 30.000 ljudi koji će se

²⁴⁹ „...e le so gentte ano corzo fina Branizeva, a fina a Borac...“ Jorga, *Notes(II)*, 139-140.

²⁵⁰ Tvrdnju da je riječ o prijestolnici kneza Pavla prvi je iznio prilikom objavljivanja ispisa Jorga i uz to je ponudio pogrešnu ubikaciju Borča vođen Jirečkovim pisanjem da je ustvari riječ o Vlasenici. U svemu tome ništa sporno nije bilo ni Radoniću koji je ove informacije uvrstio u svoj rad o knezu Pavlu. Ovakva interpretacija ovog dokumenta je zadržana i u novijoj historiografiji, pa tako sa Borčem kneza Pavla Musinu vojnu ekspediciju povezuje Dragi Maliković, a prema svemu sudeći ista informacija bila je vodilja Bogumilu Hrabaku prilikom iznošenja tvrdnje da su Turci krajem 1412. godine i početkom 1413. godine pustošili baštinske posjede Pavlovića. Jorga, *Notes*, 139-140; Радонић, „О кнезу“, 56; Драги Маликовић, „Павловићи и Турци“, „Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, АНУРС i Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 173; Богумил Храбак, „Отимачина и хајдучија херцеговачке властеле у XIV. и XV. веку“, *Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, АНУРС i Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 287.*

²⁵¹ Ljubić, *Listine (VII)*, 123-124.

²⁵² Робер Мантран, *Историја Османског царства, Clio, Београд, 2002, 69.*

boriti na njegovoj strani.²⁵³ Iako knez Pavle nije učestvovao u procesu dovođenja Turaka u Bosnu 1413. godine, njihov dolazak će značajno promijeniti njegovu poziciju u bosanskim prilikama tog vremena.

U drugom dijelu 1413. godine Pavle Radinović je održavao žive veze sa Dubrovnikom, koje se mogu pratiti kroz žalbe Dubrovčana na pljačkaške pohode nekih njegovih ljudi,²⁵⁴ ali posebice kroz tajne pregovore vezane za kupoprodaju Konavala.²⁵⁵ Da su vođeni tajni pregovori između Pavla i grada pod Srđem jasno se vidi iz dubrovačkog pisma ugarskom dvoru u kojem navode da je knez Pavle spreman da razgovara o prodaji svog dijela Konavala, ali da problem predstavlja vojvoda Sandalj kojem su posjedi u Primorju značajni zbog ratnih operacija usmjerenih protiv Kotora.²⁵⁶ Kralj Sigismund je odlučio da Dubrovčanima izađe u susret i zauzme posredničku ulogu u ovom slučaju te ih je u skladu s time, gotovo četiri i pol mjeseca od prijema pisma, obavijestio 1. marta da će im poslati poslanike.²⁵⁷ Ugarski poslanici su 13. aprila 1414. godine stigli u Dubrovnik gdje su dobili instrukcije prema kojima su trebali nastupiti kod kneza Pavla i vojvode Sandalja.²⁵⁸ Oni su 22. aprila 1414. godine krenuli prema posjedima pod kontrolom Sandalja i Pavla, ali njihova diplomatska misija pokazala se neuspješnom. Sandalj Hranić je opet ponovio da zbog situacije sa Kotorom nije spreman da proda svoj dio Konavala, dok su na posjedima kneza Pavla susreli njegovog sina Petra koji nije znao reći ništa značajnije o ovom pitanju.²⁵⁹ Pri ovome treba imati u vidu ogromnu vremensku vakuum koji je stvoren između druge polovine 1413. godine kada je knez Pavle navodno pristao da proda svoj dio Konavala i aprila 1414. godine kada je ugarsko poslanstvo stiglo na posjede ovog bosanskog kneza. Posmatrajući takve prilike ostaje otvorena i mogućnost promjene odluke kneza Pavla i njegovog namjernog izbjegavanja ugarskog poslanstva u Bosni. Ni naponi koje je uložio Sigismund u pokušaju dubrovačkog

²⁵³ Ljubić, *Listine (VII)*, 138.

²⁵⁴ Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, 251.

²⁵⁵ U prvoj polovini maja 1413. godine knez Petar, Pavlov sin, boravio je u Obodu gdje ga je dočekalo dubrovačko poslanstvo izrazivši sreću zbog njegovog dolaska. Dubrovačko poslanstvo mu je uručilo poklone u nadi da će njegov otac ukinuti nove carine u Ustikolini. Također upozorili su kneza Petra na brojne pljačkaške pohode na posjedima njegovog oca u vremenu u kojem on nije boravio tu. Jorga, *Notes*, 141-142.

²⁵⁶ „...Et pare che conte Polo a consintido et dado la sua parte al nostro signore...” Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 232; Dubrovčani su za ulazak u posjed bili spremni dati najviše 10.000 dukata i tribut od 200 dukata. Kurtović, „Dubrovačko – ugarski pokušaji“, 66-67.

²⁵⁷ Радонић, „О кнезу“, 57.

²⁵⁸ Za Konavle i Dračevicu poslanici su mogli ponuditi ukupno 15.000 dukata, a za Konavle polovinu od tog iznosa. Kurtović, „Dubrovačko – ugarski pokušaji“, 67.

²⁵⁹ „...Poi andarno a conte Polo et no l trovo salvo Peter el quale disse, che sera cum lo so padre, et poi respondera: e tanto e facto, fin mo de quelli facti...” Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 243; Posjetu ovog ugarskog poslanstva knezu Pavlu i vojvodi Sandalju Petar Rokai je pogrešno datirao u april 1411. godine što je za njega predstavljao „Сигуран знак добрих односа Павла Раденовића са угарским краљем“ u tom trenutku. Петар Рокаи, „Павловићи и угарски краљеви“, *Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине*, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 162.

zaposjedanja Konavala i Dračevice nisu dali rezultata, tako da će Konavli ostati dio zemljišnih posjeda kneza Pavla za vrijeme njegovog života. Ono što je ipak predstavljalo posljedicu ovih pregovora jeste narušavanje odnosa između Pavla i Sandalja. Njihove različite politike u vezi Konavala na prijelazu iz 1413. u 1414. godinu utjecale su trajno na do tog trenutka poprilično srdačne odnose praćene usklađenim političkim postupanjem.

Kada je u junu 1414. godine s ciljem otvaranja puta prema zapadu došlo do velikog upada Turaka u Bosnu Pavle Radinović se žalio Dubrovčanima na Mihu Kabužića i Marina Stjepanovića koji su prema njegovim riječima doveli Turke u Bosnu. Dubrovčani u strahu od Turaka ozbiljno su preispitali ove navode te su donijeli odluku da svojim, pomenutim, građanima zabrane kontakte sa Turcima.²⁶⁰ Taj podatak je vrijedan iz razloga što je riječ o posljednjem dokumentu iz kojeg vidimo da je knez Pavle protivnik Turaka i da ga njihov boravak u Bosni ugrožava. Iz dubrovačkih postupaka u ljeto 1414. godine jasno se vidi da je ova osmanska ofanziva kroz Bosnu dobila na intenzitetu zbog čega su Dubrovčani poduzeli niz sigurnosnih mjera kako bi se zaštitili od eventualnih neprilika.²⁶¹ Posljedica ovakvog stanja stvari su bile nove preorijentacije u Bosni, a jednu od ključnih napravio je knez Pavle Radinović.²⁶² Kako je prema svemu sudeći Pavle bio na direktnom udaru Turaka koji su kao štitićenika u Bosnu doveli bivšeg kralja Tvrtka II on pristaje uz proosmansku struju u Bosni podržavajući kralja Tvrtka II. Osim osmanskog pritiska kojem se nije mogao oduprijeti, korektnih odnosa sa bivšim kraljem Tvrtkom II i želje da zaštiti svoj posjed ne treba isključiti još dva faktora koja su mogla imati utjecaj na njegovo držanje. Različita konavoska politika udaljila ga je od vojvode Sandalja Hranića, tako da je u Turcima Pavle Radinović vidio priliku u kojoj je uz malo sreće mogao sebi prigrabiti poziciju najjačeg bosanskog velikaša, ovoga puta suzdržavanja nije bilo, te je knez okrenuo leđa bosanskom i ugarskom kralju.

Operacije koje su vodili Turci učvrstili su pozicije Hrvoja Vukčića Hrvatinića, na političku scenu su ponovo vratili Tvrtka II Tvrtkovića,²⁶³ čija je desna ruka bio niko drugi nego knez Pavle Radinović. Tvrtko II se 18. avgusta obratio Dubrovčanima sa određenim zahtjevima, ali su oni odbili da mu izađu u susret. Ipak, tri dana poslije Dubrovčani su pisali Tvrtku II uvidjevši porast njegovog utjecaja u Bosni.²⁶⁴ Da je knez Pavle uz Tvrtka II vidljivo je 24. avgusta 1414. godine. Naime, Dubrovčani su se žalili knezu Pavlu i njegovom sinu

²⁶⁰ Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 737.

²⁶¹ Иван Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, СКА, Београд, 1952, 44-45.

²⁶² Сима Ђирковић, „Две године босанске историје (1414 и 1415)“ *ИГ*, Бр. 3-4, Београд 1953, 31.

²⁶³ Ђирковић, „Две године“, 31.

²⁶⁴ Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 68

Petru zbog dešavanja u Vrmu gdje su im neki njihovi ljudi oteli stoku. Ono što je ključno u toj uputi jeste da ukoliko Pavle i Petar ne budu spremni da im izađu u susret njihovi poslanici su se trebali požaliti i zatražiti posredovanje kralja Tvrtka II koji se nalazio jedan dan hoda od Vrma.²⁶⁵ Ovo je jasna potvrda da su Pavle i njegov sin kao kralja Bosne podržavali Tvrtka II. Da je dolazak Tvrtka II i prilazak Pavla Radinovića bivšem bosanskom kralju značajno uzdrmao poziciju kralja Ostoje primjetno je iz dubrovačkih oklijevanja sa isplatom tributa Ostoji u novembru 1414. godine.²⁶⁶ Tako su u Bosni prije 1415. godine postojali suprostavljeni tabori. U jednom se nalazio kralj Ostoja kojeg je podržavao Sandalj, mada je dolazak Turaka u značajnoj mjeri oslabio pozicije obojice navedenih. Uz Turke su bili Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Tvrtko II Tvrtković i Pavle Radinović. Njihova pozicija prisustvom Turaka je ojačana i bili su više nego ravnopravan protivnik ugarskoj frakciji u Bosni.

Situacija iz februara 1415. godine podsjetila je na dešavanja iz vremena kada su Bosanci držali stranu Ladislava Napuljskog. Naime, umjesto konkretne pomoći ugarskog kralja Ostoja je dobio darovnicu kojom su mu potvrđena prava i privilegije nad posjedima koji su mu ranije dati,²⁶⁷ što svakako nije popravilo kraljev položaj pred osmanskim vojnom silom. Prije Lašvanske bitke prilikom jednog pohoda osmanskog zapovjednika Isaka spomenuto je da Bosna neće biti pljačkana „jer je ona sva pokorna i plaća danak sultanu“.²⁶⁸ Ovdje se zasigurno mislilo na Hrvoja Vukčića, Pavla Radinovića i Sandalja Hranića, ali otvoreno ostaje pitanje koji je kralj pristao na plaćanje harača. Prema sadržaju cjelokupnog pisma dalo bi se zaključiti da je bilo riječ o Tvrtku II, ali kako nije zabilježeno da su Turci stvarali probleme kralju Ostoji, a kako je upravo Ostoja zadržao poziciju i ostao kralj u Bosni nakon osmanske pobjede u julu postoji razlog da mislimo da se kralj Ostoja barem prividno kao i Sandalj pokorio osmanskome sultanu i pristao da plaća danak. Takav razvoj situacije bi objasnio i nestanak sa političke scene Tvrtka II što je zadalo težak udarac Pavlu Radinoviću. Da je bilo suprotno teško je povjerovati da bi Ostoja ostao nekažnjen od strane Turaka, a da se Tvrtku II ne bi isplatila privrženost Turcima.

Lašvanska bitka sredinom jula 1415. godine u kojoj su Turci nanijeli težak poraz Ugarskoj,²⁶⁹ bila je uvod u konačni obračun unutar Bosne. Držanje Bosanaca u ovome sukobu u historiografskoj literaturi je različito tretirano, ali sačuvana izvorna građa nudi jednu

²⁶⁵ Jorga, *Notes(II)*, 139-140; Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 68

²⁶⁶ Jorga, *Notes(II)*, 149.

²⁶⁷ Турковић, „Две године“, 31; Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 176.

²⁶⁸ Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 249-250;

²⁶⁹ O Lašvanskoj bitci vidjeti opširno kod: Турковић, „Две године“, 29-42; Dubravko Lovrenović, „Bitka na Lašvi“, Raukarov zbornik, FF press, Zagreb, 2005, 275-295.

informaciju prema kojoj bi mogli odrediti poziciju kneza Pavla u ovom sukobu. Naime, iz isprave od 28. oktobra 1417. godine koju je izdao Šomođski konvent spominje se da je Bartol Grđevački morao platiti otkupninu od 8.000 dukata nakon što je u boju sa Turcima završio u zarobljeništvu od strane Petra sina Pavla sina Radenovog.²⁷⁰ Sasvim sigurno se ovdje radi o Petru Pavloviću, sinu kneza Pavla, što potvrđuje da je porodica kneza Pavla imala udjela u ovim sukobima i to na strani Turaka.²⁷¹ O svojoj Bosni koja je ujedinjena protiv Ugara pisao je Sigismundu početkom avgusta iz Podzvečana zarobljeni Ivan Morović.²⁷² Pojedini Bosanci, među kojima knez Pavle i njegov sin knez Petar, kako se može vidjeti nisu imali ulogu nijemog promatrača u ovom ugarsko-osmanskom sukobu na tlu Bosne. Oni su se mnogo više angažirali na strani Turaka, nego se to ranije mislilo.

Bosansko jedinstvo nakon bitke kod Lašve 1415. godine bilo je prividno i samo se čekala prava prilika u kojoj će Bosanci otkriti karte, a u tome otkrivanju deblji kraj je izvukao Pavle Radinović. Kneževa pozicija je bila donekle ugrožena osmanskim priznavanjem Ostoje za kralja Bosne čime je za neko vrijeme iz političkog života eliminiran kralj Tvrtko II. Ostoje i Sandaljeva privrženost Turcima bila je kratkotrajna, dok je Hrvoje vlastite interese i želju da ponovo uspostavi svoju staru poziciju u Dalmaciji stavio na prvo mjesto. Knez Pavle u novoj konstalaciji snaga nije imao pravog saveznika, iako je prema svemu sudeći vjerovao da je „sva Bosna“ ponovo na istoj strani, ovoga puta osmanskoj.

Krvavi stanak: Ubistvo kneza Pavla Radinovića

Druga polovina avgusta 1415. godina bila je predviđena za održavanje bosanskog sabora – stanaka u Sutjesci. Šetnje s konjima u kojima je učestvovala bosanska vlastela prilikom održavanja sabora su svakako bile sjajna prilika za razgovor i relaksaciju bosanskih plemića, ali ona koja se desila u jutro 23. avgusta 1415. godine imala je krvave posljedice.²⁷³ U vješto pripremljenoj zavjeri od strane kralja Ostoje i vojvode Sandalja ubijen je knez Pavle

²⁷⁰ Ovu informaciju iz mađarskog arhiva prvi je prezentirao Neven Isailović; „...prefatusque Bartholomeus pridem in regno Boznensi inter alios barones et regniproceres pro fide Christiana in conflictu cum Turcis habito captus vinculisque Petri filii Pauli filii Raden mancipatus extitisset ipseque Batholomeus de ipsa captivitate non aliter nisi solutis octo milibus florenorum se liberare potuisset.“ MNLOL,DL 69386;ZsO, VI, 305, nr. 1046 prema: Исаиловић, „Прилог о деловању кнеза и војводе Петра“, 189.

²⁷¹ Esad Kurtović, „Sudbina Pavlovića u odnosima Bosne i Osmanlija“, Пад Босанског краљевства 1463. године, ИИБ, ФФ Сарајево, ФФ Бања Лука, 14.

²⁷² Gelcich / Thallóczy, *Diplomatarium*, 251-252.

²⁷³ Usporediti: Радонић, „О кнезу“, 59-61; Пирковић, „Две године“, 38-40; Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 73-74; Тошић, „Војвода Петар“, 38-40; Kurtović, *Veliki vojvoda*, 209-211; Kurtović, „Sudbina Pavlovića“, 14-16; Esad Kurtović, *Konj u srednjovjekovnoj Bosni*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 20-21;

Radinović, a zarobljen njegov sin knez Petar Pavlović.²⁷⁴ Motivi koji su uzrokovali nemile događaje u blizini Parene Poljanje u historiografskoj literaturi različito su tretirani. Radonić prvi biograf kneza Pavla Radinovića kao motive naveo je nastojanja bosanske vlastele da se domogne kneževih posjeda,²⁷⁵ takvo mišljenje je pod znak upitnika stavio Ćirković,²⁷⁶ a odbacio Tošić ističući političke motive u prvi plan.²⁷⁷ Zaista, politički motivi su bili vodilja zavjerenicima, ali priča oko zemljišnih posjeda nije bila zanemariv detalj u cjelokupnoj situaciji kako je to predstavljano u radovima nakon onog kojeg je objavio Ćirković. Svi akteri ove zavjere su imali motiv za učešće u istoj, posebno kralj Ostoja i vojvoda Sandalj. Knez Pavle Radinović se udaljio od vojvode Sandalja onoga trenutka kada je njihova konavoska politika došla u koliziju i od tada kvaliteta njihovih odnosa je bila u silaznoj putanji. Sa druge strane sa kraljem Ostojom i pored rodbinskih veza sa njegovom suprugom Kujavom nije baštiniio posebno srdačne odnose, a to je posebno izašlo na vidjelo 1414. godine kada je otvoreno podržao Tvrtka II i njegove političke ambicije.

Od posebnog značaja prilikom izučavanja ovog događaja je pismo dubrovačkog poslanika Ivana Gundulića, očevidca ovog događaja, iz kojeg se saznaje nešto više informacija o onome što se dešavalo prilikom jutarnje šetnje s konjima kojoj je prisustvovala sva značajnija bosanska vlastela izuzev hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića, koji se prema svemu sudeći nije ni pojavio na ovom zboru bosanskih plemića. U prvom dijelu ovoga pisma Gundulić Dubrovniku piše da vojvoda Hrvoje uz pomoć Turaka nastoji praviti štetu Dubrovčanima, a da je iz razgovora sa knezom Petrom Pavlovićem saznao da se Hrvoje želi sukobiti sa Dubrovnikom i da bi u toj svojoj nakani mogao imati podršku od Venecije i napuljske kraljice.²⁷⁸ U nastavku Gundulić je prenio informacije o događaju koji prethodio konačnom obračunu sa knezom Pavlom. Prema Gundulićevom pismu sa svojim konjima u rano jutro izjahali su kralj Ostoja i njegov sin, knez Pavle Radinović i njegov sin knez Petar, vojvoda Sandalj Hranić, vojvoda Vukmir Zlatonosović, župan Dragiša Dinjičić, knez Vuk Hranić i vojvoda Pavao Klešić sa slugama. Na poziv sluge kneza Pavla Radinovića pomenutima se naknadno pridružio i Gundulić. Ovaj dubrovački poslanik primijetio je tokom jahanja da je vojvoda Sandalj pozvao vojvodu Vukmira Zlatonosovića da mu priđe kako bi razgovarali, što

²⁷⁴ Радонић, „О кнезу“, 59-61;

²⁷⁵ Радонић, „О кнезу“, 60.

²⁷⁶ Ћирковић, „Две године“, 39.

²⁷⁷ Тошић, „Вojвода Петар“, 39.

²⁷⁸ Postoje mišljenja da je knez Petar Pavlović bio predstavnik Hrvoja Vukčića Hrvatinića na ovome stanku, u starijoj historiografiji postojalo je mišljenje da je Hrvoje bio prisutan ovom prilikom u Sutjesci. Ћирковић, „Две године“, 40-41; Тошић, „Писмо дубровачког посланика“, 358.

je ovaj uradio. Kada su se približili mjestu Parena Poljana²⁷⁹ na znak Sandalja Hranića izvršen je napad na kneza Pavla i njegove ljude. Ljudi kralja Ostoje su zarobili kneza Petra Pavlovića i odveli ga na Bobovac gdje je naknadno trebao biti oslijepljen, a Vukmir Zlatonosović je nasrnuo na kneza Pavla. Cjelokupna situacija za Gundulića je bila iznenađujuća, pa je s početka mislio da je ustvari riječ o igri, jer ništa nije ukazivalo na ishod koji se desio. Prilikom pokušaja bijega kneza Pavla Radinovića su uhvatili Vuk Hranić i još jedan Sandaljev čovjek te su mu odrubili glavu i pored Gundulićevog apela da se ne prolijeva krv. Krstjanin Vlatko Tumurlić, pratilac kneza Pavla, uspio se skloniti u franjevački samostan u kojem je iskoristio pravo azila gdje mu je garantovana nepovredivost od strane bilo koga.²⁸⁰ Brailo Tezalović i Pribislav Muržić su također bili zarobljeni. Konačan ishod je bila smrt četiri osobe, dok je vojvoda Vukmir ranjen iznad plečke.²⁸¹ Kasnije kada se situacija smirila upravo krstjanin Vlatko je tijelo Pavla Radinovića prenio na njegovu plemenitu baštinu, gdje je i sahranjeno.²⁸²

Nakon iscrpnog opisa događaja Gundulić se u nastavku pisma osvrnuo na razgovor koji je u drugom dijelu dana vodio sa Sandaljem Hranićem koji ga je upitao da li je iznenađen onim što je vidio, navodeći da ja razlog ubistva kneza Pavla izdaja i grijesi koje su sin i otac počinili prema ugarskom kralju i Bosni.²⁸³ Ostaje otvoreno pitanje koji su grijesi kvalifikovali kneza Pavla da postane „plemenit čovjek kojem je vrijedilo glavu odsjeći“. Spominjanje nevjere prema ugarskom kralju predstavlja važan detalj ovog pisma. Iako su pristali da plaćaju harač osmanskom sultanu kralj Ostoja i vojvoda Sandalj su prema svemu sudeći zadržali neutralnost u osmansko-ugarskom sukobu na tlu Bosne u nadi da će njihovo fiktivno priznavanje Turaka biti kratkoročno i da će Ugri ponovo vratiti raniji utjecaj. Sa druge strane knez Pavle, ako je suditi prema ranije spomenutim postupcima njegovog sina kneza Petra, u osmansko-ugarskom sukobu kod Lašve je otvoreno podržavao Turke i tu je bio definitivni kraj priznavanja sizerenstva ugarskog kralja. Kako knez Pavle za razliku od kralja i vojvode haračarske obaveze nije shvatao kao privremeno rješenje, moguće da je želio da se kod sultana nametne kao što su to u prošlosti radili drugi bosanski velikaši kod ugarskih kraljeva znajući da od takve politike može izvući značajan profit. Ni iz ovog ugla promatranja ne iznenađuje optužba od strane Sandalja da su knez Pavle i njegov sin izdali ugarskog kralja i

²⁷⁹ Na putu od Kraljeve Sutjeske do Bobovca postoji lokalitet Poljani. Upravo na dijelu tog lokaliteta bi trebali tražiti zabilježenu Parenu Poljanu.

²⁸⁰ Тошић, „Писмо дубровачког посланика“, 359; Ћошковић, „Krstjanin Vlatko“, 29-31;

²⁸¹ Тошић, „Писмо дубровачког посланика“, 359-360.

²⁸² Тошић, „Писмо дубровачког посланика“, 359; Ћошковић, „Krstjanin Vlatko“, 32.

²⁸³ Тошић, „Писмо дубровачког посланика“, 360.

Bosnu. Njegov raniji prilazak Turcima mu je omogućio bolju početnu poziciju negoli Sandalju i Ostoji i povratak u okrilje ugarskog dvora nije bila logična opcija za Pavla Radinovića. Pavlovo „proosmansko“ držanje dodatno je ojačalo njegovu poziciju u Bosni i izgledalo je da su se kockice za kneza Pavla posložile te da je njegovo dugogodišnje kalkuliranje konačno urodilo plodom. Takav razvoj događaja nije odgovarao Ostoji i Sandalju koji su prema koji su prema svemu sudeći nakon što se osmanski pritisak na trenutak smanjio razmišljali o ponovnom savezu sa ugarskom krunom koji je uslijed osmanske ofanzive bio prisilno prekinut. Zbog toga je vrlo važno bilo spomenuti Dubrovčaninu Ivanu Gunduliću da su Pavle Radinović i njegov sin Petar kažnjeni zbog nevjere prema ugarskom kralju, a njihovo držanje u osmansko-ugarskom sukobu bi predstavljalo temelj takve optužbe. Optužba za nevjeru protiv kraljevstva Bosne bi uporište imala u činjenici da je knez Pavle Radinović otvoreno podržavao kralja Tvrtka II protiv Ostoje. Sve ovo ukazuje da je zavjera protiv kneza Pavla, od strane kralja Ostoje i vojvode Sandalja, bila pažljivo isplanirana i da se na takvu ideju nije došlo u trenutku sastanka u Sutjesci. Činjenica da su bili osmanski haračari za kneza Pavla je predstavljala neki vid garancije sigurnosti te je s mišlju da je riječ o diplomatskom sastanku upao u zamku koja ga je u konačnici koštala života i ispunjenja političkih ambicija.²⁸⁴ Ovakav epilog koji je zasigurno uzdrmao tadašnju Bosnu nije usamljen kako u bosanskom tako ni u evropskom srednjem vijeku. Sličnu sudbinu, doduše kao poražen, doživio je Radič Sanković, a dosta sličniji primjer ovom sa Parenje Poljane desio se na mostu u Montereau u današnjoj Francuskoj kada je u zavjeri život izgubio Ivan, vojvoda od Burgundije.²⁸⁵

Dvije informacije koje je Ivan Gundulić spomenuo u pismu prikazuju važnost posjeda kneza Pavla Radinovića i njihovu dublju povezanost sa ovim događajem nego je to ranije smatrano. Naime, Gundulić Dubrovčanima piše da mu je Sandalj Hranić rekao da se Republika oko prodaje Konavala treba obraćati njemu, a ne ugarskome kralju,²⁸⁶ dok mu je vojvoda Vukmir Zlatonosović saopštio da je za plan o ubistvu kneza Pavla saznao tek prilikom jahanja šetnje konjima iz pravca Sutjeske i da mu je kao nagrada za učešće u ovom činu obećano Olovo.²⁸⁷ Ove informacije su jasan pokazatelj da se priča oko podjele zemljišnih

²⁸⁴ Hrvoje Vukčić Hrvatinić, iako bliži politici koju je vodio knez Pavle nego njegovi dugogodišnji politički protivnici, izbjegao je stanak koji je kneza Pavla Radinovića koštao života. Nije isključeno da je uzrok njegovog nedolaska u Sutjesku bilo upravo nepovjerenje prema drugim bosanskim velikašima i bojazan od ishoda koji se na kraju i desio.

²⁸⁵ O Ivanu Burgundskom vidjeti: Richard Vaughan, *John the Fearless: The Growth of Burgundian Power*, (Revised Edition, foreword: Bertrand Schnerb), Boydell Press, 2012.

²⁸⁶ Тошић, „Писмо дубровачког посланика“, 360.

²⁸⁷ Тошић, „Писмо дубровачког посланика“, 361.

posjeda kao jednog od temeljnih motiva kneževog ubistva ni u kojem slučaju ne bi trebala isključiti. Već je ukazano na koliziju u odnosima između Pavla i Sandalja uzrokovanu upravo pitanjem jednog veoma važnog zemljišnog posjeda, Konavala. Da se prvobitni plan zavjerenika ostvario Sandalj bi gotovo sigurno zavladao čitavim Konavlima i tada bi mogao držati monopol u konavoskoj politici. Također drugi posjedi kneza Pavla Radinovića u Bosni su predstavljali značajan izvor prihoda i bili su primamljivi, kako za kralja Ostoju tako i u njegovim i Sandaljevim nastojanjima da privuku druge velikaše u svoj plan. To je vidljivo na primjeru Vukmira Zlatonosovića. Ne treba zanemariti da je u novim postavkama u kojima je Bosna bila „okrenuta prema Turcima“ knez Pavle mogao proširiti teritorije i ugroziti drugu vlastelu, pa je i takvo nešto trebalo biti osujećeno na vrijeme tako što je knezu Pavlu i njegovoj porodici bila namijenjena sudbina Sankovića. Zbog svega nabrojanog može se donijeti zaključak da je Radonić sa svojom tezom o zemljišnim posjedima kao motivu ubistva kneza Pavla bio na dobrome tragu, ali da svoju interpretaciju nije dovoljno razradio, dok su prije svega Ćirković i Tošić ovaj segment nepravедно potisnuli u drugi plan.

Gundulić još navodi da je kraljica Kujava koja bila rodica kneza Pavla bila nezadovoljna ishodom koji se desio na Parenoj Poljani. Ne postoje informacije koje bi otkrile na koji način je kraljica bila rodbinski povezana sa knezom Pavlom, ali na osnovu Gundulićeve informacije može se ostaviti otvorena mogućnost da je ova bosanska kraljica jedina imenom zasvjedočena žena iz roda Jablanića.²⁸⁸ Neriješeno pitanje bi ostalo i držanje kneza Petra Pavlovića u svim ovim dešavanjima. Iako je u historiografskoj literaturi u kojoj je pisano o sinu kneza Pavla Radinovića ovo pitanje olako tretirano sa jasnim zaključcima, potrebno je ipak ukazati na činjenice da je knez Petar oslobođen iz sužanjstva na Bobovcu, da i pored činjenice da su mu na pleća stavljeni isti grijesi kao njegovom ocu nije kažnjen na identičan način, da je djelovao narednih godina kao glavni predstavnik porodice i da je uskoro upravo od strane kralja Ostoje uzdignut u rang vojvode. Sve ovo što je navedeno baca donekle sumnju na njegovu ulogu o ovim dešavanjima i otvara jedno novo pitanje da li je knezu Petru Pavloviću smrt njegovog oca išla u prilog.

Nakon tri i pol decenije aktivnog učešća u političkom životu Bosanskog kraljevstva, u vremenu u kojem su se na bosanskom prijestolju izmijenila četvorica kraljeva i jedna kraljica, knez Pavle Radinović je 1415. godine izgubio život. Njegovi sinovi, Petar i Radoslav, na čvrstim temeljima koje je postavio njihov otac, uspjeli su do određenog vremena zadržati

²⁸⁸ Тошић, „Писмо дубровачког посланика“, 361.

visoku poziciju u Bosanskom kraljevstvu. Sa iznimno važnim događajem kakvo je bilo ubistvo kneza Pavla započela je nova epizoda historije Bosanskog kraljevstva u kojoj su Turci najviše profitirali, a i pored želje kralja Ostoje i vojvode Sandalja da ponovo afirmiraju ugarski utjecaj u Bosni čime bi eliminirali haračarske obaveze prema osmanskog sultanu utjecaj ugarske krune u Bosni je nakon ovih dešavanja značajno oslabio.

Zaključak

Bosanski knez Pavle Radinović spada u red najznamenitijih ličnosti Bosanskog kraljevstva. Knez Pavle je odrastao na dvoru kralja Tvrtka Kotromanića, a u državnim poslovima se javlja već 1380. godine i upravo od tog trenutka njegova politička pozicija se nalazi u usponu. Prvi izvorima zasvjedočeni vojni angažman knez je imao 1391. godine kada je sa Vlatkom Vukovićem, uz dozvolu kralja Dabiše, preuzeo upravu nad Konavlima od Sankovića. Upravo su Konavli bili predmet preplitanja različitih interesa od 1391. godine, pa sve do Pavlove smrti. Dubrovčani, susjedi kneza Pavla, snažno su lobirali kako kod kneza Pavla i vojvode Sandalja tako i kod bosanskih kraljeva i ugarskog kralja u želji da preuzmu upravu nad ovim posjedom. Za Pavlovog života u tome nisu uspjeli.

Posebno važan period za kneza Pavla bio je onaj u kojem je na vlasti bila kraljica Jelena. Upravo u tom vremenu Pavle Radinović, uz predstavnike porodica Hrvatinića, Kosača i Šantića, djeluje samostalnije i aktivnije učestvuje u donošenju državnih. Od posebnog značaja je bilo stalno laviranje bosanskih vladara i vlastele između Sigismunda Luksemburškog i Ladislava Napuljskog, knez Pavle se nije nalazio u epicentru zbivanja, prema svemu sudeći u tom periodu se priklanjao odlukama koje su donosili Hrvoje Vukčić Hrvatinić i bosanski kraljevi, ali sav taj proces ga je dodatno osnažio kao i drugu rusašku gospodu. Pored činjenice da su kneževi odnosi sa Dubrovnikom uglavnom počivali na pitanjima Konavala, važni momenti su bili izmjenjivanje povelja između ova dva faktora 1397. godine kojim je knezu dodijeljeno dubrovačko građanstvo i bosansko-dubrovački ratni sukob 1403. godine, kao rezultat nepromišljene politike koju je vodio kralj Ostoja.

U vremenu vladavine kralja Tvrtka II knez Pavle se uspio profilirati u samostalnog velmožu i zaokružiti sliku svojih teritorijalnih posjeda, a njegovu jaku ulogu u Bosni prepoznaju i Dubrovčani koji mu se 1405. godine obraćaju kao „slavnome i velmožnome gospodinu knezu“. U iznimno teškom periodu koji je pogodio Bosnu od 1405. do 1412. godine u kojem je Bosna bila izložena stalnome pritisku i vojnim akcijama Sigismunda Luksemburškog knez Pavle se držao u skladu sa svojim mogućnostima, uglavnom povučeno u iščekivanju neke povoljnije prilike, oslanjajući se na činjenicu da teritorije pod njegovom upravom nisu bile na direktnom udaru Ugarske. Njegov prilazak Sigismundu se može datirati u kraj ljeta 1411. godine, a privrženost novom sizerenu demonstrirao je svojim prisustvom na viteškim svečanostima u Budimu 1412. godine.

Nakon što je izgledalo da se sva Bosna našla ujedinjena u okrilju Sigismunda Luksemburškog stvari su krenule nizbrdo. U političkom životu srednjovjekovne Bosne sve značajniju ulogu počinju da igraju Turci. Pavle Radinović uslijed borbi za krunu između kralja Ostoje i kralja Tvrtka i podrške Ugarskoj ili Osmanskom Carstvu te pritiska na njegove posjede još u ljeto 1414. godine bira Tvrtka II i Osmansko Carstvo u nadi da će od takvog odabira u konačnici profitirati. Međutim, nakon što su bosanski kralj Ostoja i vojvoda Sandalj pristali da plaćaju harač pozicija kneza Pavla se donekle promijenila, iako se prema postupcima njegovog sina kneza Petra da primjetiti da je držao osmansku stranu u sukobu sa Ugarskom 1415. godine u Lašvi. U uvjerenju da prisustvuje diplomatskom sastanku bosanskih velikaša Pavle Radinović je ubijen u blizini Parene Poljanje u avgustu 1415. godine u zavjeri koju su protiv njega pripremili kralj Ostoja i vojvoda Sandalj. Ovo ubistvo je prema svemu sudeći za cilj imalo uklanjanje kneza Pavla sa političke scene, konotroliranje i raspodjelu njegovih posjeda i smanjenje utjecaja njegovih nasljednika.

Osim što je za života imao jednu od ključnih uloga u političkom životu srednjovjekovne Bosne knez Pavle je udario temelje na kojima su njegovi nasljednici Petar i Radoslav nastavili sa različitim uspjehom voditi politiku ove porodice. Da je knez Pavle najznamenitija ličnost roda Jablanića, osim teritorijalnih širenja za vrijeme njegovog života, potvrđuje činjenica da je upravo njegovo ime prenijeto i korišteno kao patronimik u svim narednim generacijama njegovih nasljednika.

Skraćenice

ANUBIH – Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

АНУРС – Академија наука и умјетности Републике Српске

CCP – Croatica Christiana Periodica

CBI – Centar za balkanološka ispitivanja

DAD – Državni arhiv Dubrovnik

FF (ФФ) – Filozofski fakultet (Филозофски факултет)

GDI BIH – Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine

ГГД - Гласник географског друштва

GZM – Glasnik zemaljskog muzeja

ГПБ – Грађа о прошлости Босне

HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

ИЧ – Историски часопис

ИГ- Историски гласник

IIS (ИИС) – Institut za istoriju Sarajevo

ИИБ – Историски институт Београд

JAZU – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

ИИЧ – Југословенски историски часопис

ЛМС – Летопис матице српске

OIS – Oriјentalni institut Sarajevo

САНУ – Српска академија наука и уметности

СКА – Српска краљевска академија

СКЗ – Српска књижевна задруга

ССА – Стари српски архив

ЗФФ – Зброник радова Филозофског факултета

Izvori

1. Ahmed Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/1469. godine*, Islamski kulturni centar Mostar, Mostar, 2008;
2. Pavao Anđelić, *Povelja kralja Dabiše Čubranovićima i velikaški rod Hlivnjana*, GZM, Nova serija, sv.38, Sarajevo, 1983, 133-143;
3. Milko Brković, *Srednjovjekovne isprave bosansko-humskih vladara Splitu*, Starohrvatska prosvjeta, Vol. III – No.36, Split, 2009, 371-402;
4. Михаило Ј. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике*, Књига 1, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Књ. XV, САНУ, Београд, 1951;
5. Михаило Ј. Динић, *Из дубровачког архива*, Књига III, САНУ, Београд, 1967;
6. Павле Драгичевић, *Повеља краља Твртка I којом укида трг соли у Суторини*, ГПБ, књ. 3, Бања Лука, 2010, 69-80;
7. Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Tomi X, Volumen 2,4,5, Budaе, 1834-1842;
8. Jozsef Gelcich / Lajos Thallóczy, *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regni Hungariae*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887;
9. Adem Handžić, *Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, OIS, Sarajevo, 2000;
10. Nicola Jorga, *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVe siècle*, Volume II, Ernest Leroux, Paris, 1899;
11. Невен Исаиловић, *Повеља војводе Хрвоја Вукчића Хрватинића угарском краља Жигмунду и краљици Марији*, ГПБ, књ.1, Бања Лука, 2008, 87-97;
12. Невен Исаиловић, *Повеља краља Твртка Котроманића Шибенику*, ГПБ, књ. 4, Бања Лука, 2011, 31-47;
13. Павле Карано Твртковић, *Српски споменици или старе рисовуље, дипломе, повеље и споменици босански, српски, херцеговачки, далматински и дубровачки краљева, царева, банова, деспота, кнезова, војвода и властелина*, Београд, 1840;
14. Vjekoslav Klaić, *Povelja kralja Stjepana Dabiše, izdata Hrvoju Vukčiću*, Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, god. II, Zagreb, 1900, 60-61;
15. Nella Lonza - Zdravko Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, Monumenta historica Ragusina knj. 6, HAZU/ Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb/Dubrovnik, 2005;
16. Nella Lonza, *Odluke dubrovačkih vijeća 1395-1397*, Monumenta historica Ragusina knj. 10, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 2011;
17. Šime Ljubić, *Listine o odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knjiga IV, V, VI, VII, JAZU, Zagreb, 1874-1882;
18. Elemér Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II-1/2 – III, Budapest, 1956-1993;

19. Раде Михаљчић, *Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводу Хрвоју Вукчићу Хрватинићу*, ССА, књ. 1, Лакташи, 2002, 117-130;
20. Раде Михаљчић, *Повеља краља Остоје којом поново потврђује повластице Дубровчанима*, ГПБ, Књ. 3, Бања Лука, 2010, 125-135.
21. Franz Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae*, 1858;
22. Раде Поповић, *Писмо Дубровчана кнезу Павлу Раденовићу у вези са доставом Олова у Дубровник*, ССА, књ. 9, Београд, 2010, 187-190.
23. Раде Поповић, *Повеља Иваниша Р. Павловића Дубровчанима*, ГПБ, књ. 4, Бања Лука, 2011, 137-149;
24. Медо Пуцић, *Споменици србски од 1395. до 1423. То ест Писма писана од републике дубровачке Краљевима, Деспотима, Воиводама и Кнезовима Србскием, Босанскием и Приморскием*, I, Друштво српске словесности, Београд, 1858;
25. Срђан Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише кћерци Стани*, ССА, књ. 4, Београд, 2005, 173-192;
26. Срђан Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић*, ССА, књ. 5, Београд, 2006., 173-192;
27. Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Volumen XVII*, JAZU, Zagreb, 1981;
28. Аранђел Смиљанић, *Повеља кнеза Павла Раденовића Дубровчанима*, ГПБ, књ. 1, АНУРС, Бања Лука, 2008, 99-110;
29. Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма, Књ. 1, Дубровник и суседи његови*, I-II, СКА, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, књ. XIX, Београд – Сремски Карловци, 1929-1934;
30. Nazim Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića – zbirni katasterski popis*, OIS, Sarajevo, 1964;
31. Ferdo Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV. stoljeća*, Starine, br. 39, JAZU, Zagreb, 1938, 129-320;
32. Đuro Šurmin, *Hrvatski spomenici (od godine 1100 – 1499)*, Svezak I, JAZU, Zagreb, 1898;
33. Ljudevit Taloci, *Kako i kada je Hrvoje postao veliki vojvoda bosanski?*, GZM, IX, Sarajevo, 1897;
34. Augustino Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, Typis Vaticanis, Rim, 1863;
35. Ђуро Тошић, *Писмо дубровачког посланика Ивана Гунудлића о смрти кнеза Павла Раденовића*, Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 357-366;
36. Тамара Вуковић, *Два писма дубровачке општине кнезу Павлу Раденовићу из 1405. године*, ГПБ, књ. 4, АНУРС, Бања Лука, 2011, 67-74;
37. Gusztáv Wenzel, *Okmánytár Ozorai Pipò történetéhez*, Magyar Történelmi Társ., Budapest, 1884, 1-31;
38. Gusztáv Wenzel, *Magyar diplomacziái emlékek az Anjou-Korbol*, vol. III, Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera III, Budapest, 1876;

Literatura (korištena i spominjana)

1. Mladen Ančić, *Na rubu zapada – tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001;
2. Pavao Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, ANU BiH, Sarajevo, 1970;
3. Pavao Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja u falzifikatima Ivana Tomke Marnavića*, GZM, 26, Sarajevo, 1971, 347-360;
4. Павао Анђелић, *Barones Regni u државно вијеће средњовјековне Босне*, Прилози ИИС, 11–12, Сарајево, 1975-1976, 29-47;
5. Pavao Anđelić, *Srednjovjekovna župa Kamenica ili Krivaja*, GZM, 33, Sarajevo, 1977, 331-343;
6. Aziz Suryal Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, AMS Press, New York, 1978;
7. Anto Babić, *O odnosima vazaliteta u srednjovjekovnoj Bosni*, GDI BiH, VI, Sarajevo, 1954, 29-44;
8. Anto Babić, *Tradicija i historijsko pravo u odnosima između Bosne i Dubrovnika u srednjem vijeku*, Bosna Franciscana, VIII/12, Sarajevo, 2000, 241-247;
9. Lukša Beritić, *Tvrđava Sokol u Konavlima*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, X-XI (1962-1963), Dubrovnik, 1966, 103-134;
10. Vojka Besarović, *Italijani – dubrovački ljekari u srednjovjekovnoj Bosni*, Prilozi IIS, XX/21, Sarajevo, 1985, 247-254;
11. Šefik Bešlić, *Stećci, kataloško – topografski pregled*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1971;
12. Šefik Bešlić, *Leksikon stećaka*, Svjetlost, Sarajevo, 2004;
13. Милош Благојевић, *Држава - Лексикон српског средњег века*, Београд, Knowledge, 1999, 165-169;
14. Милош Благојевић, *Државност земље Павловића*, Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, Зборник радова са научног скупа, Рогатица, 27-29. јуна 2002., АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Научни скупови 5, Одељење друштвених наука 7, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 113-144;
15. Иван Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, СКА, Београд, 1952;
16. Сима Ћирковић, *Две године босанске историје (1414 и 1415)*, ИГ, Бр. 3-4, Београд 1953, 29-42;
17. Сима Ћирковић, *Верна служба и вјера господска*, ЗФФ, VI-2, Београд, 1962, 95-112;
18. Сима Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, СКЗ, Београд, 1964;
19. Сима Ћирковић, *Сугуби венац (Прилог историји Краљевства у Босни)*, ЗФФ, VII, Београд, 1964, 343-370;
20. Сима Ћирковић, *Коментари и извори Мавра Орбинију (у: Орбини, Краљевство Славена)*, СКЗ, Београд, 1968;
21. Сима Ћирковић, *Русаика господа*, ИЧ, XXI, Београд, 1974, 5-17;
22. Сима Ћирковић, „Двор и култура у босанској држави“ у: *Работници, војници, духовници*, Equilibrium, Београд, 1997, 445-455;
23. Сима Ћирковић, *Братија - Лексикон српског средњег века*, Београд, Knowledge, 1999, 63-64;

24. Сима Ћирковић, *Павловића земља (Contrata dei Paulovich)*, Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, Зборник радова са научног скупа, Рогатица, 27-29. јуна 2002., АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Научни скупови 5, Одељење друштвених наука 7, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 37-46;
25. Vladimir Čorović, *Historija Bosne – Prva knjiga*, SKA, knj. CXXIX, Beograd, 1940;
26. Pejo Čošković, *Krstjanin Vlatko Tumurlić i njegovo doba (1403.-1423.)*, ССР, XIX/35, Zagreb, 1995, 1-54;
27. Pejo Čošković, *Bosna na prijelomu stoljeća i potvrda državnih granica 1406.*, Prilozi IIS, br. 31, Sarajevo, 2002, 57-82;
28. Gregor Čremošnik, *Prodaja bosanskog primorja Dubrovniku god. 1399. i kralj Ostoja*, GZM, knj. 40, Sarajevo, 1928, 109-126;
29. Gregor Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, GZM, Nova serija, sv. V-VI, Sarajevo, 1949-1950;
30. Грегор Чремошник, *Босанска краљица Груба*, ГИД БИХ, бр. 4, Сарајево, 1952, 147-163;
31. Ружа Ћук, *Дубровчани – закупци царине у Олову*, Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, Зборник радова са научног скупа, Рогатица, 27-29. јуна 2002., АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Научни скупови 5, Одељење друштвених наука 7, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 247-258;
32. Ружа Ћук, *Два стара трга у Полимљу*, ИЧ, 29-30, Istorijski institut, Beograd, 1982-1983, 39-46;
33. Михаило Динић, *Вести Еберхарда Виндекеа о Босни*, ЈИЧ, бр. 1, 1935, 352-367;
34. Михаило Динић, *Дубровачка караванска трговина*, ЈИЧ, бр. 1-4, Београд, 1937;
35. Михаило Ј. Динић, *Државни сабор средњевековне Босне*, Научна књига, Београд, 1955;
36. Михаило Динић, *Хумско – требињска властела*, САНУ, Београд, 1967;
37. Михаило Ј. Динић, *Из српске историје средњег века*, Equilibrium, Београд, 2003;
38. Emir O. Filipović, *Viteške svečanosti u Budimu 1412. godine i učešće bosanskih predstavnika*, Spomenica akademika Marka Šunjića (1927-1998), FF Sarajevo, Sarajevo, 2010, 285-306.
39. Emir O. Filipović, *Bosna i Turci za vrijeme kralja Stjepana Dabiše – neke nove spoznaje*, Споменица др. Тибора Живковића, ИИБ, Београд, 2016, 273-301;
40. Milenko S. Filipović, *Varošica Olovo sa okolinom*, Franjevački vijesnik, br. 7-10, god. XLI, Beograd 1934;
41. Lidija Fekeža, *Jezgra nahije (župe) Tilave i nekropola dijela porodice Pavlovića na Pavlovcu u Kasindolu*, Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 483-512;
42. Александра Фостиков, *Јелена Груба, босанска краљица. Босна крајем 14. века (1395-1399)*, Браничевски гласник, 3-4, Пожаревац, 2006, 29-50;
43. Милена Гецић, *Прилог босанској историји (1397-1399)*, ИГ, 1-2, Београд, 1953, 55-63;
44. Милена Гецић, *Дубровачка трговина сољу у XIV веку*, ЗФФ, књ. 3, Београд, 1955, 95-152;

45. Bogumil Hrabak, *Tradicija o srednjovjekovnoj Bosni u Dubrovniku XV i XVI veka*, Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura, Muzej grada Zenice, Zenica, 1973, 339-354;
46. Богумил Храбак, *Отимачина и хајдучија херцеговачке властеле у XIV. и XV. веку*, Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 279-304;
47. Halil Inaldžik, *Osmansko carstvo (klasično doba 1300-1600)*, Utopija, Beograd, 2003;
48. Невен Исаиловић, *Један непознати извор о предаји градова Хрвоја Вукчића Хрватинића угарском краљу Жигмунду 1410. године*, ИЧ, LXIV, 2015, 135-158;
49. Невен Исаиловић, *Прилог о деловању кнеза и војводе Петра Павловића у босанско-угарско-турским сукобима почетком XV века*, ИЧ, бр. LXVI, Београд, 2017, 173-208;
50. Алекса Ивић, *Радослав Павловић, белики војвода босански*, ЛМС, Нови Сад, св. 246, 1907, 1-48;
51. Алекса Ивић, *Стари српски печати и грбови*, Прилог српској сфрагистици и хералдици, ЛМС, Нови Сад, 1910;
52. Zdenka Janeković Romer, *Stjecanje Konavala: Antička tradicija i mit u službi diplomacije*, Konavle u prošlosti sadašnjosti i budućnosti 1, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1998, 31-45;
53. Constantin Jireček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, Historisch-geographische Studien. Prag: Verlag der Königlich Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften, 1879;
54. Niko Kapetanić - Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, Posebna izdanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU, Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, Knjiga 7, Svezak 1-2, Dubrovnik 1998;
55. Niko Kapetanić, *Podjela zemlje u Vitaljini u 15 stoljeću*, Anali HAZU, 37, Dubrovnik, 1999, 9-31;
56. Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb, 1976;
57. Amir Kliko, *Lašvanska vlastela Šantići*, Spomenica akademika Marka Šunjića (1927-1998), FF Sarajevo, Sarajevo, 2010, 257-284;
58. Десанка Ковачевић, *Развој и организација царина у средњевјековној Босни*, ГДИ БИХ, Бр. 6, Сарајево, 1954, 229-248.
59. Desanka Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Djela 18, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka 13, Sarajevo 1961;
60. Десанка Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1978;
61. Десанка Ковачевић Којић, *Борач – средиште земље Павловића*, Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 47-64;
62. Benedikt Kuripešić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530. godine*, Svjetlost, Sarajevo, 1950;

63. Esad Kurtović, *Dubrovačko – ugarski pokušaji pokušaji zatvaranja konavoskog kruga 1407.-1415. godine*, Hrvatska misao, Br. 19-20, Sarajevo, 2001, 63-76;
64. Esad Kurtović, „*Paolo Radonich, conte di Canali“ 1389? (Konavli u bosansko-dubrovačkim odnosima krajem XIV stoljeća)*, Hercegovina 13-14, Mostar, 2001, 215-225;
65. Esad Kurtović, *Noviji radovi na proučavanju prošlosti Konavala pod bosanskom vlašću*, Istorijska nauka o Bosni i Hercegovini u razdoblju 1990-2000, Posebna izdanja ANUBiH CXX, Odjeljenje društvenih nauka 36, Sarajevo 2003, 189-196;
66. Esad Kurtović, *Dileme oko titule vojvode u srednjovjekovnoj Bosni*, Godišnjak CBI, knj. 34, Sarajevo, 2007, 243-261;
67. Esad Kurtović, *Bosanski vojvoda Sandalj Hranić Kosača i Svetodmitarski dohodak 1396. i 1397. godine*, Prilozi IIS, br. 38, Sarajevo 2009, 41-60;
68. Esad Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, IIS, Sarajevo, 2009;
69. Esad Kurtović, *Sudbina Pavlovića u odnosima Bosne i Osmanlija*, Пад Босанског краљевства 1463. године, ИИБ, ФФ Сарајево, ФФ Бања Лука, 9-28;
70. Esad Kurtović, *Konj u srednjovjekovnoj Bosni*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2014.
71. Esad Kurtović, *Iz historije Olova u srednjem vijeku*, Kulturno naslijeđe Olova i olovskog kraja (zbornik radova)“, Dani europskog naslijeđa 2016, Federalno ministarstvo kulture i sporta, Sarajevo, 2017, 13-80;
72. Jacques le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog zapada*, Golden Marketing, Zagreb, 1998;
73. Радослав Грујић, „Конавли под различитим господарима од XII до XV века“, *Споменик СКА LXVI*, Земун, 1926;
74. Roberto Lopez, *Радање Европе (V-XIV stoljeće)*, Školska knjiga, Zagreb, 1978;
75. Dubravko Lovrenović, *Proglašenje Bosne kraljevstvom (Pokušaj revalorizacije)*, Forum Bosnae 3-4, Sarajevo, 1999, 227-287;
76. Dubravko Lovrenović, *Bosanski rusag i „Sveta krana bosanska“: (utjecaj Ugarske na razvoj političkih institucija srednjovjekovne Bosne)*, Bosna Franciscana, broj 19., Sarajevo, 2003, 79-106;
77. Dubravko Lovrenović, *Bitka na Lašvi*, Raukarov zbornik, FF press, Zagreb, 2005, 275-295.
78. Dubravko Lovrenović, *Na klizištu povijesti (sveta krana ugaraska i sveta krana bosanska) 1387 - 1663*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2006;
79. Dubravko Lovrenović, *Stećci: bosansko i humsko mramorje srednjeg vijeka*, Rabic, Sarajevo, 2009;
80. Dubravko Lovrenović, *Bosanska kvadratura kruga*, Synopsis, Sarajevo – Zagreb, 2012;
81. Драги Маликовић, *Павловићи и Турци*, Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 171-201;
82. Марица Маловић Ђукић, *Кнез Павле Раденовић и Котор*, Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 203-209;
83. Mihovil Mandić, *Postanak Sarajeva*, Narodna starina, Zagreb, 1927;

84. Đoko Mazalić, *Borač – bosanski dvore srednjeg vieka*, GZM, LIII, Sarajevo, 1941, 31-94;
85. Đoko Mazalić, *Kraći članci i rasprave*, GZM, Nova serija, br. 4-5, Sarajevo, 1949-1950, 215-242;
86. Раде Михаљчић, *Владарска титула господин*, ИГ, Бр. 1-2, Београд, 1994, 29-36;
87. Јованка Мијушковић, *Додељивање дубровачког грађанства у средњем веку*, Глас САНУ, 246, Београд, 1961, 89-130;
88. Јованка Мијушковић, *Хумска властeosка породица Санковић*, ИЧ, 11, Београд 1961, 17-54;
89. Јелена Мргић-Радојчић, *Доњи Краји. Крајина Средњовековне Босне*, ФФ Београд – ФФ Бањалука – Историјски институт Бањалука, Београд, 2002;
90. Vesna Mušeta-Aščerčić, *Srednjovjekovna župa Vrhbosna – Problemi granica i vlasti*, Prilozi IIS, XX/21, Sarajevo, 1985, 257-268;
91. Vesna Mušeta-Aščerčić, *Sarajevo i njegova okolina – između zapada i istoka*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2005;
92. Snježana Mutarčić, *Pavlovac (nekropola stećaka)*, GZM, Nova serija br. 37, Sarajevo, 1982, 167-177;
93. Мирослав Нишкановић, *Јабланић – Раденовић – Павловић, порекло, значење и распрострањеност*, Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, Зборник радова са научног скупа, Рогатица, 27-29. јуна 2002., АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Научни скупови 5, Одељење друштвених наука 7, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 567 – 570;
94. Mavro Orbini, *Il Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601;
95. Abdülkadir Özcan, „Organizacija vojske kod Osmanlija“ u: *Historija osmanske države i civilizacije*, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), Posebna izdanja XXVI, OIS, Sarajevo, 2004, 411-511;
96. Henri Pirenne, *Povijest Evrope od seobe naroda do XVI stoljeća*, Marjan Tisak, Split, 2005;
97. Поп Стјепо и Владимир Трифковић, *Сарајевска околина – Насеља српских земаља*, Књига 5, Етнолошки зборник СКА, Београд, 1908.
98. Nicolai Ragnina, *Annales ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina* - (ed. Speratus Nodilo), Scriptorum – Vol. 1, Zagreb, 1883;
99. Junii Restii, *Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451-1484)* – (ed. Speratus Nodilo), Scriptorum II, Zagrabiae 1893;
100. Петар Рокаи, *Павловићи и угарски краљевци*, Зборник радова: Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, АНУРС и Универзитет Српско Сарајево, Бања Лука – Српско Сарајево, 2003, 161-169;
101. Срђан Рудић, *Властела илирског грбовника*, ИИБ, Београд, 2006;
102. Срђан Рудић, *Властела Павловића на повељама босанских краљева*, ИЧ, Књ. LXIV, Београд, 2015, 223-236;
103. Владислав Скарић, *Стара босанска властела у данашњој топономастици*, ГГД, Бр. 7-8, Београд, 1922, 125-136;
104. Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Izabrana djela - Knjiga I, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985;
105. Amer Sulejmanagić, *Grb Pavlovića*, Bosna Franciscana, 36, Sarajevo, 2012, 165-206;

106. Вукоман Шалипуровић, *Нека питања границе Босне и Деспотовине у XIV у XV веку и место и положај наших средњовековних градова у Полимљу*, Simpozijum „Seoski dani Sretena Vukosavljevića“, Пријеполје, 1979;
107. Gavro Škrivanić, *Rat bosanskog kralja Ostoje sa Dubrovnikom (18. VI. 1403 do maja 1404 godine)*, Vesnik Vojnog muzeja, br. 5, Београд, 1958, 35-60;
108. Гавро Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Туристичка штампа, Београд, 1974;
109. Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1902;
110. Marko Šunjić, *Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.)*, HKD Napredak, Sarajevo, 1996;
111. Ђуро Тошић, *Трг Дријева у средњем вијеку*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1987;
112. Ђуро Тошић, *Двије повеље босанског краља Стјепана Дабише*, ИЧ, књ. 39, Београд, 1992, 5-24;
113. Ђуро Тошић, *Босна и Турци од косовске до ангорске битке*, Зборник за историју Босне и Херцеговине, Бр. 1, Београд, 1995, 85-97;
114. Ђуро Тошић, *Vojvoda Petar Pavlović. Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka*, ЈИЧ, XXXIV/1-2, Београд, 2001, 35-46;
115. Ђуро Тошић, *Родоначелник племена Косача – војвода Влатко Вуковић*, Српска проза данас. Косаче – оснивачи Херцеговине, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи – Научни скуп историчара у Гацку 20-22. септембар 2000., Просвјета, Гацко – Билећа – Београд, 2002, 243-260;
116. Вељан Трпковић, *Турско-угарски сукоби до 1402*, ИГ, 1-2, Београд, 1959, 93-120.
117. Ћиро Трухелка, *Gazi Husrefbeg, njegov život i njegovo doba*, GZM, br. 24, Sarajevo, 1912, 91-234;
118. Ћиро Трухелка, *Grobnica bosanskog tepčije Batala*, GZM, br. 27, Sarajevo, 1915, 365-374;
119. Ћиро Трухелка, „Bosanska narodna (patarenska) crkva“, *Povijest zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do propasti Bosne 1463. godine*, Napredak, Sarajevo, 1998, 767-793;
120. Richard Vaughan, *John the Fearless: The Growth of Burgundian Power*, (Revised Edition, foreword: Bertrand Schnerb), Boydell Press, 2012;
121. Marko Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Svjetlost, Sarajevo, 1957;
122. Ignacij Voje, *Odnos Celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku*, Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura“, Muzej grada Zenice, Zenica, 1973, 53-67;
123. Lidija Žeravica, *Grobovi ispod stećaka na Pavlovcu kod Sarajeva*, GZM, Nova serija 37, Sarajevo, 1982, 179-205;
124. Pavo Živković, „Diplomatska služba Braila Tezalovića“, *Prilozi IIS*, X/II, Sarajevo, 1974, 31- 53;
125. Pavo Živković, *Tvrtko II Tvrtković – Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, IIS, Sarajevo, 1981;
126. Pavo Živković, *Dubrovačko-bosansko-humska suradnja na polju zdravstvene kulture tijekom 14. i 15. stoljeća*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 26, Dubrovnik, 1988, 67-76.

